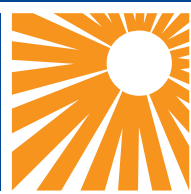

بانک خاورمیانه
Middle East Bank

گزارش عملکرد اقتصاد ایران

در سال ۱۳۹۹

تذکر

آمار و اطلاعات استفاده شده در این گزارش جدیدترین و به روزترین آمار و اطلاعاتی است که در زمان تهیه آن (۱۵ تیر ۱۴۰۰) از منابع معتبری که در متن یا زیرنویس‌ها ذکر شده‌اند قابل دسترسی بوده است. آمار، اطلاعات و تحلیل‌های ارائه شده صرفاً جنبه اطلاع رسانی داشته و هیچ مسئولیت یا تعهدی را از سوی بانک خاورمیانه و یا سازمان‌ها و افراد وابسته به آن ایجاد نمی‌نماید.

گزارش عملکرد اقتصاد ایران در سال ۱۳۹۹
تهیه شده در مدیریت تحقیقات اقتصادی بانک خاورمیانه

کارشناسان: فرشید اسلامبولچی، یاسر پاکدامن و حسین سلطان‌آبادی
صفحه‌آرایی: حنا نیازمند

گزارش عملکرد اقتصاد ایران در سال ۱۳۹۹

خلاصه مدیریتی

در سمت تقاضای اقتصاد، روند نزولی هزینه‌های مصرفی بخش خصوصی (به قیمت‌های ثابت) از کاهش سطح رفاه جامعه در سال ۱۳۹۹ همچون سال‌های پیش از آن حکایت دارد، اگرچه رشد منفی آن کمتر از رشدهای منفی ثبت‌شده در سال‌های ۱۳۹۸ و ۱۳۹۷ بوده است. هزینه‌های مصرفی بخش دولتی نیز در این سال انقباض ۲/۳ درصدی داشتند. اما به موازات افت هزینه‌های مصرفی دولتی و خصوصی در سال ۱۳۹۹، روند نزولی تشکیل سرمایه ثابت ناخالص در اقتصاد ایران پس از دو سال متوقف شد و رشد مثبت ۲/۵ درصدی برای این متغیر به ثبت رسید. با این حال بررسی سری زمانی تشکیل سرمایه ثابت ناخالص نشان می‌دهد که همچنان میزان سرمایه‌گذاری در اقتصاد ایران در سال ۱۳۹۹ به قیمت‌های ثابت کمتر از سطح اوایل دهه ۱۳۸۰ بوده است.

بر اساس گزارش‌های اوپک از منابع ثانویه، تولید نفت خام کشور که در نیمه نخست سال ۲۰۱۸ در محدوده ۳/۸ میلیون بشکه در روز در نوسان بود، از نیمه دوم این سال و در پی اعمال تحریم‌های آمریکا به سرعت روندی نزولی به خود گرفت، به نحوی که در نیمه دوم سال ۲۰۲۰ به حدود ۱/۹ میلیون بشکه در روز فروافتاد. به این ترتیب میزان کل تولید نفت ایران پس از اعمال تحریم‌های آمریکا حتی از میزان صادرات نفتی کشور در دوره برقرار بودن برجام کمتر شد. با این حال به مرور و به ویژه پس از انتخابات آمریکا و روی کار آمدن دولت جدید در این کشور، تولید نفت ایران نیز روندی نسبتاً صعودی در پیش گرفت، به نحوی که در ماه مارس ۲۰۲۱ (تقریباً مطابق با اسفند ۱۳۹۹) به سطح ۲/۳ میلیون بشکه در روز افزایش یافت. قیمت نفت خام سنگین ایران نیز به دنبال شیوع گسترده ویروس کرونا در سطح جهان و همچنین تصمیم اوپک پلاس در راستای عدم کاهش عرضه نفت، در فروردین ۱۳۹۹ به حدود بشکه‌ای ۱۷ دلار تنزل یافت. با این حال در ماه‌های بعدی قیمت نفت به تدریج رو به افزایش گذاشت تا در اسفندماه ۱۳۹۹ به محدوده ۶۴/۳ دلار به ازای هر بشکه بازگردد.

با وجود شرایط ویژه ناشی از شیوع ویروس کرونا، نرخ بیکاری در سال ۱۳۹۹ به

در سال ۱۳۹۹ علاوه بر تداوم مشکلات داخلی ساختار اقتصاد ایران و مشکلات خارجی ناشی از تحریم‌های آمریکا، محدودیت‌های ناشی از شیوع ویروس کرونا بر خیل معضلات اقتصادی کشور افزود. با تمام این مشکلات، رشد اقتصادی تنها در فصل نخست سال ۱۳۹۹ منفی بود و در سه فصل بعدی رشدهای اقتصادی مثبت به ثبت رسید. البته تورم فزاینده، تشدید کسری بودجه، نوسانات گسترده در بازار ارز، تشدید فضای ناطمینانی در حوزه‌های مختلف اقتصادی-اجتماعی، بروز کمبود کالا در بازار بسیاری از کالاهای اساسی، تداوم مشکلات نظام بانکی و کاهش قابل توجه مراودات بین‌المللی کشور منجر به رنگ باختن این رشد اقتصادی مثبت در اذهان آحاد مردم جامعه شدند. در واقع اگرچه تولید ناخالص داخلی به قیمت‌های ثابت در سال ۱۳۹۹ رشد ۳/۶ درصدی را تجربه کرد، اما میزان ارزش افزوده ایجادشده در این سال به قیمت‌های ثابت از رقم مشابه در سال ۱۳۹۰ کمتر بود. با توجه افزایش حدود ۱۰ میلیون نفری جمعیت ایران در این بازه نه ساله، طبیعتاً رفاه ایرانیان نسبت به ۹ سال قبل به مراتب کاهش یافته است.

برآوردهای مقدماتی بانک مرکزی نشان می‌دهد که در سال ۱۳۹۹ کل ارزش افزوده ایجاد شده در اقتصاد کشور حدود ۳۴،۳۴۰ هزار میلیارد ریال بوده است. گروه خدمات که بیش از نیمی از ارزش افزوده اقتصاد کشور در آن ایجاد می‌شود، تنها بخشی بوده که هیچ رشدی در این سال نداشته است. در بین گروه‌های عمده اقتصادی، بخش نفت بیشترین رشد مثبت را در این سال به خود اختصاص داده و با افزایش ۱۱/۲ درصدی ارزش افزوده به قیمت‌های ثابت مواجه شده است. با توجه به این که تحریم‌های آمریکا به طور ویژه این بخش از اقتصاد کشور را هدف گرفته‌اند، اگر رشد بخش نفت به افزایش دارایی‌های بلوکه‌شده در برخی از کشورها منجر شده باشد، حداقل در کوتاه‌مدت اثر چندانی بر رفاه ایرانیان نخواهد داشت. در کنار این موارد، گروه صنایع و معادن و گروه کشاورزی به ترتیب رشدهای اقتصادی در خور توجه ۷/۱ درصدی و ۴/۵ درصدی را تجربه کرده‌اند.

معادل ۱۴۹ هزار ریال بود، تا ۲۷ مهرماه به قله ۳۱۹ هزار ریال رسید. پس از آن و با نزدیک شدن به انتخابات ریاست جمهوری آمریکا، این نرخ روندی کاهشی به خود گرفت، به نحوی که پس از مشخص شدن پیروزی نامزد حزب دموکرات، نرخ برابری دلار آمریکا در برابر ریال ایران در بازار آزاد تا سطح ۲۳۵ هزار ریال در تاریخ ۱۸ آبان ماه فروافتاد. در مجموع متوسط نرخ اسکناس دلار آمریکا در برابر ریال ایران (میانگین ساده) در سال ۱۳۹۹ معادل ۷۵/۴ درصد بیشتر از متوسط سال ۱۳۹۸ بود.

بازار پول کشور در سال ۱۳۹۹ با رشد ۲۹/۰ درصدی پایه پولی همراه بود. علت اصلی رشد پایه پولی در این سال، رشد خالص دارایی‌های خارجی بانک مرکزی بود که متأثر از برداشت دولت از صندوق توسعه ملی، تجدید ارزیابی و افزایش نرخ تسعیر بوده است. از طرف دیگر، خالص بدهی‌های بخش دولتی به بانک مرکزی در طول سال ۱۳۹۹ با افت ۲۴/۴ درصدی مواجه بود. در پایان سال ۱۳۹۹ حجم نقدینگی در اقتصاد ایران با رشد ۴۰/۶ درصدی نسبت به اسفندماه ۱۳۹۸ به ۳۴,۷۶۱/۷ هزار میلیارد ریال رسید. افزون بر این، حجم پول با رشد ۶۱/۷ درصدی نسبت به انتهای اسفندماه سال ۱۳۹۸ به ۶,۹۰۹/۶ هزار میلیارد ریال رسید تا سهم ۱۹/۹ درصدی از حجم نقدینگی را به خود اختصاص دهد. این سهم در مقایسه با سال قبل از آن افزایش ۲/۶ واحد درصدی داشته است. در این میان، شبه پول با رشد ۳۶/۲ درصدی نسبت به انتهای سال ۱۳۹۸، سهم ۸۰/۱ درصدی از کل حجم نقدینگی داشت و به ۲۷,۸۵۲/۱ هزار میلیارد ریال در انتهای سال ۱۳۹۹ رسید. مجموع دارایی‌های (بدهی‌های) بانک‌ها و مؤسسات اعتباری بدون محاسبه اقلام زیر خط در اسفندماه ۱۳۹۹ به ۵۶,۰۶۱/۱ هزار میلیارد ریال رسید که نسبت به انتهای سال ۱۳۹۸ افزایش ۴۲/۰ درصدی را نشان می‌دهد. همچنین، نسبت تسهیلات به سپرده پس از کسر سپرده قانونی در انتهای اسفندماه ۱۳۹۹ به ۸۰/۲ درصد رسیده است که از افزایش ۰/۸ واحد درصدی نسبت به انتهای اسفندماه ۱۳۹۸ حکایت دارد. در طول سال ۱۳۹۹، در مجموع ۱۸,۹۸۹/۲ هزار میلیارد ریال تسهیلات توسط سیستم بانکی کشور به بخش‌های مختلف اقتصادی اعطا شد که در مقایسه با سال ۱۳۹۸ حدود ۸۸ درصد رشد نشان می‌دهد.

رشد نقطه‌به‌نقطه سطح عمومی قیمت‌ها در ادامه روند نزولی سال ۱۳۹۸ تا خردادماه سال ۱۳۹۹ در محدوده‌ای کمتر از ۲۳/۰ درصد بود، اگرچه از تیرماه به این سو افزایش شدیدی را تجربه کرد تا در اسفندماه به ۴۸/۷ درصد بالغ شود. بیشترین نرخ تورم ماهانه در سال ۱۳۹۹ مربوط به مهرماه به میزان ۷/۰ درصد بود که در سال‌های اخیر بی‌سابقه محسوب می‌شود. در نهایت، نرخ تورم سالانه در انتهای سال ۱۳۹۹ به ۳۶/۴ درصد رسید. در میان ۱۲ گروه اصلی سبد مصرفی خانوار نمونه کشور در محاسبات مرکز آمار برای اسفندماه سال ۱۳۹۹، بیشترین نرخ تورم سالانه با ۵۶/۶ درصد مربوط به گروه حمل‌ونقل و کمترین آن با ۱۶/۵ درصد متعلق به گروه ارتباطات بود. نرخ تورم سالانه گروه خوراکی‌ها و آشامیدنی‌ها اگرچه ۳۹/۱ درصد محاسبه شد، اما نرخ تورم نقطه‌به‌نقطه این گروه در اسفندماه قله ۶۷/۰ درصد را درنوردید.

بازدهی بالای بازار سرمایه در سال‌های ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸ تحت تأثیر جهش نرخ ارز و در نتیجه رشد فروش و سود اسمی بنگاه‌ها، موجب کم‌رنگ شدن بُعد ریسک بازار سرمایه و افزایش جذابیت آن در بین عامه مردم شد. این روند در ابتدای سال ۱۳۹۹ نیز ادامه یافت، در حالی که شیوع ویروس کرونا و رکود در سایر بازارهای مالی در کنار تبلیغات بی‌سابقه دولتی برای حضور مردم در بازار سرمایه به این مسأله دامن می‌زد. شاخص کل بورس اولین روز سال را با ۵۰۹ هزار واحد شروع کرد و در انتهای خرداد ماه به یک میلیون و ۲۷۱ هزار واحد رسید که رشد ۱۵۰/۰ درصدی تنها در فصل بهار را نشان می‌دهد. تا اواسط فصل تابستان روند صعودی بازار ادامه داشت و در ۱۲ مردادماه شاخص کل بورس رکورد ۲ میلیون و ۱۲ هزار واحد را ثبت کرد. پس از آن سقوط بازار سرمایه آغاز شد تا در انتهای اسفندماه ۱۳۹۹ با یک میلیون و ۳۰۸ هزار واحد به کار خود خاتمه دهد. با این وجود، شاخص کل بورس در انتهای اسفندماه ۱۳۹۹ نسبت به اسفندماه ۱۳۹۸ رشد ۱۵۵/۰ درصدی را تجربه کرد که در مقایسه با سایر بازارهای مالی بالاترین بازدهی محسوب می‌شود. در این سال ارزش کل معاملات برابر ۲۶,۹۹۳

نسبت سال ۱۳۹۸ با کاهش ۱/۱ واحد درصدی مواجه شد و به ۹/۶ درصد رسید. در عین حال برآوردهای مرکز آمار از شاخص‌های بازار کار کشور از کاهش ۲/۸ واحد درصدی نرخ مشارکت در سال ۱۳۹۹ نسبت به سال قبل از آن و رسیدن آن به سطح ۴۱/۳ درصد حکایت داشت. به عبارت دیگر، کاهش نرخ بیکاری در کشور در این سال نه از محل افزایش اشتغال، بلکه در پی خروج قابل توجه افراد از بازار و کاهش نرخ مشارکت رخ داد.

قانون بودجه دولت در سال ۱۳۹۹ متأثر از کاهش شدید درآمدهای نفتی در پی تحریم‌های ایالات متحده آمریکا، تفاوت قابل ملاحظه‌ای از منظر ارقام کلان منابع بودجه عمومی در مقایسه با قانون بودجه سال قبل از آن داشت. بودجه عمومی دولت در قانون بودجه این سال معادل ۶,۴۹۸ هزار میلیارد ریال تصویب شد که از رشد ۲۵/۰ درصدی نسبت به قانون بودجه سال ۱۳۹۸ حکایت داشت. البته وجود بیش برآورد در منابع قانون بودجه سال ۱۳۹۹ و عدم انطباق آن با واقعیت‌های اقتصاد ایران، موجب تصمیم شورای عالی هماهنگی اقتصادی - متشکل از سران قوا - در ماه دوم سال برای تغییر نحوه تأمین کسری بودجه (مجموع کسری تراز عملیاتی و سرمایه‌ای) شد. بدین ترتیب انتشار وسیع اوراق بدهی دولتی به عنوان عامل اصلی تأمین مالی کسری بودجه شدید دولت در دستور کار قرار گرفت. عملکرد منابع و مصارف عمومی دولت در سال ۱۳۹۹ با رشد ۲۹/۵ درصدی نسبت به سال ۱۳۹۸، به ۵,۶۳۰/۰ هزار میلیارد ریال رسید که از تحقق ۹۸/۶ درصدی نسبت به قانون بودجه حکایت داشت. درآمدهای مالیاتی با تحقق ۱۰۵/۱ درصدی نسبت به قانون بودجه این سال، به ۱,۸۹۰/۰ هزار میلیارد ریال رسید که نسبت به عملکرد سال ۱۳۹۸ رشد ۳۵/۰ درصدی داشت. مالیات بر ثروت با نسبت عملکرد به مصوب ۲۷۳/۶ درصدی بالاترین رشد را در میان اجزای مالیاتی داشت که این مهم عمدتاً به درآمد حاصل از نقل و انتقال سهام در پی رشد انفجاری بازار سهام در نیمه اول سال ۱۳۹۹ مربوط می‌شود. علاوه بر این، واگذاری دارایی‌های مالی با عملکرد ۱۳۹/۱ درصدی نسبت به قانون بودجه سال ۱۳۹۹ به ۲,۴۳۰/۰ هزار میلیارد ریال رسید که نسبت به عملکرد سال ۱۳۹۸ با رشد ۴۳/۱ درصدی مواجه شد. عمده این افزایش به انتشار اوراق بدهی دولت طی برگزاری ۴۲ مرحله حراج بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران مربوط می‌شود که حدود ۶۹ درصد از کل عملکرد واگذاری دارایی‌های مالی را در بر می‌گیرد. از طرف دیگر، با توجه به شرایط بین‌المللی و ادامه تحریم‌های اقتصادی ایالات متحده آمریکا، واگذاری دارایی‌های سرمایه‌ای با کاهش ۱۳/۸ درصدی نسبت به سال ۱۳۹۸، به ۴۱۰/۰ هزار میلیارد ریال رسید که تحقق اندک ۳۸/۱ درصدی را نسبت به قانون بودجه سال ۱۳۹۹ نشان می‌دهد. علاوه بر این، اعتبارات هزینه‌ای با توجه به افزایش پرداختی‌ها به برخی از کارکنان دولت به منظور رفع تبعیض و رعایت عدالت در پرداختی‌های مربوط به نیروی انسانی، ۳/۵ درصد بیشتر از رقم مصوب تحقق یافت و با رشد ۳۱/۵ درصدی نسبت به عملکرد بودجه سال ۱۳۹۸، به ۴,۵۲۰/۰ هزار میلیارد ریال رسید. در نتیجه، کسری تراز عملیاتی از ۱,۴۷۲/۰ هزار میلیارد ریال در قانون بودجه به ۱,۷۳۰/۰ هزار میلیارد ریال در عمل افزایش یافت که رشد ۳۶/۶ درصدی را نسبت به رقم متناظر عملکرد بودجه سال ۱۳۹۸ نشان می‌دهد.

در خصوص آمارهای مربوط به بخش خارجی و موازنه پرداخت‌های کشور، از یک سو مازاد ۶/۲ میلیارد دلاری حساب جاری در نه ماهه نخست سال ۱۳۹۸ به کسری ۷۰۴ میلیون دلاری در نه ماهه نخست سال ۱۳۹۹ تبدیل شد و از سوی دیگر کسری خالص حساب سرمایه با کاهش ۵۹/۶ درصدی به ۵/۲ میلیارد دلار در این مدت بالغ شد. در واقع با وجود افت شدید ۲۶/۷ درصدی صادرات کشور (عمدتاً ناشی از کاهش صادرات نفتی) در مقابل افت ۱۲/۸ درصدی واردات کشور در نه ماهه نخست سال ۱۳۹۹، به دلیل کاهش خروج سرمایه، کاهش ذخایر خارجی کشور در این مدت کمتر از مدت مشابه سال ۱۳۹۸ و معادل ۲/۸ میلیارد دلار بوده است.

روند افزایشی نرخ اسکناس دلار آمریکا در برابر ریال ایران در بازار آزاد که پس از اندکی وقفه، از نیمه دوم سال ۱۳۹۸ مجدداً آغاز شده بود، تا اواخر مهرماه سال ۱۳۹۹ ادامه یافت، اگرچه پس از آن و تا پایان سال روندی نسبتاً کاهشی بر بازار حکمفرما شد. قیمت اسکناس دلار آمریکا در بازار آزاد که در ابتدای فروردین

بورسی، افزایش سرمایه (به جز تجدید ارزیابی دارایی) با سهم ۵/۸ درصدی کمترین سهم را از تأمین مالی شرکت‌های فرابورسی در سال ۱۳۹۹ داشت.

عمده رتبه‌بندی‌های جهانی مربوط به محیط کسب و کار، از بدتر شدن وضعیت ایران در مقایسه با سایر کشورهای جهان در یک سال اخیر حکایت دارند، اگرچه پایش محیط کسب و کار ایران از سوی اتاق‌های اصناف، تعاون و بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی ایران نتیجه‌ای معکوس داشته و از بهبود اندک وضعیت حکایت دارد. ارزیابی مؤسسه فریزر از شاخص آزادی اقتصادی، از سقوط ۱۵ پله‌ای ایران در سال ۲۰۲۰ نسبت به سال ۲۰۱۹ و کسب رتبه ۱۵۸ در میان ۱۶۲ کشور مورد بررسی خبر می‌دهد. رتبه‌بندی شاخص آزادی اقتصادی مؤسسه هریتج برای سال ۲۰۲۱ ایران را در جایگاه ۱۶۸ در بین ۱۷۸ کشور مورد مطالعه قرار می‌دهد که از تنزل چهار پله‌ای نسبت به سال قبل حکایت دارد. در شاخص بین‌المللی حقوق مالکیت و شاخص ادراک فساد نیز به ترتیب افت ۱۰ پله‌ای و ۳ پله‌ای برای رتبه ایران در سال ۲۰۲۰ نسبت به سال قبل از آن رقم خورده است.

هزار میلیارد ریال شد که نسبت به یک سال قبل آن رشد ۴۲۴/۰ درصدی داشت. شاخص فرابورس هم روند مشابهی داشت و شاخص آن در انتهای اسفند به ۱۷ هزار و ۹۹۰ واحد رسید که نسبت به ابتدای سال افزایش ۱۷۲/۹ درصدی را نشان می‌دهد. البته به دلیل سهم قابل توجه ابزارهای سرمایه‌گذاری با درآمد ثابت در فرابورس و عدم ریزش قیمت در این ابزارها، روند نزولی شاخص فرابورس در نیمه دوم سال ۱۳۹۹ شدت کمتری در مقایسه با بورس اوراق بهادار تهران داشت. ارزش کل معاملات در فرابورس با رشد ۴۴۶/۴ درصدی به ۱۷,۷۱۶ هزار میلیارد ریال رسید. تأمین مالی شرکت‌های بورسی در سال ۱۳۹۹ معادل ۹۳۱/۹ هزار میلیارد ریال بود که نسبت به سال ۱۳۹۸ از رشد ۱۳۹/۰ درصدی حکایت دارد. عمده این تأمین مالی با سهم ۶۸/۷ درصدی به افزایش سرمایه (به جز تجدید ارزیابی دارایی) مربوط می‌شود و کمترین سهم آن متعلق به انتشار اوراق اختیار فروش تبعی بود. تأمین مالی در فرابورس نیز در سال ۱۳۹۹ با رشد ۱۵۲/۹ درصدی نسبت به سال ۱۳۹۸ به ۱,۹۴۵ هزار میلیارد ریال رسید که عمده آن با سهم ۶۷/۹ درصدی مربوط به پذیره‌نویسی بود. بر خلاف شرکت‌های

فهرست مطالب

۷	بخش واقعی
۸	گروه کشاورزی
۹	گروه صنایع و معادن
۱۱	گروه خدمات
۱۲	بازار نیروی کار
۱۳	وضعیت مالی و بودجه دولت
۱۳	کلیات لایحه و قانون بودجه ۱۳۹۹
۱۶	عملکرد مالی دولت
۱۸	خصوصی سازی
۲۰	صندوق توسعه ملی
۲۰	طرح هدفمندی یارانه‌ها
۲۲	تراز پرداخت‌های خارجی
۲۳	صادرات و واردات کالا
۲۴	بازار ارز
۲۵	بخش پولی و اعتباری
۲۵	کل‌های پولی
۲۷	منابع و مصارف بانکی
۲۹	تورم
۳۰	بازار سرمایه
۳۱	بورس اوراق بهادار تهران
۳۲	فرا بورس ایران
۳۳	محیط کسب و کار
۳۴	بررسی محیط کسب و کار کشور از نظر آزادی اقتصادی و فساد
۳۵	نتایج پایش محیط کسب و کار از سوی اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی ایران

۱. بخش واقعی

مراتب از ۹ سال قبل کمتر شده است.

برآوردهای مقدماتی بانک مرکزی نشان می‌دهد که در سال ۱۳۹۹، کل ارزش افزوده ایجادشده در اقتصاد کشور حدود ۳۴,۳۴۰ هزار میلیارد ریال بوده که به قیمت‌های ثابت از رشد اقتصادی مثبت ۳/۶ درصدی حکایت دارد. در واقع پس از تجربه رشدهای اقتصادی منفی ۵/۴ درصدی و منفی ۶/۵ درصدی به ترتیب در سال‌های ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸، سرانجام این روند متوقف شد. البته باید توجه داشت که بدون در نظر گرفتن بخش نفت، رشد اقتصادی به ۲/۵ درصد در این سال تنزل می‌یابد. به عبارت دیگر به دلیل رشد قابل توجه ۱۱/۲ درصدی بخش نفت در سال ۱۳۹۹، ۱/۴ واحد درصد از رشد اقتصادی سال ۱۳۹۹ مرهون این بخش بوده است. اطلاعات رسمی از تسهیل تحریم‌های آمریکا علیه ایران وجود ندارد، اما اطلاعات غیررسمی نشان می‌دهد که در نیمه دوم سال ۱۳۹۹ و به موازات تغییر دولت در آمریکا، صادرات نفتی ایران افزایش قابل توجهی را تجربه کرده است. نکته امیدوارکننده دیگر این است که در سال ۱۳۹۹ میزان تولید ناخالص داخلی غیرنفتی (بدون نفت) به قیمت‌های ثابت بیشتر از همه سال‌های گذشته بوده است. بررسی آمار نشان می‌دهد که ثبت این رشد تا حد زیادی به افزایش تولید در دو زیرمجموعه گروه صنایع و معادن یعنی «برق، گاز و آب» و «ساختمان» مربوط می‌شود. جدول ۱ جزئیات نرخ رشد اقتصادی سال‌های اخیر را برای گروه‌های اصلی اقتصاد کشور نشان می‌دهد.

در سال ۱۳۹۹ علاوه بر ادامه مشکلات ساختاری اقتصادی و مشکلات ناشی از تحریم‌های آمریکا، بحران شیوع ویروس کرونا تأثیر منفی قابل توجهی بر اقتصاد ایران داشت. کسری بودجه فزاینده، نوسان‌های گسترده در بازار ارز، تشدید فضای نااطمینانی در حوزه‌های مختلف، تداوم معضلات نظام بانکی، کاهش قابل توجه مرادوات بین‌المللی، افت شدید درآمدهای نفتی، مختل شدن بسیاری از کسب‌وکارها و فعالیت‌های اقتصادی در پی شیوع ویروس کرونا، قوانین غیرشفاف و کم‌ثبات پیش روی فعالان اقتصادی و دخالت‌های بیش از حد دولت در امور مختلف بنگاه‌ها از جمله قیمت‌گذاری محصولات و تغییر مداوم مقررات تجاری، فضای نااطمینانی را برای بنگاه‌های بخش خصوصی گسترش داده و شوک‌های متعدد داخلی و خارجی انگیزه بخش خصوصی را برای سرمایه‌گذاری کاهش دادند. از سال ۱۳۸۶ به این سو رشد اقتصادی پایدار در اقتصاد ایران اجازه بروز نیافته و تنها در برخی سال‌ها - از جمله در سال ۱۳۹۹ - به طور نامنظم و غیرمستمر، رشد مثبت اقتصادی به ثبت رسیده است. برای مقایسه، در بین سال‌های ۱۳۷۶ تا ۱۳۸۶ تولید ناخالص داخلی کشور به طور مداوم در حال بزرگتر شدن بوده و از ابتدا تا انتهای این دوره حدود ۵۰ درصد رشد داشته است. این در حالی است که تولید ناخالص داخلی به قیمت‌های ثابت در سال ۱۳۹۹ حتی از رقم مشابه در سال ۱۳۹۰ کمتر بوده است. باید توجه داشت که بر جمعیت ایران در این بازه نه ساله حدود ۱۰ میلیون نفر افزوده شده و به این ترتیب درآمد سرانه و رفاه ایرانیان نه تنها در این سال‌ها بهبود نیافته، بلکه به

جدول ۱- نرخ رشد اجزای تولید ناخالص داخلی و سهم از رشد آنها به قیمت‌های ثابت سال ۱۳۹۰ و سهم آنها از کل تولید ناخالص داخلی به قیمت‌های جاری (درصد)

سهم از کل در سال ۱۳۹۹	سهم از رشد در سال ۱۳۹۹	۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۷	۱۳۹۸	۱۳۹۹	
۱۱/۶	۴/۰	۴/۲	۳/۲	-۰/۹	۸/۸	۴/۵	گروه کشاورزی
۵/۳	۴/۱	۶۱/۶	۰/۹	-۱۸/۱	-۳۸/۷	۱۱/۲	گروه نفت
۲۹/۳	۹/۱	۲/۲	۵/۱	-۴/۳	۲/۳	۷/۱	گروه صنایع و معادن
۵۵/۸	۰/۰	۳/۶	۴/۴	-۰/۶	-۰/۲	۰/۰	گروه خدمات
۹۴/۷	-	۳/۳	۴/۶	-۱/۸	۱/۱	۲/۵	تولید ناخالص داخلی به قیمت پایه (بدون نفت)
۱۰۰/۰	۶/۳	۱۲/۵	۳/۷	-۵/۴	-۶/۵	۳/۶	تولید ناخالص داخلی به قیمت پایه

مأخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، گزارش تحولات بخش واقعی اقتصاد ایران سال ۱۳۹۹ و سری زمانی حساب‌های ملی

سرمایه در نیمه دوم سال منجر به ثبت رشد مثبت ۲/۵ درصدی این متغیر در مجموع سال ۱۳۹۹ شده است. با این حال بررسی سری زمانی تشکیل سرمایه ثابت ناخالص نشان می‌دهد که همچنان میزان سرمایه‌گذاری در اقتصاد ایران در سال ۱۳۹۹ به قیمت‌های ثابت کمتر از سطح اوایل دهه ۱۳۸۰ بوده است. این روند نزولی در خصوص تشکیل سرمایه به شکل ماشین‌آلات شدت بسیار بیشتری در مقایسه با تشکیل سرمایه به شکل ساختمان داشته است که می‌تواند به عنوان نشانه‌ای از افزایش سرمایه‌گذاری غیرمولد در پی رشد قیمت‌های نسبی ساختمان مورد بررسی قرار گیرد.

در عین حال، کاهش شدید ۲۹/۲ درصدی واردات کالاها و خدمات به قیمت‌های ثابت، منجر به رشد ۱/۷ درصدی خالص صادرات کالاها و خدمات در سال ۱۳۹۹ شده است، اگرچه صادرات کالاها و خدمات خود کاهش ۵/۴ درصدی را تجربه کرده است. جدول ۲ نرخ رشد هزینه ناخالص داخلی را به تفکیک اجزای آن نشان می‌دهد.

جدول ۲- نرخ رشد هزینه ناخالص داخلی و اجزای آن به قیمت‌های ثابت سال ۱۳۹۰ و سهم آنها از کل هزینه ناخالص داخلی به قیمت‌های جاری (درصد)

سهم از کل در ۱۳۹۹	۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۷	۱۳۹۸	۱۳۹۹	
۴۸/۸	۳/۸	۲/۵	-۲/۶	-۷/۷	-۰/۴	مصرف خصوصی
۱۰/۸	۳/۷	۳/۹	-۲/۹	-۶/۰	-۲/۳	مصرف دولتی
۲۷/۵	-۳/۷	۱/۴	-۱۲/۳	-۵/۹	۲/۵	تشکیل سرمایه ثابت ناخالص
۱۰/۷	۵/۶	۲/۵	-۱۸/۷	-۱۰/۰	۰/۹	ماشین‌آلات
۱۶/۸	-۷/۴	۰/۹	-۹/۴	-۴/۳	۳/۱	ساختمان
-	۶۳/۸	-۳/۰	-۴/۲	-۲۶/۹	۱/۷	خالص صادرات کالاها و خدمات
۲۲/۸	۴۱/۳	۱/۸	-۱۲/۵	-۲۹/۹	-۵/۴	صادرات
۲۸/۵	۶/۱	۱۳/۴	-۲۹/۵	-۲۸/۱	-۲۹/۲	واردات
۱۰۰/۰	۱۳/۴	۳/۸	-۶/۰	-۶/۸	۳/۴	تولید ناخالص داخلی به قیمت بازار

مأخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، گزارش تحولات بخش واقعی اقتصاد ایران سال ۱۳۹۹ و سری زمانی حساب‌های ملی

۱.۱. گروه کشاورزی

زیربخش کمتر از ۵ درصد کل گروه کشاورزی را به خود اختصاص داده، تأثیر چندانی روی رشد کل گروه نداشته است. بنابراین افزایش ۳/۱ درصدی ارزش افزوده زیرگروه کشاورزی به قیمت‌های ثابت منجر به رشد ۳/۵ درصدی کل گروه کشاورزی شده است. رشد اقتصادی گروه کشاورزی، چه در گزارش بانک مرکزی و چه در گزارش مرکز آمار، در هیچ یک از فصول سال ۱۳۹۹ منفی نبوده است. طبق اعلام سرپرست دفتر صادرات معاونت توسعه بازرگانی وزارت جهاد کشاورزی، صادرات محصولات کشاورزی در سال ۱۳۹۹ معادل ۸/۸ میلیون تن به ارزش ۶/۵ میلیارد دلار بوده است که در مقایسه با سال ۱۳۹۸ از نظر وزنی ۲۶ درصد و از نظر ارزشی ۱۴ درصد افزایش داشته است.

در آمار حساب‌های ملی ایران، گروه کشاورزی علاوه بر کشاورزی شامل زراعت، باغداری، جنگلداری، شکار، دامداری، مرغ‌داری و ماهیگیری می‌شود. این در حالی است که در گزارش مقدماتی بانک مرکزی از تحولات بخش واقعی در سال ۱۳۹۹، به جزئیات زیرمجموعه‌های گروه کشاورزی اشاره‌ای نشده و صرفاً به طور خلاصه عنوان شده است که رشد تولید محصولات زراعی، باغی و محصولات اصلی دامی در این سال نسبت به سال ۱۳۹۸ به ترتیب معادل ۱۱/۳ درصد، ۵/۷ درصد و منفی ۰/۲ درصد بوده است. در گزارش حساب‌های ملی مرکز آمار ایران نیز گروه کشاورزی صرفاً به دو زیرمجموعه با عناوین کشاورزی و ماهیگیری دسته‌بندی می‌شود. ارزش افزوده زیرگروه ماهیگیری که معمولاً نوسان زیادی دارد و تغییرات آن وابستگی چندانی به تغییرات سایر بخش‌های حساب‌های ملی ندارد، در سال ۱۳۹۹ به قیمت‌های ثابت ۱۳/۵ افت کرده است، اما از آنجا که این

۱.۲. گروه صنایع و معادن

۱۳۹۹ رشد ۵/۶ درصدی برای این زیرگروه به ثبت برسد. این بخش حداقل در دو دهه گذشته جزو معدود بخش‌های حساب‌های ملی بوده که حتی در دوره‌های رکودی نیز معمولاً به رشد خود ادامه داده است. دلیل این امر را می‌توان در رشد نسبتاً یکنواخت جمعیت و نیازهای مصرفی آب، برق و گاز جست و جو کرد. در زیرگروه ساختمان که شامل ساختمان‌های مسکونی و غیرمسکونی، جاده‌سازی، سدسازی و موارد مشابه دیگر می‌شود، عامل اصلی رشد ۷/۷ درصدی در سال ۱۳۹۹، سرمایه‌گذاری بخش خصوصی در این بخش بوده که رشد ارزش افزوده ۱۴/۵ درصدی ساختمان بخش خصوصی به قیمت‌های ثابت را در پی داشته است. ارزش سرمایه‌گذاری بخش خصوصی در ساختمان مناطق شهری طی سال ۱۳۹۹ به قیمت‌های جاری بیش از دو برابر سال ۱۳۹۸ بوده است. در نتیجه این تغییر و تحولات، گروه صنایع و معادن با رشد ۷/۱ درصدی در سال ۱۳۹۹، سهم قابل توجه ۱/۹ واحد درصدی از رشد اقتصادی ۳/۶ درصدی این سال داشته است. جدول ۳ جزئیات آمار رشد زیرمجموعه‌های گروه صنایع و معادن را نشان می‌دهد.

جدول ۳- نرخ رشد زیرمجموعه‌های گروه صنایع و معادن به قیمت‌های ثابت سال ۱۳۹۰ (درصد)

۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۷	۱۳۹۸	۱۳۹۹	گروه صنایع و معادن
۲/۲	۵/۱	-۴/۳	۲/۳	۷/۱	معادن
۲/۱	۲/۹	۱/۰	۱/۹	۲/۳	صنعت
۶/۹	۵/۳	-۸/۰	۲/۱	۸/۱	برق، گاز و آب
۶/۸	۷/۵	۲/۲	۴/۱	۵/۶	ساختمان
-۱۳/۱	۱/۲	-۵/۵	-۰/۲	۷/۷	

مأخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، گزارش تحولات بخش واقعی اقتصاد ایران سال ۱۳۹۹ و سری زمانی حساب‌های ملی

در مورد خودروسازی، در سال ۱۳۹۹ معادل ۹۹۱ هزار و ۶۹۲ دستگاه انواع مختلف خودرو تولید شد که ۱۹/۲ درصد بیشتر از سال قبل از آن بود، اگرچه به سطح تولید برنامهریزی شده یک میلیون و ۲۰۰ هزار دستگاه در این سال نرسید. در این بین تولید انواع خودروی سواری رشد ۱۹/۱ درصدی، تولید انواع کامیون و کشنده رشد ۵۴/۱ درصدی، تولید کمباین رشد ۴۴/۵ درصدی و تولید تراکتور رشد ۱۵/۹ درصدی داشت. در این بین تنها مقدار تولید اتوبوس، مینی‌بوس و ون نسبت به سال ۱۳۹۸ کاهش یافت و رشد منفی ۷/۸ درصدی را ثبت کرد.

تولید فولاد نیز به عنوان یکی از مهمترین صنایع عمده کشور در سال ۱۳۹۹ نسبت به سال قبل از آن افزایش یافت. در این سال ۲۸/۴ میلیون تن فولاد خام (۷/۳ درصد بیشتر از سال ۱۳۹۸) و ۲۵/۱ میلیون تن محصولات فولادی (۷/۴ درصد بیشتر از سال ۱۳۹۸) تولید شد. نکته قابل توجه این است که تولید سالانه فولاد خام کشور از سال ۱۳۹۵ به این سو به طور مستمر و حتی پس از خروج آمریکا از برجام افزایش یافته است. جدول ۴ حجم تولید این سه صنعت بزرگ کشور را در سال‌های اخیر با هم مقایسه می‌کند.

طبق گزارش بانک مرکزی، گروه صنایع و معادن ۲۹/۳ درصد از تولید ناخالص داخلی را در سال ۱۳۹۹ تشکیل داده است. این گروه به چهار زیرمجموعه «صنعت»، «معادن»، «برق، گاز و آب» و «ساختمان» تقسیم می‌شود که به ترتیب رشد‌های ۸/۱ درصدی، ۲/۳ درصدی، ۵/۶ درصدی و ۷/۷ درصدی را در سال ۱۳۹۹ تجربه کردند. زیرگروه صنعت که در سال ۱۳۹۸ رشد ۲/۱ درصدی و در فصل نخست سال ۱۳۹۹ رشد اندک ۱/۸ درصدی را به ثبت رسانده بود، در فصول بعدی سال با رشد فزاینده ارزش افزوده به قیمت‌های ثابت مواجه شد. در گزارش مرکز آمار رشد بخش صنعت در فصل نخست سال ۱۳۹۹ حتی منفی برآورد شده است، در حالی که رشد این بخش در سایر فصول این سال به طور قابل توجهی مثبت بوده است.

در زیرگروه معادن و طبق گزارش بانک مرکزی، رشد ۲/۳ درصدی در سال ۱۳۹۹ رقم خورده است. برخلاف زیرگروه صنعت، رشد ارزش افزوده در زیرگروه معادن در نیمه نخست سال بیشتر از نیمه دوم سال بوده است. در زیرگروه برق، گاز و آب، روند رشد از دو گروه پیشین هموارتر و کم‌نوسان‌تر بوده تا در مجموع سال

شاخص تولید کارگاه‌های بزرگ صنعتی که نماگر خوبی برای بررسی وضعیت بخش‌های مختلف صنعتی کشور است، از بهار ۱۳۹۷ به این سو به صورت رسمی از سوی بانک مرکزی منتشر نشده، اما طبق اذعان معاون اقتصادی این بانک، این شاخص در نیمه نخست سال ۱۳۹۹ رشد ۶/۸ درصدی را نسبت به دوره مشابه سال ۱۳۹۸ تجربه کرد.

طبق گزارش وزارت صنعت، معدن و تجارت، تولید محصولات پتروشیمی به عنوان یکی از بزرگترین صنایع کشور در سال ۱۳۹۹ با رشد ۸/۹ درصدی به ۶۰/۷ میلیون تن رسید. فروش محصولات پتروشیمی (پلیمری و شیمیایی) در بورس‌های کالا و انرژی از ۴/۹ میلیون تن در سال ۱۳۹۸ به ۵/۴ میلیون تن در سال ۱۳۹۹ افزایش یافت. طبق اذعان مدیر کنترل تولید شرکت ملی صنایع پتروشیمی نیز رشد تولیدات صنعت پتروشیمی در ۱۰ ماهه نخست سال ۱۳۹۹ نسبت به دوره مشابه سال قبل از آن معادل ۶ درصد بوده که حدود ۳ واحد درصد از آن به بهره‌برداری از واحدها و طرح‌های جدید در این صنعت مربوط می‌شود. طبق اعلام شرکت ملی صنایع پتروشیمی، در سال ۱۳۹۹ حدود ۲۵ میلیون تن به ظرفیت تولید این صنعت افزوده شد تا ظرفیت تولیدی صنعت پتروشیمی کشور به ۹۰ میلیون تن برسد.

جدول ۴- حجم تولید برخی صنایع مهم کشور

۱۳۹۲	۱۳۹۳	۱۳۹۴	۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۷	۱۳۹۸	۱۳۹۹	محصولات پتروشیمی (میلیون تن)
۴۰/۶	۴۴/۵	۴۶/۴	۵۰/۶	۵۳/۶	۵۳/۰	۵۳/۵	۶۰/۷	درصد تغییر
-۱/۲	۹/۷	۴/۳	۹/۱	۶/۰	-۱/۲	۲/۰	۸/۹	فولاد خام (هزار تن)
۱۵،۶۲۷	۱۶،۶۹۲	۱۶،۰۸۱	۱۸،۴۶۸	۲۲،۴۱۲	۲۴،۶۶۹	۲۶،۴۴۱	۲۸،۳۵۸	درصد تغییر
۸/۸	۶/۸	-۳/۷	۱۴/۸	۲/۱/۴	۱۰/۱	۷/۲	۷/۳	انواع خودرو (هزار دستگاه)
۷۳۷	۱،۱۳۰	۹۷۹	۱،۳۵۰	۱،۵۳۵	۹۵۶	۸۳۲	۹۹۲	درصد تغییر
-۲۰/۲	۵۳/۴	-۱۲/۴	۳۸/۰	۱۲/۷	-۳۷/۷	-۱۳/۰	۱۹/۲	

مأخذ: روابط عمومی شرکت ملی صنایع پتروشیمی ایران، انجمن جهانی فولاد، انجمن خودروسازان ایران و گزارش‌های سالانه وزارت صنعت، معدن و تجارت

بخش نفت

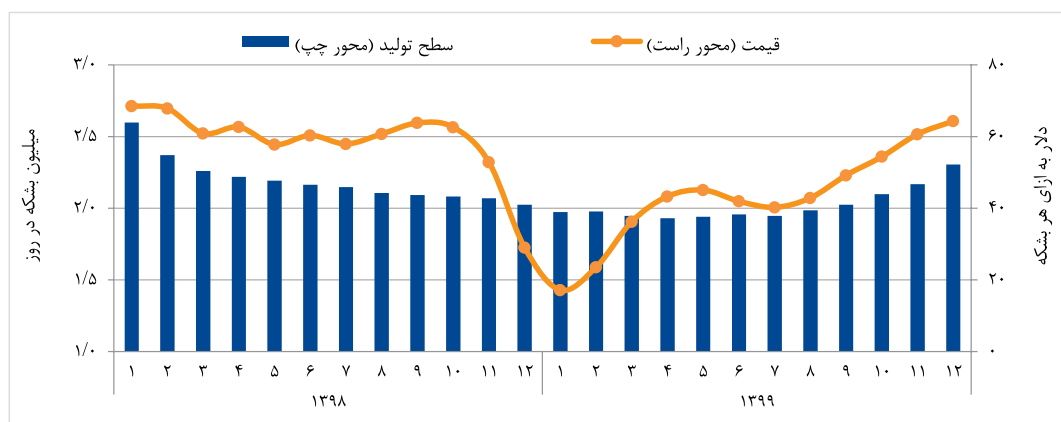
و ۱۵/۷ درصد کمتر از سال میلادی قبل از آن بود. آمار صادرات نفت ایران به طور کلی در چند سال اخیر محرمانه تلقی شده است. با این حال طبق برآوردهای صندوق بین‌المللی پول، متوسط صادرات نفتی ایران در سال ۲۰۲۰ معادل ۶۳۸ هزار بشکه در روز بوده که اگرچه ۳۰/۷ درصد بیشتر از سال ۲۰۱۹ محسوب می‌شود، کمتر از نیمی از صادرات نفتی سال ۲۰۱۸ است. خبرگزاری رویترز به نقل از برخی منابع از جمله شرکت بین‌المللی انرژی اس‌وی‌بی^۱ و با استفاده از منابع غیررسمی مانند داده‌های شرکت اطلاعات انرژی و ردیابی کپلر (Kpler) معمولاً تخمینی از این مقدار اعلام می‌کند که بر این اساس، صادرات نفت خام ایران در ماه فوریه ۲۰۲۰ (تقریباً مطابق با بهمن ۱۳۹۸) به سطح نازل حدود ۱۴۰ هزار بشکه در روز فرو افتاد. این سطح نازل صادرات نفتی حتی در زمان جنگ ایران و عراق هم تجربه نشده بود. این وضعیت تا چند ماه به ویژه به دلیل همه‌گیری جهانی ویروس کرونا و کاهش تقاضای جهانی نفت ادامه داشت، اما پس از آن به مرور صادرات نفت ایران افزایش یافت تا در آوریل ۲۰۲۱ (تقریباً مطابق با فروردین ۱۴۰۰) به سطح حدودی ۷۵۰ هزار بشکه در روز برسد.

قیمت نفت خام سنگین ایران که در فروردین ۱۳۹۸ به ۶۸/۵ دلار به ازای هر بشکه رسیده بود و از خرداد تا دی این سال در محدوده ۶۱ تا ۶۴ دلار در نوسان بود، از بهمن‌ماه این سال کاهش شدیدی را تجربه کرد و در آخرین ماه سال ۱۳۹۸ به حدود ۲۹ دلار رسید. در هفته دوم ماه مارس (مطابق با نیمه دوم اسفندماه ۱۳۹۸) و در پی شیوع گسترده ویروس کرونا در سطح جهان، تقاضای نفت به شدت کاهش یافت و تصمیم اوپک پلاس در راستای عدم کاهش عرضه، افت شدید قیمت را حتی تا سطوح نزدیک به ۱۰ دلار در هر بشکه به دنبال داشت. در نتیجه، متوسط قیمت نفت سنگین ایران در فروردین ۱۳۹۹ به حدود ۱۷ دلار هم رسید. با این حال در ماه‌های بعدی قیمت نفت سنگین ایران به تدریج رو به افزایش گذاشت تا در اسفندماه ۱۳۹۹ به محدوده ۶۴/۳ دلار به ازای هر بشکه بازگردد. نمودار ۱ قیمت و تولید نفت خام ایران را در دو سال ۱۳۹۸ و ۱۳۹۹ نشان می‌دهد.

صنعت نفت که در نیم قرن اخیر همواره از ارکان اصلی اقتصاد کشور بود، در چند سال اخیر با چالش‌های متعددی روبه‌رو شده است. آخرین شوک شدید به بخش نفت کشور در اوایل سال ۱۳۹۷ و در پی اجرایی شدن دور جدید تحریم‌های ایالات متحده اتفاق افتاد که صادرات نفت ایران را بسیار محدود کرد. این محدودیت‌ها به نحوی اجرا شد که کشورهای مختلف قادر باشند به مرور نیاز خود به نفت ایران را کاهش دهند و به همین علت ایالات متحده در ابتدا برخی کشورها را به طور موقت از این تحریم معاف کرد. در نتیجه صادرات و البته تولید نفت ایران هم به مرور روند کاهشی به خود گرفت و ارزش افزوده آن در اقتصاد افت کرد. طبق گزارش بانک مرکزی، ارزش افزوده بخش نفت به قیمت‌های جاری معادل ۵/۳ درصد از کل ارزش افزوده ایجادشده در اقتصاد کشور در سال ۱۳۹۹ بوده است، در حالی که این رقم در سال‌های ۱۳۹۶ تا ۱۳۹۸ به ترتیب معادل ۱۳/۵ درصد، ۱۳/۰ درصد و ۷/۴ درصد بود.

در پی شرایط خاص بخش نفت کشور در چند سال اخیر، آمار مربوط به تولید و صادرات این بخش به طور رسمی منتشر نشده است. در ارتباط با تولید نفت، بهترین آمار در دسترس مربوط به گزارش‌های اوپک و از منابع ثانویه است. بر اساس این آمار، تولید نفت خام کشور که در نیمه نخست سال ۲۰۱۸ در محدوده ۳/۸ میلیون بشکه در روز در نوسان بود، از نیمه دوم این سال و در پی اعمال تحریم‌های آمریکا به سرعت روندی نزولی به خود گرفت، به نحوی که در نیمه دوم سال ۲۰۲۰ به حدود ۱/۹ میلیون بشکه در روز فروافتاد. به این ترتیب میزان کل تولید نفت ایران پس از اعمال تحریم‌های آمریکا حتی از میزان صادرات نفتی کشور در دوره برقرار بودن برجام کمتر شد. صادرات نفتی کشور در سال ۱۳۹۶ به طور متوسط معادل ۲/۳ میلیون بشکه در روز بود. با این حال به مرور و به ویژه پس از انتخابات آمریکا و روی کار آمدن دولت جدید در این کشور، تولید نفت ایران نیز روندی نسبتاً صعودی در پیش گرفت، به نحوی که در ماه مارس ۲۰۲۱ (تقریباً مطابق با اسفند ۱۳۹۹) به سطح ۲/۳ میلیون بشکه در روز افزایش یافت. تولید نفت ایران در سال ۲۰۲۰ به طور متوسط معادل ۲/۰ میلیون بشکه در روز

نمودار ۱- متوسط تولید روزانه نفت خام و متوسط قیمت نفت سنگین ایران

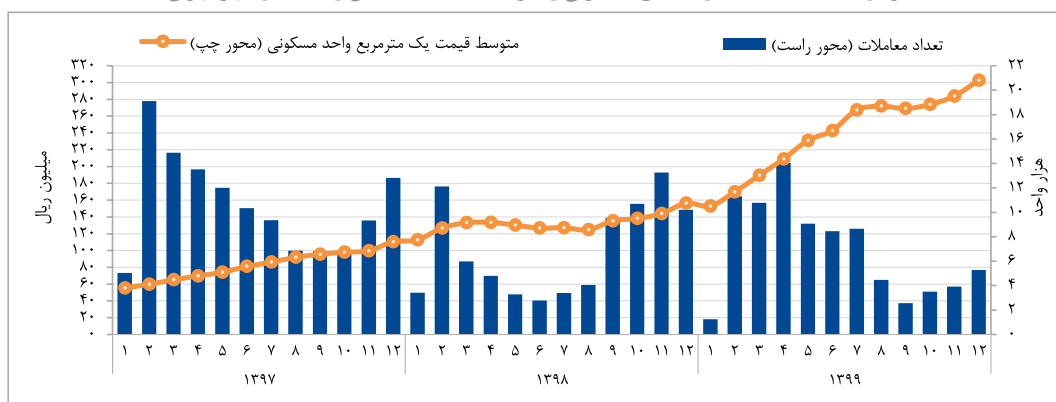
مأخذ: گزارش‌های ماهانه اوپک از بازار نفت، آمار تولید بر اساس منابع ثانویه یادداشت: داده‌های موجود در گزارش اوپک بر اساس ماه‌های میلادی بوده که در اینجا به طور تقریبی با ماه‌های شمسی جایگزین شده است.

بخش مسکن

بیشترین جهش قیمتی و در آذرماه رقم خورد. در این ماه تعداد معاملات ۷۳/۲ درصد کمتر از ماه مشابه سال قبل از آن بود. تعداد معاملات ثبت شده در آذرماه ۱۳۹۹ معادل ۲ هزار و ۵۵۵ معامله بود که بدون در نظر گرفتن فروردین ماه این سال (به دلیل شرایط خاص ناشی از تعطیلات نوروز و شیوع ویروس کرونا) کمترین تعداد معاملات از ابتدای ثبت آمار سامانه معاملات املاک و مستغلات (سال ۱۳۹۱) محسوب می شود. با این حال کاهش معاملات به افت قیمت اسمی در سال ۱۳۹۹ منجر نشد. در سال ۱۳۹۹، متوسط قیمت یک متر مربع واحد مسکونی در تهران با روند صعودی مستمر، از ۱۵۳ میلیون ریال در فروردین ماه به اوج ۳۰۳ میلیون ریال در ماه پایانی سال رسید. نمودار ۲ روند تغییرات قیمت و تعداد معاملات را در سال های ۱۳۹۷ تا ۱۳۹۹ نشان می دهد.

بازار مسکن در سال ۱۳۹۹ همچون سال قبل از آن رشد قابل توجه قیمت ها را تجربه کرد. سطح قیمت ها اگرچه در فروردین ماه این سال و در پی شیوع ویروس کرونا اندکی کاهش یافت، اما به سرعت و از اردیبهشت ماه مجدداً روند صعودی قیمت در این بازار از سر گرفته شد. حجم معاملات نیز در نیمه نخست این سال سطوح بالایی را تجربه کرد، اگرچه در نیمه دوم سال روندی نزولی داشت. متوسط قیمت مسکن در شهر تهران در سال ۱۳۹۹ نزدیک به ۸۰ درصد نسبت به سال ۱۳۹۸ رشد داشت. بیشترین نرخ رشد نقطه به نقطه در آبان ماه (۱۱۸/۲ درصد) رقم خورد. این جهش قیمتی در بازار مسکن در حالی رخ داد که متوسط درآمد خانوارها و تسهیلات بانکی اختصاص داده شده به آنها به طور واقعی کاهش یافته بود. به این ترتیب خرید و فروش مسکن در نیمه دوم سال کاهش قابل توجهی داشت، به نحوی که بیشترین افت تعداد معاملات یک ماه پس از ثبت

نمودار ۲- تعداد معاملات واحدهای مسکونی و متوسط ماهانه قیمت این واحدها در شهر تهران

مأخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، گزارش بازار مسکن شهر تهران، شماره های مختلف

مسکن به گونه ای است که دورکاری در آن مفهومی ندارد و رعایت معنادار پروتکل های بهداشتی نیز مقدور نیست. برآیند این عوامل موجب شد که با وجود رشد ۸۰/۳ درصدی متوسط قیمت هر متر مربع، تعداد معاملات واحدهای مسکونی در شهر تهران در سال ۱۳۹۹ اندکی کمتر از سال ۱۳۹۸ رقم بخورد.

در میان بخش های مختلف اقتصادی، بازار مسکن نیز تا حدی با عوارض بحران شیوع کرونا دست به گریبان بود. کاهش تمایل برای بازدید حضوری به دلیل رعایت اصول بهداشتی، هم محدودکننده طرف عرضه و هم محدودکننده طرف تقاضای این بازار بوده است. در عین حال در سمت عرضه، ماهیت ساخت و ساز

۱.۳. گروه خدمات

عمومی و خدمات اجتماعی و شخصی و خانگی به ترتیب رشدهای منفی قابل توجه ۹/۴ درصدی و ۶/۰ درصدی را در سال ۱۳۹۹ تجربه کرده اند، اگرچه رشد سایر زیرمجموعه های این گروه مثبت بوده است. بیشترین رشد مثبت در این بین به زیرمجموعه حمل و نقل، انبارداری و ارتباطات تعلق داشته که در سال ۱۳۹۸ نیز بیشترین رشد را داشت. جدول ۵ زیرمجموعه های گروه خدمات در حساب های ملی را نشان می دهد.

گروه خدمات به عنوان بزرگترین بخش اقتصاد کشور که بیش از نیمی از ارزش افزوده اقتصاد در آن ایجاد می شود، در سال ۱۳۹۹ از نظر ارزش افزوده ایجاد شده به قیمت های ثابت هیچ تغییری را نسبت به سال قبل از آن تجربه نکرد. در سال ۱۳۹۸ نیز ارزش افزوده ایجاد شده در این بخش به قیمت های ثابت به مقدار ناچیز ۰/۲ درصد کاهش یافته بود. همچنین رشد منفی سال ۱۳۹۷ این بخش موجب شده است که اندازه واقعی بزرگترین بخش اقتصاد کشور در سال ۱۳۹۹ حتی از سه سال قبل آن کمتر باشد. در بین زیرمجموعه های این گروه، خدمات

جدول ۵- نرخ رشد زیرمجموعه های گروه خدمات به قیمت های ثابت سال ۱۳۹۰ (درصد)

گروه خدمات	۱۳۹۹	۱۳۹۸	۱۳۹۷	۱۳۹۶	۱۳۹۵
بازرگانی، رستوران و هتلداری	۱/۶	-۲/۶	-۷/۱	۴/۴	۳/۶
حمل و نقل، انبارداری و ارتباطات	۳/۰	۶/۳	۲/۶	۷/۱	۶/۷
خدمات مؤسسات پولی و مالی	۱/۴	۳/۶	۱/۵	۳/۳	۱/۷
خدمات مستغلات و خدمات حرفه ای و تخصصی	۲/۱	۲/۱	۲/۹	۴/۲	۱/۸
خدمات عمومی	-۹/۴	-۸/۹	-۲/۰	۴/۴	۲/۰
خدمات اجتماعی و شخصی و خانگی	-۶/۰	-۶/۵	-۲/۸	-۳/۸	۰/۱

مأخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، گزارش تحولات بخش واقعی اقتصاد ایران سال ۱۳۹۹ و سری زمانی حساب های ملی

۲. بازار نیروی کار

مهمترین چالش‌های بازار کار کشور بوده است.

علاوه بر این، بیکاری جوانان و قشر تحصیلکرده دانشگاهی کشور نیز نگران‌کننده است. در سال ۱۳۹۹ حدود ۱/۸ میلیون نفر از جمعیت ۱۸ تا ۳۵ ساله کشور موفق به یافتن شغل مورد نظر خود نشدند که معادل ۱۶/۷ درصد از جمعیت فعال این گروه سنی است. این نسبت برای زنان به ۲۷/۹ درصد می‌رسد. همچنین نرخ بیکاری در بین فارغ‌التحصیلان آموزش عالی ۱۴/۲ درصد بوده که در بین زنان این گروه به ۲۲/۸ درصد می‌رسد. حدود ۳۸/۹ درصد از کل جمعیت بیکار کشور در سال ۱۳۹۹ دارای تحصیلات عالی بوده‌اند. بالاتر بودن آمار بیکاری در بین جمعیت فارغ‌التحصیل دانشگاهی در مقایسه با متوسط کل جمعیت نشان می‌دهد که ادامه تحصیل در مقاطع تکمیلی نه تنها ورود به بازار کار را تسهیل نکرده، بلکه متناسب و سازگار با ظرفیت بازار کار نبوده و حتی احتمالاً جذب فارغ‌التحصیلان را سخت‌تر کرده است. بنابراین دوره‌های تحصیلات تکمیلی که یک سرمایه‌گذاری نسبتاً بزرگ هم برای دولت و هم خانوارها تلقی می‌شود، برای تعداد قابل توجهی از افراد و حداقل از جنبه ورود به بازار کار و کسب درآمد عایدی مثبتی نداشته است.

در سال ۱۳۹۹ نزدیک به ۲۳/۳ میلیون نفر از جمعیت بالای ۱۵ سال در کشور شاغل بوده‌اند که یک میلیون نفر کمتر از سال ۱۳۹۸ محسوب می‌شود. از این جمعیت حدود ۱۷/۴ درصد در بخش کشاورزی، ۳۳/۳ درصد در بخش صنعت و ۴۹/۳ درصد در بخش خدمات اشتغال داشته‌اند. اشتغال بخشی از این جمعیت به اصطلاح ناقص بوده است، به این معنی که به دلایل اقتصادی نظیر افت تولید یا مانند آن، کمتر از ۴۴ ساعت در هفته کار کرده‌اند، در حالی که خواهان و آماده انجام کار بیشتر بوده‌اند. در سال ۱۳۹۹ حدود ۲/۲ میلیون نفر معادل ۹/۵ درصد از جمعیت شاغل، دارای اشتغال ناقص بوده‌اند که ۰/۴ واحد درصد نسبت به سال ۱۳۹۸ کاهش یافته است. جدول ۶ برخی شاخص‌های مهم بازار کار کشور را در سال ۱۳۹۹ نشان می‌دهد.

جدول ۶- شاخص‌های اصلی بازار کار ایران به تفکیک جنسیت برای جمعیت ۱۵ ساله و بیشتر در سال ۱۳۹۹

مرد	زن	کل	مشارکت اقتصادی جمعیت ۱۵ ساله و بیشتر
۶۸/۷	۱۳/۹	۴۱/۳	نرخ (درصد)
۲۱/۴	۴/۳	۲۵/۷	تعداد (میلیون نفر)
۶۲/۹	۱۱/۷	۳۷/۳	نسبت (درصد)
۱۹/۶	۳/۷	۲۳/۳	تعداد (میلیون نفر)
۸/۴	۱۵/۶	۹/۶	نرخ (درصد)
۱/۸	۰/۷	۲/۵	تعداد (میلیون نفر)
۱۴/۱	۲۷/۹	۱۶/۷	نرخ (درصد)
۱/۴	۰/۷	۲/۱	تعداد (میلیون نفر)
۱۰/۴	۲۲/۸	۱۴/۲	نرخ (درصد)
۰/۵	۰/۵	۱/۰	تعداد (میلیون نفر)
۱۰/۴	۴/۲	۹/۵	سهم جمعیت دارای اشتغال ناقص زمانی (درصد)

مأخذ: مرکز آمار ایران، چکیده نتایج طرح آمارگیری نیروی کار در سال ۱۳۹۹

شدت آن در بین فعالیتهای مختلف تفاوت زیادی داشت. در مجموع، کرونا به طور موقت و در کوتاه‌مدت موجب کاهش نرخ مشارکت به خصوص برای افراد با بیماری زمینه‌ای و افزایش شدید نرخ بیکاری به خصوص برای مشاغل غیررسمی و بنگاه‌های کوچک و آسیب‌پذیر شد.

از گزارش تابستان ۱۳۹۸ به این سو، جمیت ۱۵ ساله و بیشتر مبنای اصلی محاسبات مرکز آمار برای بازار کار قرار گرفت، در حالی که پیش از این مبنای آمارگیری و گزارش شاخص‌های اصلی نیروی کار کشور جمعیت بالای ۱۰ سال بود. آمار منتشرشده از وضعیت بازار کار کشور در سال ۱۳۹۹ از نرخ مشارکت ۴۱/۳ درصدی و نرخ بیکاری ۹/۶ درصدی جمعیت ۱۵ ساله و بیشتر در این سال حکایت دارد که نسبت به سال قبل از آن به ترتیب ۲/۸ واحد درصد و ۱/۱ واحد درصد کاهش نشان می‌دهد. در سال ۱۳۹۸ نیز نرخ بیکاری و نرخ مشارکت به طور همزمان در مقایسه با سال ۱۳۹۷ کاهش یافته بودند. کاهش نرخ بیکاری در سال‌های ۱۳۹۸ و ۱۳۹۹ در حالی رخ داده است که وضعیت کلان اقتصادی کشور به نسبت سال‌های قبل تر به مراتب نامناسب‌تر بوده است. در واقع کاهش نرخ بیکاری در کشور نه از محل افزایش اشتغال، بلکه در پی خروج قابل توجه افراد از بازار و کاهش نرخ مشارکت رخ داده است. کاهش مشارکت اقتصادی در این سال‌ها به دلایل مختلف از جمله ناامیدی از یافتن شغل مناسب رخ داده است. در سال ۱۳۹۹ با وجود افزایش بیش از ۷۱۰ هزار نفری جمعیت ۱۵ ساله و بیشتر، یک میلیون و ۴۳۰ هزار نفر از جمعیت فعال کاسته شد. البته نرخ پایین مشارکت در مقایسه با سایر کشورها یکی از شاخص‌های همیشگی اقتصاد ایران حداقل در چهار دهه اخیر بوده، اما این مهم در سال‌های اخیر تشدید شده است. این نرخ پایین عمدتاً از جانب جمعیت بانوان کشور ایجاد می‌شود، به طوری که از جمعیت ۳۱/۲ میلیون نفری زنان ۱۵ ساله و بیشتر در ایران، تنها ۴/۳ میلیون نفر قابلیت و تمایل انجام کار را در سال ۱۳۹۹ داشته و به عبارت دیگر مشارکت اقتصادی داشته‌اند. از همین جمعیت اندک نیز ۱۵/۶ درصد بیکار بوده‌اند، در حالی که نرخ بیکاری برای مردان در سال ۱۳۹۹ معادل ۸/۴ درصد رقم خورده است. این مهم نشان می‌دهد که فارغ از ضعف‌های ساختاری مهارت‌پروری در سیستم آموزشی کشور، فرهنگ، زیرساخت‌ها و موقعیتهای موجود در بازار کار مناسب و پذیرای ورود زنان نبوده است. این تفاوت در نرخ بیکاری تقریباً در همه سال‌های چهار دهه اخیر تکرار شده و بالا بودن جمعیت غیرفعال بانوان از جمله

با شیوع ویروس کرونا در اواخر سال ۱۳۹۸ بازار کار در بسیاری از فعالیتهای اقتصادی تحت شعاع قرار گرفت. آنچه در بالا از شرایط بازار کار کشور بیان شد قبل از اثرگذاری شوک این بیماری بر نمونه‌های آماری بوده و در آمار ذکر شده برای کل سال لحاظ نشده است. همه‌گیری یک بیماری ویروسی تقریباً ناشناخته هم تقاضای نیروی کار را کاهش داد و هم عرضه آن را بسیار محدود کرد، هر چند

۳. وضعیت مالی و بودجه دولت

مصارف جاری و عمرانی دولت بر سایر متغیرهای کلان اقتصادی، الگوی تأمین مالی ناترازی بودجه در مواجهه با شوک‌های خارجی همچون تحریم‌های اقتصادی ایالات متحده آمریکا و شیوع ویروس کرونا اهمیت بسزایی دارد.

در دنیای امروز بودجه یکی از مهم‌ترین ابزارهای سیاست‌گذاری و جامع‌ترین بیان اولویت‌های عمومی است. قانون بودجه به دلیل نقش پررنگ دولت در اقتصاد ایران اهمیت مضاعفی دارد. فارغ از نقش منابع درآمدی (از قبیل مالیات) و

۳.۱. کلیات لایحه و قانون بودجه ۱۳۹۹

برسد. همچنین، بودجه شرکت‌های دولتی، بانک‌ها و مؤسسات انتفاعی وابسته به دولت با رشد ۱۲/۵ درصدی نسبت به قانون بودجه سال ۱۳۹۸ معادل ۱۴,۳۶۳ هزار میلیارد ریال در نظر گرفته شد. به این ترتیب بودجه کل کشور در سال ۱۳۹۹ به ۲۰,۲۶۷ هزار میلیارد ریال بالغ شد که از رشد ۱۶/۲ درصدی نسبت به قانون بودجه سال ۱۳۹۸ و رشد ۲۱/۰ درصدی نسبت به اصلاحیه قانون بودجه سال ۱۳۹۸ حکایت داشت. صورت وضعیت ارقام کلان قانون بودجه سال ۱۳۹۹ در جدول ۷ نمایش داده شده است.

قانون بودجه دولت در سال ۱۳۹۹ متأثر از کاهش شدید درآمدهای نفتی در پی تحریم‌های ایالات متحده آمریکا، تفاوت قابل ملاحظه‌ای از منظر ردیف‌های ارقام کلان منابع بودجه عمومی داشت. بودجه عمومی دولت در قانون بودجه این سال معادل ۶,۴۹۸ هزار میلیارد ریال تصویب شد که از رشد ۲۵/۰ درصدی نسبت به قانون بودجه سال ۱۳۹۸ حکایت داشت. البته قانون بودجه سال ۱۳۹۸ در نیمه نخست این سال از سوی شورای عالی هماهنگی اقتصادی متشکل از سران قوا اصلاح شد و بودجه عمومی کاهش یافت تا رشد بودجه عمومی در قانون بودجه سال ۱۳۹۹ در مقایسه با اصلاحیه قانون بودجه سال ۱۳۹۸ به ۴۲/۱ درصد

جدول ۷- زیربخش‌های اصلی قانون بودجه سال ۱۳۹۹ (هزار میلیارد ریال-درصد)

شرح	قانون بودجه ۱۳۹۹	لایحه بودجه ۱۳۹۹	قانون بودجه ۱۳۹۸	رشد قانون ۱۳۹۹ نسبت به لایحه ۱۳۹۹	رشد قانون ۱۳۹۹ نسبت به قانون ۱۳۹۸
بودجه کل کشور	۲۰,۲۶۷	۱۹,۸۸۷	۱۷,۴۴۳	۱/۹	۱۶/۲
بودجه عمومی	۶,۴۹۸	۵,۶۳۸	۵,۲۰۰	۱۵/۳	۲۵/۰
منابع عمومی	۵,۷۱۰	۴,۸۴۶	۴,۴۸۶	۱۷/۸	۲۷/۳
درآمدهای اختصاصی	۷۸۸	۷۹۲	۷۱۴	-۰/۵	۱۰/۴
بودجه شرکت‌های دولتی، بانک‌ها و مؤسسات انتفاعی وابسته به دولت	۱۴,۳۶۳	۱۴,۸۳۹	۱۲,۷۷۱	-۳/۲	۱۲/۵

ماخذ: لایحه بودجه سال ۱۳۹۹ و قوانین بودجه سال‌های ۱۳۹۸ و ۱۳۹۹

اصلاحیه قانون بودجه سال ۱۳۹۸ مسیری برخلاف اهداف برشمرده شده را دنبال می‌کرد. رشد ۴۲/۱ درصدی بودجه عمومی و رشد ۴۷/۹ درصدی منابع عمومی در قانون بودجه سال ۱۳۹۹ نسبت به اصلاحیه قانون بودجه سال ۱۳۹۸ سندی بر این مدعا است.

بنا به اظهارات رئیس سازمان برنامه و بودجه وقت کشور، مهم‌ترین سیاست‌های پیش‌بینی شده در لایحه و قانون بودجه سال ۱۳۹۹ عواملی از قبیل افزایش قدرت خرید مردم، کمترین وابستگی به متغیرهای برون‌زا همچون صادرات نفت خام و عدم تأمین منابع بودجه عمومی دولت از طریق پول پر قدرت بانک مرکزی بوده‌اند، اگرچه حجیم شدن بودجه دولت در قانون بودجه سال ۱۳۹۹ نسبت به

بودجه عمومی دولت

دولت دارند. در قانون بودجه سال ۱۳۹۹ و در نتیجه تحریم‌های آمریکا، درآمدهای نفتی به حدود یک سوم قانون بودجه سال ۱۳۹۸ کاهش یافتند، اگرچه بیشتر از رقم اصلاحیه قانون بودجه سال ۱۳۹۸ در نظر گرفته شدند. جدول ۸ جزئیات منابع و مصارف عمومی را در لایحه و قانون بودجه سال ۱۳۹۹ به تصویر می‌کشد.

بودجه عمومی دولت از دو بخش منابع (یا مصارف) عمومی و درآمدهای اختصاصی (یا مصارف از محل درآمدهای اختصاصی) تشکیل می‌شود. در اجزای منابع عمومی دولت، درآمد حاصل از صادرات نفت خام و میعانات گازی و درآمد مالیاتی (به عنوان درآمدی پایدار)، نقش قابل توجهی در تأمین مالی هزینه کرد

جدول ۸- زیربخش‌های منابع و مصارف عمومی در لایحه و قانون بودجه سال ۱۳۹۹ (هزار میلیارد ریال-درصد)

منابع	لایحه	قانون	رشد قانون نسبت به لایحه	سهم اجزا از منابع عمومی در قانون	مصارف	لایحه	قانون	رشد قانون نسبت به لایحه	سهم اجزا از مصارف عمومی در قانون
درآمدها (عمومی)	۲,۶۱۰/۵	۲,۸۸۸/۰	۱۰/۶	۵۰/۶	هزینه‌ها (جاری)	۳,۶۷۲/۳	۴,۳۶۰/۳	۱۸/۷	۷۶/۴
مالیاتی	۱,۹۵۰/۰	۲,۰۴۵/۲	۴/۹	۳۵/۸	جبران خدمات کارکنان	۱,۱۳۴/۴	۱,۱۸۶/۷	۴/۶	۲۰/۸
حاصل از مالکیت دولت	۳۰۵/۱	۴۱۲/۲	۳۵/۱	۷/۲	استفاده از کالاها و خدمات	۲۶۲/۸	۳۱۹/۴	۲۱/۵	۵/۶
حاصل از فروش کالاها و خدمات	۱۱۲/۷	۱۲۸/۵	۱۴/۰	۲/۳	هزینه اموال و دارایی	۰/۱	۰/۱	-۱۸/۲	۰/۰
حاصل از جرایم و خسارات	۵۶/۵	۸۹/۰	۵۷/۶	۱/۶	پارانه	۳۱/۱	۳۲/۸	۵/۶	۰/۶
متفرقه	۱۸۶/۲	۲۱۳/۱	۱۴/۴	۳/۷	کمک‌های بلاعوض	۶۰/۳	۱۵۲/۵	۱۵۲/۵	۲/۷
					رفاه اجتماعی	۱,۳۰۶/۴	۱,۳۶۱/۴	۴/۲	۲۳/۸
					سایر هزینه‌ها	۸۷۷/۳	۱,۳۰۷/۶	۴۹/۱	۲۲/۹
تراز عملیاتی	-۱,۰۶۱/۸	-۱,۴۷۲/۳	۷/۳۸	-					
واگذاری دارایی‌های سرمایه‌ای	۹۸۸/۴	۱,۰۷۴/۹	۸/۷	۱۸/۸	تملك دارایی‌های سرمایه‌ای (هزینه‌های عمرانی)	۷۰۳/۶	۸۷۹/۸	۲۵/۰	۱۵/۴
حاصل از نفت و فرآورده‌های نفتی	۴۸۳/۰	۵۶۹/۴	۱۷/۹	۱۰/۰	ساختمان و سایر مستحقات	۵۰۴/۵	۵۸۱/۵	۱۵/۳	۱۰/۲
حاصل از فروش و واگذاری اموال	۴۹۵/۵	۴۹۵/۵	۰/۰	۸/۷	ماشین‌آلات و تجهیزات	۱۰۰/۳	۱۶۵/۹	۶۵/۴	۲/۹
حاصل از واگذاری طرح‌های عمرانی	۱۰/۰	۱۰/۰	۰/۰	۰/۲	سایر دارایی‌های ثابت	۱/۶	۱/۶	۰/۰	۰/۰
					استفاده از موجودی انبار	۰/۱	۰/۱	۰/۰	۰/۰
					اقلام گرانبها	۰/۱	۰/۱	۰/۰	۰/۰
					زمین	۶/۷	۲۱/۸	۲۲۷/۱	۰/۴
					سایر دارایی‌های تولیدنشده	۹۰/۴	۱۰۸/۹	۲۰/۴	۱/۹
خالص واگذاری دارایی‌های سرمایه‌ای	۲۸۴/۸	۱۹۵/۱	-۳۱/۵	-					
واگذاری دارایی‌های مالی	۱,۲۴۷/۰	۱,۰۷۴/۳	۴۰/۱	۳۰/۶	تملك دارایی‌های مالی	۴۷۰/۰	۴۷۰/۰	۰/۰	۸/۲
فروش اوراق مالی اسلامی	۸۰۰/۰	۸۸۰/۰	۱۰/۰	۱۵/۴	اعتبارات موضوع واگذاری سهام	۲۷/۸	۲۷/۸	۰/۰	۰/۵
استفاده از تسهیلات خارجی	۰/۵	۰/۵	۰/۰	۰/۰	بازپرداخت اصل اوراق مالی اسلامی	۴۰۰/۱	۴۰۰/۱	۰/۰	۷/۰
دریافت اصل وام‌ها	۱۳/۱	۱۳/۱	۰/۰	۰/۲	بازپرداخت اصل تسهیلات بانکی	۱/۶	۱/۶	۰/۰	۰/۰
واگذاری شرکت‌های دولتی	۱۱۴/۹	۱۱۵/۹	۰/۹	۲/۰	تمهیدات پرداخت‌نشده سال‌های قبل	۱/۱	۱/۱	۰/۰	۰/۰
برگشتی پرداخت‌های سال قبل	۱۲/۵	۱۲/۵	۰/۰	۰/۲	بازپرداخت اصل وام‌های خارجی	۳۹/۵	۳۹/۵	۰/۰	۰/۷
منابع حاصل از استفاده از صندوق توسعه ملی	۳۰۲/۱	۷۲۱/۳	۱۳۸/۸	۱۲/۶					
سایر واگذاری‌ها	۰/۴	۰/۴	۰/۰	۱/۰					
خالص واگذاری دارایی‌های مالی	۴,۸۴۶/۰	۵,۷۱۰/۱	۱۷/۸	۱۰۰/۰	جمع مصارف عمومی	۴,۸۴۶/۰	۵,۷۱۰/۱	۴۳/۸	۱۰۰/۰

مأخذ: لایحه و قانون بودجه سال ۱۳۹۹

درصدی و منفی ۱۶/۶ درصدی داشتند. عمده این رشدهای منفی (فصل یارانه‌ها) به انتقال منابع فروش خوراک به واحدهای پتروشیمی از منابع بودجه عمومی به منابع تبصره ۱۴ (تبصره مربوط به منابع و مصارف اجرای قانون هدفمندی یارانه‌ها) مربوط می‌شود. در بخش مصارف این تبصره ردیفی تحت عنوان «سایر مصارف هدفمندی به شرح مندرج در جداول ۷ و ۹ این قانون» ایجاد شد و بخشی از مصارف این فصول به مصارف تبصره ۱۴ منتقل شد. در مجموع، اعتبارات هزینه‌ای با سهم ۷۵/۷ درصدی از مصارف عمومی رشد ۴/۲ درصدی نسبت به قانون بودجه سال ۱۳۹۸ را تجربه کردند. بر این اساس کسری تراز عملیاتی در لایحه بودجه سال ۱۳۹۹ به ۱,۰۶۱/۸ هزار میلیارد ریال بالغ شد. این مهم نشان می‌دهد که بخش قابل توجهی از اعتبارات هزینه‌ای به وسیله درآمدهای عمومی پوشش داده نمی‌شود.

از طرف دیگر، درآمد حاصل از صادرات نفت و میعانات گازی در لایحه بودجه سال ۱۳۹۹ نسبت به قانون بودجه سال ۱۳۹۸ کاهش ۶۸/۴ درصدی را تجربه کرد. فروض ضمنی جهت محاسبات دلاری-ریالی منابع حاصل از این ردیف به شرح جدول ۹ قابل ارائه است.

در لایحه پیشنهادی دولت سهم درآمدهای مالیاتی از کل منابع عمومی برابر ۴۰/۲ درصد لحاظ شد. این درآمدها در لایحه بودجه ۱۳۹۹ رشد ۱۳/۰ درصدی نسبت به قانون بودجه سال ۱۳۹۸ داشت. این مهم عاملی برای تشدید شرایط رکودی و تضعیف بیشتر بخش خصوصی بود، به گونه‌ای که مالیات اشخاص حقوقی غیردولتی در لایحه رشد ۲۷/۲ درصدی نسبت به قانون بودجه سال ۱۳۹۸ داشت. همچنین در بخش مالیات بر درآمد، مالیات بر مشاغل (کسبه، اصناف و موارد مشابه) رشد ۵۰/۰ درصدی نسبت به قانون بودجه سال ۱۳۹۸ را تجربه کرد. مالیات بر نقل و انتقال سهام از اجزای مالیات بر ثروت با رشد ۱۸۳/۰ درصدی نسبت به قانون بودجه سال ۱۳۹۸ مواجه شد.

در بخش اعتبارات هزینه‌ای در لایحه بودجه سال ۱۳۹۹، فصل جبران خدمات کارکنان با رشد ۱۶/۲ درصدی نسبت به قانون بودجه سال ۱۳۹۸ به ۱,۱۳۴/۴ هزار میلیارد ریال رسید که سهم ۳۰/۸ درصدی از اعتبارات هزینه‌ای داشت. افزون بر این، فصل رفاه اجتماعی که شامل انواع بیمه‌های اجتماعی کارکنان دولت، کمک‌های رفاهی کارمندان دولت و انواع کمک هزینه‌ها است، ۳۵/۵ درصد از اعتبارات هزینه‌ای را در بر گرفت. از طرفی، فصول یارانه‌ها و کمک‌های بلاعوض نسبت به قانون بودجه سال ۱۳۹۸ به ترتیب رشدهای منفی ۷۳/۳

جدول ۹- منابع حاصل از صادرات نفت و میعانات گازی

عنوان	لایحه بودجه ۱۳۹۹
میزان صادرات نفت و میعانات گازی (هزار بشکه در روز)	۱,۰۰۰
قیمت هر بشکه نفت خام (دلار)	۵۰
سهم شرکت نفت از صادرات نفت و میعانات گازی (درصد)	۱۴/۵
سهم شرکت گاز از درآمدهای ارزی (درصد)	۱۴/۵
سهم صندوق توسعه ملی از صادرات نفت و میعانات گازی و خالص صادرات گاز (درصد)	۳۶/۰
سهم دولت از صادرات نفت و میعانات گازی (درصد)	۴۹/۵
سهم دولت از خالص صادرات گاز طبیعی (درصد)	۴۹/۵
نرخ دلار آمریکا در بازار دوم (ریال)	۸۵,۰۰۰
نرخ رسمی دلار آمریکا (ریال)	۴۲,۰۰۰
تخصیص ارز برای واردات کالاهای اساسی با نرخ رسمی (میلیارد دلار)	۱۰/۵
خالص صادرات گاز (میلیارد دلار)	۴/۰
کل درآمد ارزی حاصل از صادرات نفت خام و میعانات گازی (میلیارد دلار)	۱۸/۳
سهم صندوق توسعه ملی از کل درآمدهای ارزی (میلیارد دلار)	۸/۰
سهم شرکت نفت از کل درآمدهای ارزی حاصل از صادرات نفت و میعانات گازی (میلیارد دلار)	۲/۶
سهم شرکت گاز از کل درآمدهای ارزی حاصل از خالص صادرات گاز (میلیارد دلار)	۰/۶
سهم دولت از کل درآمدهای ارزی حاصل از صادرات نفت خام و میعانات گازی و خالص صادرات گاز طبیعی (میلیارد دلار)	۱۱/۰
سهم دولت از منابع حاصل از صادرات نفت خام و میعانات گازی و خالص صادرات گاز طبیعی (هزار میلیارد ریال)	۴۸۳/۰

مأخذ: فروض ضمنی لایحه بودجه سال ۱۳۹۹ طبق گزارش مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی

برای واگذاری اموال منقول و غیرمنقول در نظر گرفت که عملکرد قانون بودجه سال ۱۳۹۸ حکایت از تحقق ۴/۸ هزار میلیارد ریال برای این ردیف داشت. در قانون بودجه سال ۱۳۹۸ منابع ۴۴ هزار میلیارد ریالی از محل فروش اموال منقول و غیرمنقول پیش‌بینی شده بود و در اصلاحیه قانون بودجه این سال مقرر شد ۱۰۰/۰ هزار میلیارد ریال دیگر از این محل تأمین شود. با این وجود، عملکرد این ردیف حدود ۱۱/۰ درصد از اعتبار مصوب در قانون بودجه سال ۱۳۹۸ بود. عملکرد ناچیز سال‌های گذشته این بند نشان از مقاومت سیستم اداری نسبت به واگذاری مالکیت دارایی‌ها دارد و وجود بیش‌برآورد در این زمینه تشدید کسری بودجه در سال ۱۳۹۹ را در پی داشت.

اعتبارات تملک دارایی‌های سرمایه‌ای (مخارج عمرانی) در لایحه بودجه سال ۱۳۹۹ نسبت به قانون بودجه سال ۱۳۹۸ رشد ۵/۲ درصدی داشت. همچنین سهم این اعتبارات از مصارف عمومی در لایحه بودجه سال ۱۳۹۹ معادل ۱۴/۵ درصد بود. بدین ترتیب، تراز سرمایه‌ای در لایحه بودجه سال ۱۳۹۹ به ۲۸۴/۸ هزار میلیارد ریال رسید. به بیان دیگر بخشی از هزینه‌های جاری از محل واگذاری دارایی‌های سرمایه‌ای پوشش داده شد.

در لایحه بودجه سال ۱۳۹۹ مطابق معمول تلاش شد تا بخشی از ناترازی بودجه از طریق واگذاری دارایی‌های مالی جبران شود. در این میان، انتشار اوراق بدهی دولت برابر با ۸۰۰/۰ هزار میلیارد ریال در نظر گرفته شد که نسبت به قانون بودجه سال ۱۳۹۸ رشد ۸۶/۰ درصدی داشت و از سقف قانون برنامه ششم توسعه که مجوز انتشار ۵۰۰/۰ هزار میلیارد ریال اوراق بدهی به دولت داده بود، فراتر رفت. البته معادل ۸۰/۰ هزار میلیارد ریال منابع حاصل از فروش اموال منقول و غیرمنقول در قالب صکوک اجاره نیز از نظر کارکرد باید اوراق بدهی دولتی در نظر گرفته شود. بر این اساس انتشار اوراق بدهی دولت در لایحه بودجه سال ۱۳۹۹ معادل ۸۸۰/۰ هزار میلیارد ریال در نظر گرفته شد. علاوه بر این، کاهش سهم صندوق توسعه ملی از منابع ناشی از صادرات نفت، گاز و میعانات گازی به عنوان استقراض دولت از صندوق و در زیرمجموعه واگذاری دارایی‌های مالی لحاظ شد و منابع ریالی حاصل از این ردیف ۳۰۲/۰ هزار میلیارد ریال برآورد گردید. همچنین منابع حاصل از واگذاری شرکت‌های دولتی ۱۱۴/۹ هزار میلیارد ریال برآورد شد و رشد ۱۴۵/۷ درصدی را نسبت به قانون بودجه سال ۱۳۹۸ تجربه کرد. در مجموع، واگذاری دارایی‌های مالی در لایحه بودجه سال ۱۳۹۹ با رشد ۱۴۴/۰ درصدی نسبت به قانون بودجه سال ۱۳۹۸ به ۱,۲۴۷/۰ هزار میلیارد ریال رسید و سهم ۲۵/۷ درصدی از منابع عمومی داشت.

در لایحه بودجه سال ۱۳۹۹ سهم صندوق توسعه ملی از درآمدهای حاصل از صادرات نفتی معادل ۲۰ درصد قلمداد شد که ۱۶ واحد درصد کمتر از رقم تعیین شده در برنامه ششم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی است. این مابه‌التفاوت تحت عنوان استقراض دولت از صندوق توسعه ملی در زیرمجموعه واگذاری دارایی‌های مالی گنجانده شد و در زیرمجموعه درآمدهای حاصل از صادرات نفتی قرار نگرفت. به همین دلیل در محاسبه درآمدهای نفتی، سهم صندوق توسعه ملی همان ۳۶ درصد لحاظ شد. این در حالی است که در لایحه و قانون بودجه سال ۱۳۹۸ سهم صندوق توسعه ملی ۲۰ درصد و ۱۴ واحد درصد کمتر از تکلیف قانون برنامه ششم در نظر گرفته شد، اگرچه این مابه‌التفاوت به عنوان منابع نفتی دولتی قلمداد شد و در ازای آن استقراض از صندوق توسعه ملی در زیرمجموعه واگذاری دارایی‌های مالی لحاظ نشد. به این ترتیب، در بخش درآمدهای نفتی لایحه بودجه سال ۱۳۹۹، سهم دولت از منابع حاصل از صادرات نفتی پس از کسر سهم ۱۴/۵ درصدی شرکت‌های ملی نفت و گاز و همچنین کسر سهم ۳۶ درصدی صندوق توسعه ملی، معادل ۴۹/۵ درصد در نظر گرفته شد. علاوه بر این، فرض شد که ۱۰/۵ میلیارد دلار از منابع ارزی ناشی از صادرات نفتی جهت تأمین کالاهای اساسی با نرخ رسمی و مازاد بر آن با نرخ بازار دوم (سامانه نیما) تسعیر شود. نرخ رسمی معادل ۴۲/۰ هزار ریال به ازای هر دلار و نرخ بازار دوم معادل ۸۵/۰ هزار ریال به ازای هر دلار در نظر گرفته شد. بر این اساس، درآمد دولت از صادرات نفت خام و میعانات گازی و خالص صادرات گاز معادل ۴۸۳/۰ هزار میلیارد ریال برآورد شد. فروش خوراک به واحدهای پتروشیمی که تا پیش از این به عنوان منابع عمومی در ردیف منابع حاصل از صادرات نفت خام و میعانات گازی گنجانده می‌شد، در لایحه بودجه ۱۳۹۹ به منابع تبصره ۱۴ تحت عنوان «خوراک میعانات گازی پتروشیمی‌ها» منتقل و از شمول بودجه عمومی خارج شد.

نکته دیگر در مورد استفاده دولت از منابع نفتی در لایحه، اعمال بند و تبصره ۱ در ارتباط با تسویه ۴۰۰/۰ هزار میلیارد ریال از بدهی‌های دولت از طریق تحویل نفت خام به طلبکاران بود و منابع حاصل از این تبصره در ردیف درآمدهای نفتی دولت لحاظ نشد. این مهم در قانون بودجه سال ۱۳۹۸ نیز لحاظ شده بود که عملکردی نداشت. علاوه بر این، در بخش واگذاری دارایی‌های سرمایه‌ای، وجود انباره‌ای از دارایی‌های دولت سبب شد تا با کاهش درآمدهای نفتی، فروش اموال منقول و غیرمنقول دولت گزینه‌ای مناسب برای پوشش مصارف بودجه به حساب آید و در لایحه بودجه سال ۱۳۹۹ برای اولین بار سهم این ردیف درآمدی بیش از درآمدهای نفتی برآورد شد. دولت در حالی در لایحه ۴۹۵/۵ هزار میلیارد ریال

درصدی از ۷۰۳/۶ هزار میلیارد ریال در لایحه به ۸۷۹/۸ هزار میلیارد ریال رسید. واگذاری دارایی‌های مالی نیز با رشد ۴۰/۱ درصدی نسبت به لایحه به ۱,۷۴۷/۳ هزار میلیارد ریال در قانون بودجه ۱۳۹۹ رسید. یکی از عوامل اصلی این رشد، اضافه کردن استقراض از صندوق توسعه ملی در سرجمع ارقام بودجه بود. در واقع برداشت از صندوق توسعه ملی برای مصارفی از قبیل تقویت بنیه دفاعی که در لایحه بودجه به صورت فرابودجه‌ای در نظر گرفته شده و رقم متناظر آن در سرجمع منابع و مصارف بودجه عمومی حساب نشده بود، در قانون بودجه در سرجمع منابع و مصارف محاسبه شد و رشد ۱۳۸/۸ درصدی استقراض از صندوق توسعه ملی - افزایش حدود ۴۲۰/۰ هزار میلیارد ریالی - را در پی داشت. همچنین در قانون ۸۰/۰ هزار میلیارد ریال به انتشار اوراق مالی دولتی افزوده شد. قابل ذکر است، تملک دارایی‌های مالی در تبدیل لایحه به قانون بودجه سال ۱۳۹۹ تغییری نداشته است. در فرآیند تبدیل لایحه به قانون بودجه سال ۱۳۹۹، کسری تراز عملیاتی حدود ۴۱۰/۰ هزار میلیارد ریال افزایش یافت، مازاد تراز سرمایه‌ای به میزان ۹۰/۰ هزار میلیارد ریال تنزل داشت و مازاد تراز مالی ۵۰۰/۰ هزار میلیارد ریال بیشتر شد.

با شروع سال ۱۳۹۹ و مشخص شدن بیش‌برآورد در منابع قانون بودجه سال ۱۳۹۹ و عدم انطباق آن با واقعیت‌های اقتصاد ایران، شورای عالی هماهنگی اقتصادی در تاریخ ۱۳۹۹/۲/۱۳ اقدام به اصلاح قانون بودجه کرد. البته ارقام بازنگری شده قانون بودجه سال ۱۳۹۹ انتشار عمومی نیافتند، اما انتظار می‌رود منابع حاصل از صادرات نفت و میعانات گازی در پی انتشار ویروس کرونا و کاهش قیمت جهانی نفت خام و در عین حال به دلیل سطح پایین حجم صادرات نفت ایران کاهش یافته باشند. همچنین انتظار می‌رود برای رفع بیش‌برآورد واگذاری اموال منقول و غیرمنقول دولتی کاهش قابل توجهی در این زمینه اعمال شده باشد. عدم دسترسی به منابع صندوق توسعه ملی نیز احتمال کاهش استقراض از صندوق توسعه ملی را افزایش می‌دهد. علاوه بر این، سازمان امور مالیاتی کشور به دلیل شرایط اقتصادی ناشی از همه‌گیری بیماری کرونا و متعاقباً آسیب کسب و کارها، افت حداقل ۴۰۰/۰ هزار میلیارد ریالی را برای درآمدهای مالیاتی پیش‌بینی کرد. بر این اساس، برآوردهای اولیه از صورت وضعیت منابع عمومی، چشم‌انداز کسری بودجه (مجموع کسری تراز عملیاتی و سرمایه‌ای) حدود ۱,۸۵۰/۰ هزار میلیارد ریالی را ترسیم می‌کند. در راستای جبران این کسری، شورای عالی هماهنگی اقتصادی مصوب کرد چنانچه با توجه به شرایط اقتصادی کشور منابع مورد نیاز برای مصارف بودجه عمومی تأمین نشود، سازمان برنامه و بودجه کشور می‌تواند دست به انتشار اوراق مالی اسلامی بزند. متعاقباً سازمان برنامه و بودجه کشور حجم اوراق مورد نیاز برای تأمین این کسری را معادل ۱,۲۵۰/۰ هزار میلیارد ریال (مازاد بر سقف مصوب قانون بودجه برای انتشار اوراق مالی اسلامی) اعلام کرد.

شده است. در عین حال، واگذاری دارایی‌های سرمایه‌ای با توجه به تحریم‌های ایالات متحده آمریکا و شیوع ویروس کرونا در جهان (کاهش تقاضای نفت خام و میعانات گازی) و ناتوانی در واگذاری اموال منقول و غیر منقول، عملکرد ۳۸ درصدی نسبت به رقم مصوب داشته است. افزون بر این، ابلاغ و اعمال ۵۰ درصدی امتیازات فصل دهم قانون خدمات کشوری توسط سازمان برنامه و بودجه کشور موجب فراتر رفتن اعتبارات هزینه‌ای از رقم مصوب (عملکرد ۱۰۳/۷ درصدی) شد. جدول ۱۰ وضعیت عملکرد ارقام کلان بودجه عمومی دولت در سال ۱۳۹۹ را نشان می‌دهد.

در بخش تملک دارایی‌های مالی، با توجه به انتشار روز افزون اوراق بدهی دولتی از سال ۱۳۹۳ به این سو، بازپرداخت اصل اوراق مالی در لایحه بودجه سال ۱۳۹۹ نسبت به قانون بودجه سال ۱۳۹۸ رشد ۸۲/۶ درصدی را تجربه کرد و کل تملک دارایی‌های مالی با رشد ۶۰/۱ درصدی نسبت به قانون بودجه سال ۱۳۹۸، از حدود ۲۹۳/۴ هزار میلیارد ریال به ۴۷۰/۰ هزار میلیارد ریال افزایش یافت. بر این اساس، تراز مالی در لایحه بودجه سال ۱۳۹۹ برابر با ۷۷۷/۰ هزار میلیارد ریال شد.

در ادامه فرآیند بودجه‌نویسی، لایحه بودجه سال ۱۳۹۹ در آذرماه ۱۳۹۸ به مجلس شورای اسلامی ارسال شد. در بررسی‌های اولیه در کمیسیون تلفیق تغییراتی در منابع، مصارف و تبصره‌های لایحه صورت گرفت. سپس کمیسیون تلفیق مصوبات خود را برای رأی‌گیری نهایی به صحن ارسال کرد. پس از رأی نمایندگان به رد کلیات بودجه در تاریخ ۱۳۹۸/۱۲/۰۵، بودجه برای انجام اصلاحات به کمیسیون تلفیق بازگشت. پس از بررسی و اصلاحات مجدد در کمیسیون تلفیق حول چند محور اساسی (نظیر حقوق و دستمزد، اوراق دولتی و نفت)، به دلیل شیوع بیماری کرونا و عدم تشکیل جلسات صحن علنی مجلس با مجوز مقام معظم رهبری مصوبه کمیسیون تلفیق به عنوان مصوبه نهایی مجلس به شورای نگهبان ارسال شد. بدین ترتیب، منابع عمومی دولت از ۴,۸۴۵/۰ هزار میلیارد ریال در لایحه بودجه ۱۳۹۹ به ۵,۷۱۰/۰ هزار میلیارد ریال در قانون بودجه سال ۱۳۹۹ افزایش یافت. در این میان، درآمدهای عمومی با افزایش ۱۰/۶ درصدی به ۲,۸۸۸/۰ هزار میلیارد ریال رسید. از جمله عوامل این افزایش می‌توان به افزایش ۱۵/۰ هزار میلیارد ریالی وصول مالیات بنگاه‌های اقتصادی و نهادها و بنیادهای انقلاب اسلامی، افزایش ۳۰/۰ هزار میلیارد ریالی مالیات بر مستغلات، اضافه شدن ۷/۰ هزار میلیارد ریال مالیات بر واحدهای مسکونی گران‌قیمت، اضافه شدن ۹/۰ هزار میلیارد ریال مالیات بر انواع خودروهای سواری و وانت و کامیون دارای شماره انتظامی شخصی گران‌قیمت، اضافه شدن ۶/۰ هزار میلیارد ریال از محل سود سهام شرکت‌هایی که سهم دولت در آنها کمتر از ۵۰/۰ درصد است، افزایش ۱۰۰/۰ هزار میلیارد ریالی از محل ۲/۰ درصد هزینه‌های جاری شرکت‌های دولتی، افزایش ۱۰/۰ هزار میلیارد ریالی از محل جریمه غیبت مشمولان سربازی و اضافه شدن ۲۰/۰ هزار میلیارد ریالی از محل به روزرسانی پرونده‌های تعزیراتی معوق اشاره کرد. در بخش مصارف نیز اعتبارات هزینه‌ای با افزایش ۶۸۸/۰ هزار میلیارد ریالی نسبت به لایحه بودجه، به رقم ۴,۳۶۰/۳ هزار میلیارد ریال رسید و رشد ۱۸/۷ درصدی را نسبت به لایحه ثبت کرد.

علاوه بر این، واگذاری دارایی‌های سرمایه‌ای با اضافه شدن تسویه خالص بدهی‌های دستگاه‌های اجرایی به اشخاص حقیقی، حقوقی، تعاونی و نیز پرداخت تعهدات مربوط به طرح‌های عمرانی از محل تحویل نفت خام بر اساس قیمت بورس انرژی یا قیمت منطقه‌ای، رشد ۸/۷ درصدی را در قانون بودجه ۱۳۹۹ نسبت به لایحه تجربه کرد. در مقابل، تملک دارایی‌های سرمایه‌ای با رشد ۲۵/۰

۳.۲. عملکرد مالی دولت

تا زمان تهیه این گزارش آمار رسمی از عملکرد مالی دولت در سال ۱۳۹۹ منتشر نشده و آمار و اطلاعات استفاده شده به استناد انعکاس آمار در برخی از منابع غیررسمی است. بر این اساس، کل منابع و مصارف عمومی دولت در سال ۱۳۹۹ برابر با ۵,۶۳۰/۰ هزار میلیارد ریال بوده است. نسبت عملکرد منابع عمومی به رقم مصوب قانون بودجه در سال ۱۳۹۹ معادل ۹۸/۶ درصد است. البته باید توجه داشت که عمده این تحقق منابع به مجوز شورای عالی هماهنگی اقتصادی برای انتشار اوراق بدهی دولتی مازاد بر قانون بودجه مربوط می‌شود، به نحوی که عملکرد واگذاری دارایی‌های مالی نسبت به رقم مصوب به ۱۳۹ درصد بالغ

جدول ۱۰- عملکرد مالی دولت در سال ۱۳۹۹ (هزار میلیارد ریال-درصد)

عنوان	عملکرد ۱۳۹۹	قانون ۱۳۹۹	عملکرد ۱۳۹۸	نسبت عملکرد به مصوب سال ۱۳۹۹	رشد عملکرد ۱۳۹۹ نسبت به عملکرد ۱۳۹۸
منابع عمومی	۵,۶۳۰	۵,۷۱۰	۴,۳۴۶	۹۸/۶	۲۹/۵
درآمدهای عمومی	۲,۷۹۰	۲,۸۸۸	۲,۱۷۲	۹۶/۶	۲۸/۵
واگذاری دارایی‌های سرمایه‌ای	۴۱۰	۱,۰۷۵	۴۷۶	۳۸/۱	-۱۳/۸
واگذاری دارایی‌های مالی	۲,۴۳۰	۱,۷۴۷	۱,۶۹۹	۱۳۹/۱	۴۳/۱
مصارف عمومی	۵,۶۳۰	۵,۷۱۰	۴,۳۴۶	۹۸/۶	۲۹/۵
اعتبارات هزینه‌ای	۴,۵۲۰	۴,۳۶۰	۳,۴۳۹	۱۰۳/۷	۳۱/۵
تملك دارایی‌های سرمایه‌ای	۶۹۰	۸۸۰	۴۶۰	۷۸/۴	۵۰/۱
تملك دارایی‌های مالی	۴۲۰	۴۷۰	۴۴۸	۸۹/۴	-۶/۳
تراز عملیاتی	-۱,۷۳۰	-۱,۴۷۲	-۱,۲۶۷	۱۱۷/۵	۳۶/۶
تراز سرمایه‌ای	-۲۸۰	۱۹۵	۱۶	-	-
تراز مالی	۲,۰۱۰	۱,۲۷۷	۱,۲۵۱	۱۵۷/۴	۶۰/۷

مأخذ: قانون بودجه سال ۱۳۹۹، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، خبرگزاری فارس و محاسبات تحقیق

تشکیل دهند. مالیات بر ثروت در سال ۱۳۹۹ رشد ۱۷۳/۶ درصدی را نسبت به سال قبل از آن تجربه کرد. این مهم عمدتاً به درآمد حاصل از نقل و انتقال سهام در پی رشد انفجاری بازار سهام در نیمه اول سال ۱۳۹۹ مربوط می‌شود، به نحوی که حدود ۷۳/۰ درصد از کل مالیات بر ثروت در سال ۱۳۹۹ به این پایه تعلق داشته است. بر این اساس، اگر چه در ابتدای سال ۱۳۹۹ با همه‌گیری ویروس کرونا انتظار می‌رفت که ۴۰/۰ هزار میلیارد ریال از درآمدهای مالیاتی مصوب تحقق نیابد، تورم و رشد اسمی اقتصاد ایران منجر به فراتر رفتن درآمدهای مالیاتی از مقدار مصوب قانون بودجه شد. جدول ۱۱ عملکرد درآمدهای مالیاتی را به تصویر می‌کشد.

عملکرد درآمدهای عمومی، شامل درآمدهای مالیاتی (اعم از مالیات‌های مربوط به سازمان امور مالیاتی و حقوق ورودی کالا مربوط به گمرک جمهوری اسلامی ایران) و سایر درآمدها (اعم از درآمد حاصل از مالکیت دولت، فروش کالاها و خدمات، جرایم و خسارت و درآمدهای متفرقه) در سال ۱۳۹۹ رشد ۲۸/۵ درصدی را نسبت به عملکرد سال ۱۳۹۸ تجربه کرده است. علاوه بر این، بنا به اظهارات وزیر امور اقتصادی و دارایی و معاون سازمان امور مالیاتی در رابطه با تحقق ۱۰۵/۰ درصدی درآمدهای مالیاتی نسبت به رقم مصوب قانون در سال ۱۳۹۹، انتظار می‌رود که حدود ۱,۸۹۰/۰ هزار میلیارد ریال از ۲,۸۸۸/۰ هزار میلیارد ریال درآمدهای عمومی را درآمدهای مالیاتی (غیر از حقوق ورودی)

جدول ۱۱- عملکرد درآمدهای مالیاتی در سال ۱۳۹۹ (هزار میلیارد ریال-درصد)

عنوان	عملکرد ۱۳۹۹	قانون ۱۳۹۹	عملکرد ۱۳۹۸	نسبت عملکرد به قانون ۱۳۹۹	رشد عملکرد ۱۳۹۹ به عملکرد ۱۳۹۸
درآمدهای مالیاتی (به غیر از مالیات بر واردات)	۱,۸۹۰/۰	۱,۷۹۷/۶	۱,۴۰۰/۰	۱۰۵/۱	۳۵/۰
اشخاص حقوقی	۵۶۰/۰	۴۴۳/۷	۴۴۰/۰	۱۲۶/۲	۲۷/۳
بر درآمد	۳۶۳/۰	۳۴۷/۲	۲۹۰/۰	۱۰۴/۶	۲۵/۲
بر ثروت	۲۳۲/۰	۸۴/۸	۸۰/۰	۲۷۳/۶	۱۹۰/۰
بر کالاها و خدمات	۷۳۵/۰	۹۲۱/۹	۵۹۰/۰	۷۹/۷	۲۴/۶

مأخذ: قانون بودجه ۱۳۹۹، اخبار اداره کل امور مالیاتی استان اصفهان، روزنامه دنیای اقتصاد و مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی

این رقم و ۴۱۰/۰ هزار میلیارد ریال کل واگذاری دارایی‌های سرمایه‌ای در سال ۱۳۹۹ از منابع دیگری همچون حساب ذخیره ارزی تأمین شد. علاوه بر این، تملك دارایی‌های سرمایه‌ای (اعتبارات عمرانی) با عملکردی حدود ۶۹۰/۰ هزار میلیارد ریال، تحقق ۷۸/۵ درصدی را نسبت به قانون بودجه سال ۱۳۹۹ ثبت کرد. بر این اساس، تراز سرمایه‌ای برای نخستین بار دچار کسری ۲۸۰/۰ هزار میلیارد ریالی شد، در حالی که در سال‌های گذشته همواره مزاد داشت و به عنوان منبعی برای تأمین کسری تراز عملیاتی قلمداد می‌شد.

کسری تراز عملیاتی و سرمایه‌ای (کسری بودجه) از طریق خالص واگذاری دارایی‌های مالی پوشش داده شده و در نهایت بودجه دولت تراز می‌شود. مصوبه شورای عالی هماهنگی اقتصادی در ابتدای سال ۱۳۹۹ باعث شد تا کلیدی‌ترین منبع تأمین کسری بودجه دولت در این سال انتشار اوراق بدهی دولت باشد. در این راستا، بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران با همکاری وزارت امور اقتصادی و دارایی از نیمه خردادماه این سال آغاز به برگزاری حراج اوراق بدهی دولتی کرد و تا پایان اسفندماه ۴۲ حراج برگزار شد. جدول ۱۲ انتشار اوراق بدهی نقدی و غیرنقدی دولت را در فاصله سال‌های ۱۳۹۴ تا ۱۳۹۹ نشان می‌دهد.

از طرف دیگر، اعتبارات هزینه‌ای با توجه به اجرای فصل دهم قانون مدیریت خدمات کشوری و الزام دستگاه‌های اجرایی برای اعمال ۵۰ درصد امتیازات این قانون به منظور رفع تبعیض و رعایت عدالت در پرداختی‌های مربوط به نیروی انسانی، ۳/۵ درصد بیشتر از رقم مصوب تحقق یافت. به این ترتیب، کسری تراز عملیاتی از ۱,۴۷۲/۰ هزار میلیارد ریال در قانون بودجه به ۱,۷۲۰/۰ هزار میلیارد ریال در عمل افزایش یافت که رشد ۳۶/۶ درصدی را نسبت به رقم متناظر عملکرد بودجه سال ۱۳۹۸ نشان می‌دهد.

در زمینه واگذاری دارایی‌های سرمایه‌ای، صادرات نفت و میعانات گازی در سال ۱۳۹۹ حدود ۱۲۵/۰ هزار میلیارد ریال بود. در نه ماهه نخست سال ۱۳۹۹ نیز از محل واگذاری اموال منقول و غیرمنقول حدود ۷/۷ هزار میلیارد ریال در اختیار دولت قرار گرفت. حتی اگر دولت در سه ماهه پایانی سال معادل نه ماهه ابتدایی از این محل درآمد کسب کرده باشد، کل واگذاری اموال منقول و غیرمنقول در سال ۱۳۹۹ به حدود ۱۵/۰ هزار میلیارد ریال می‌رسد. بر این اساس به نظر می‌رسد کل درآمد حاصل از صادرات نفت خام و میعانات گازی و واگذاری اموال منقول و غیرمنقول در سال ۱۳۹۹ حدود ۱۴۰/۰ هزار میلیارد ریال بود و مابه‌التفاوت

جدول ۱۲- عملکرد انتشار اوراق بدهی دولت (هزار میلیارد ریال)

عنوان/سال	۱۳۹۹	۱۳۹۸	۱۳۹۷	۱۳۹۶	۱۳۹۵	۱۳۹۴
نقدی	۱,۳۰۲/۷	۴۰۰/۰	۳۰/۰	۱۰۴/۸	۱۲۲/۱	۰/۰
تحویلی به طلبکار	۷۲۲/۰	۴۲۰/۰	۴۲۳/۸	۳۴۰/۶	۳۶۳/۵	۱۰۵/۰
جمع کل	۲,۰۲۴/۷	۸۲۰/۰	۴۵۳/۸	۴۴۵/۵	۴۸۵/۶	۱۰۵/۰

مأخذ: وزارت امور اقتصادی و دارایی و پورتال خبری بانک ملی ایران

خازنه واريز شده و مابقی آن تحت عنوان کسر قیمت اسمی اوراق بدهی دولتی لحاظ شده است. از طرف دیگر، منابع حاصل از واگذاری شرکت‌های دولتی بر اساس گزارش سازمان خصوصی‌سازی برابر با ۳۵۵/۹ هزار میلیارد ریال در سال ۱۳۹۹ بوده است. عملکرد بالای این منبع درآمدی در سال ۱۳۹۹ ناشی از رونق بازار سرمایه و واگذاری شرکت‌های دولتی در قالب صندوق‌های قابل معامله (ETF) بوده است. جدول ۱۳ عملکرد واگذاری دارایی‌های مالی در سال ۱۳۹۹ را به تصویر می‌کشد.

خاطر نشان می‌شود که فروش اوراق به کسر قیمت (حراج) موجب می‌شود که میزان واریزی به خزانة بابت فروش اوراق کمتر از مبلغ اسمی منتشر شده ۲,۰۲۴/۷ هزار میلیارد ریالی در سال ۱۳۹۹ باشد. تنها در سه ماهه پایانی سال ۱۳۹۹ حدود ۷۲۰ هزار میلیارد ریال واگذاری دارایی‌های مالی صورت گرفته است. اگر نسبت انتشار اوراق بدهی دولتی به منابع حاصل از واگذاری دارایی مالی در این سه ماهه پایانی مشابه سه ماهه نخست باشد، به نظر می‌رسد تا انتهای سال ۱۳۹۹ حدود ۱,۷۰۰/۰ هزار میلیارد ریال از ناحیه انتشار اوراق بدهی دولت به

جدول ۱۳- عملکرد واگذاری دارایی‌های مالی در سال ۱۳۹۹ (هزار میلیارد ریال-درصد)

عملکرد	قانون	لایحه	نسبت عملکرد به قانون	نسبت عملکرد به لایحه
واگذاری دارایی‌های مالی	۱,۷۴۷	۱,۲۴۳	۱۳۹/۱	۱۹۵/۵
منابع حاصل از فروش اوراق مالی اسلامی	۸۸۰	۸۰۰	۱۹۳/۲	۲۱۲/۵
منابع حاصل از واگذاری شرکت‌های دولتی	۱۲۰	۱۱۵	۲۹۶/۸	۳۰۹/۷
سایر (صندوق توسعه ملی، دریافت اصل وام‌ها، تسهیلات خارجی و برگشتی پرداخت‌های سال‌های قبل)	۷۴۷	۳۲۸	۵۰/۰	۱۱۴/۰

مأخذ: سازمان خصوصی‌سازی، آمارهای تحقق اهداف بودجه‌ای واگذاری سهام و بنگاه‌ها؛ خبرگزاری فارس، جزئیات عملکرد ۹ و ۱۲ ماهه بودجه؛ محاسبات تحقیق

و مالی و بدون توجه به شاخص‌های پایداری بدهی دولت، مخاطرات بودجه‌ای و حجیم شدن سهم تملک دارایی‌های مالی از بودجه عمومی دولت را در سال‌های آتی به دنبال خواهد داشت. بر اساس برآورد اولیه معاونت خزانه‌داری وزارت امور اقتصادی و دارایی، اصل و سود اوراق بدهی دولتی سررسید شده در سال ۱۴۰۰ حداقل ۹۲۰/۰ هزار میلیارد ریال خواهد بود که بیش از دو برابر کل تملک دارایی‌های مالی در سال ۱۳۹۹ است. این روند احتمالاً به صورت فزاینده در سال‌های آتی ادامه خواهد داشت و بار مالی را دو چندان خواهد کرد. از ۴۲۰/۰ هزار میلیارد ریال تملک دارایی‌های مالی در سال ۱۳۹۹، عمده آن مربوط به بازپرداخت اصل اوراق بدهی دولتی است. در قانون بودجه سال ۱۳۹۹ بازپرداخت این اوراق معادل ۴۰۰/۰ هزار میلیارد ریال لحاظ شده است.

در نهایت، خالص واگذاری دارایی‌های مالی (تراز مالی) در سال ۱۳۹۹ معادل ۲۰۱۰/۰ هزار میلیارد ریال و بسیار بیشتر از رقم مصوب ۱,۲۷۷/۳ هزار میلیارد ریالی رقم خورد تا بتواند مجموع کسری‌های تراز عملیاتی و تراز سرمایه‌های را جبران کند.

در صورت تحقق ۱۰۰/۰ درصدی منابع حاصل از دریافت اصل وام‌ها، تسهیلات خارجی و برگشتی پرداختی‌های سال‌های قبل مطابق قانون بودجه سال ۱۳۹۹، حدود ۳۰/۰ هزار میلیارد ریال از کل منابع ۳۷۴ هزار میلیارد ریالی زیربخش سایر به این موارد اختصاص یافته و مابقی آن از محل برداشت از منابع صندوق توسعه ملی به دست آمده است. در پی انتشار وسیع اوراق بدهی دولت در سال ۱۳۹۹، ارزش بازار اوراق تأمین مالی در انتهای اسفندماه سال ۱۳۹۹ به ۳,۴۶۴/۰ هزار میلیارد ریال رسید که از رشد ۱۳۴/۰ درصدی یک ساله و ۳۰۵/۰ درصدی دو ساله حکایت دارد. در واقع به دلیل وابستگی تاریخی اقتصاد ایران به صادرات نفت خام، خروج یکجانبه ایالات متحده آمریکا از برجام منجر به کاهش درآمدهای نفتی و افزایش شدید کسری بودجه در فاصله سال‌های ۱۳۹۷ تا ۱۳۹۹ شده و این مهم رشد قابل توجه بازار اوراق بدهی دولتی را رقم زده است.

انتشار اوراق بدهی دولتی و عدم رعایت سقف قانون برنامه ششم توسعه اقتصادی از سال ۱۳۹۸ به این سو، افزایش قابل توجه بازپرداخت مقدار اصل و فرع اوراق سررسید شده را در پی داشته است. ادامه انتشار اوراق بدهی دولتی در سال ۱۳۹۹ بدون توجه به ملاحظات فضای اقتصاد کلان همچون سازگاری سیاست‌های پولی

۳.۳. خصوصی‌سازی

می‌دهد. از سال ۱۳۹۶ تا ۱۳۹۸، واگذاری بنگاه‌های دولتی به شیوه نامناسب انتقال مستقیم بابت رد دیون و بابت سهام عدالت متوقف شده بود و واگذاری‌ها به عموم متقاضیان صورت می‌گرفت. این درحالی است که در سال ۱۳۹۹ دوباره انتقال مستقیم بابت رد دیون در دستور کار قرار گرفت و حدود ۶۱ درصد از مجموع کل واگذاری‌ها را به خود اختصاص داد. البته در این سال واگذاری بنگاه‌های دولتی به عموم متقاضیان به قیمت‌های جاری نیز رشد خیره‌کننده ۱,۳۶۴ درصدی را تجربه کرد تا سهم این روش از کل واگذاری‌ها به ۳۹ درصد برسد. جدول ۱۴ عملکرد سازمان خصوصی‌سازی در انواع روش‌های واگذاری را نشان می‌دهد.

سازمان خصوصی‌سازی که از سال ۱۳۸۰ واگذاری‌های شرکت‌های دولتی را آغاز کرده بود، از ابتدای واگذاری‌ها تا پایان سال ۱۳۹۹ نزدیک به ۵۶/۴ درصد از کل واگذاری‌ها را از طریق بورس، ۱۰/۳ درصد را از طریق فرابورس، ۳۳/۲ درصد را از طریق مزایده و ۰/۱ درصد را از طریق مذاکره به انجام رساند. همچنین ۳۸/۷ درصد از کل واگذاری‌ها بابت رد دیون دولت و تسویه بدهی دولت به طلبکاران اختصاص یافت و به این ترتیب این حجم از واگذاری‌ها از طریق سازوکار بازار صورت نگرفت. سهام عدالت نیز در این مدت ۹/۷ درصد از کل واگذاری‌ها را به خود اختصاص داد. جدول ۸ عملکرد سازمان خصوصی‌سازی را به تفکیک انواع روش‌های واگذاری در بازه سال‌های ۱۳۸۰-۱۳۹۹ به قیمت‌های جاری نشان

جدول ۱۴- عملکرد سازمان خصوصی سازی در انواع روش‌های واگذاری سهام بنگاه‌های دولتی (هزار میلیارد ریال)

عنوان/سال	۱۳۹۹	۱۳۹۸	۱۳۹۷	۱۳۹۶	۱۳۹۵	۱۳۹۴	۱۳۸۰-۱۳۹۳
فروش سهام یا دارایی به عموم	۴۷۱/۸	۳۲/۲	۳۸/۹	۱۹/۴	۳۰/۲	۳۰/۱	۷۹۱/۲
انتقال مستقیم بابت رد دیون	۷۵۳/۶	۰/۰	۰/۰	۰/۰	۱۹/۰	۱/۲	۲۸۹/۲
انتقال مستقیم بابت سهام عدالت	۰/۰	۰/۰	۰/۰	۰/۰	۰/۰	۰/۰	۲۶۶/۴
مجموع ارزش فروش	۱,۲۲۵/۳	۳۲/۲	۳۸/۹	۱۹/۴	۴۹/۲	۳۱/۲	۱,۳۴۶/۸
درصد از کل واگذاری‌ها	۴۴/۷	۲/۱	۲/۶	۱/۳	۳/۲	۲/۱	۸۸/۷

مأخذ: سازمان خصوصی سازی، آمار عملکرد سالانه ارزش واگذاری سهام و دارایی بنگاه‌های مشمول واگذاری (به قیمت جاری)

مزایده صورت گرفت و سهم ۳۲/۸ درصدی را ثبت کرد و مذاکره هیچ نقشی در واگذاری‌های این سال نداشت. جدول ۱۵ عملکرد سازمان خصوصی سازی را به تفکیک بازارهای عرضه به قیمت‌های جاری نشان می‌دهد.

در سال ۱۳۹۹ عمده واگذاری‌های انجام شده از طریق بورس و فرابورس انجام شد، به گونه‌ای که از کل واگذاری‌ها ۶۷/۲ درصد از این مسیر واگذار شد. برخلاف سال ۱۳۹۸ که سهم فرابورس بسیار بیشتر از بورس بود، سهم بورس در سال ۱۳۹۹ از مجموع واگذاری‌ها به ۶۱/۵ درصد بالغ شد. بقیه واگذاری‌ها از طریق

جدول ۱۵- عملکرد سازمان خصوصی سازی به تفکیک بازارهای عرضه (هزار میلیارد ریال-درصد)

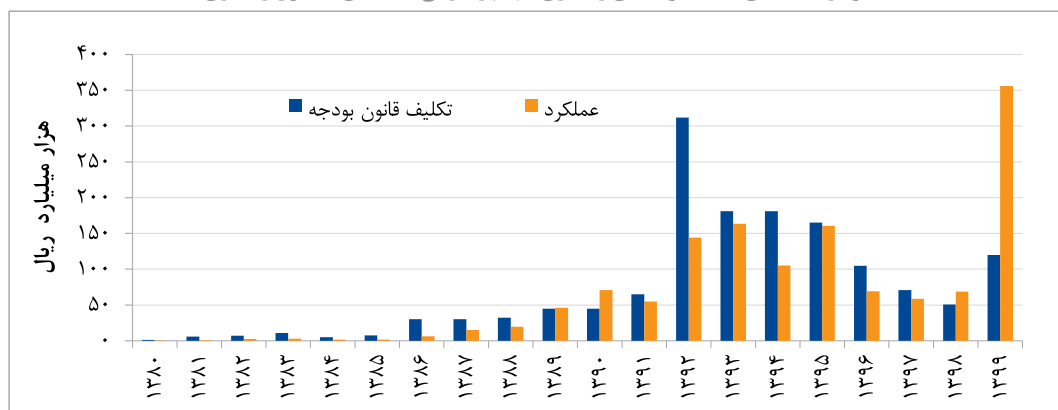
سهم از واگذاری در سال ۱۳۹۹	۱۳۹۹	۱۳۹۸	۱۳۹۷	۱۳۹۶	۱۳۹۵	۱۳۹۴	۱۳۸۰-۱۳۹۳
بورس	۷۵۴/۰	۲/۳	۰/۱	۱/۱	۵/۳	۲۰/۹	۷۶۴/۶
فرابورس	۱۳/۸	۲۹/۹	۰/۲	۰/۰	۰/۵	۳/۰	۱۷۸/۳
مذاکره	۰/۰	۰/۰	۰/۲	۰/۰	۰/۰	۰/۰	۳/۰
مزایده	۴۰۱/۹	۰/۰	۳۸/۴	۱۸/۳	۴۳/۴	۷/۴	۴۰۰/۹
مجموع ارزش فروش	۱,۲۲۵/۳	۳۲/۲	۳۸/۹	۱۹/۴	۴۹/۲	۳۱/۲	۱,۳۴۶/۸

مأخذ: سازمان خصوصی سازی، آمار تفکیکی واگذاری

با اشخاص بوده است. فراتر رفتن واگذاری شرکت‌های دولتی در سال ۱۳۹۹ از تکلیف قانون بودجه و عملکرد ۲۹۶/۸ درصدی آن، عمدتاً ناشی از واگذاری این شرکت‌ها در قالب صندوق‌های قابل معامله در بازار سرمایه بوده است. نمودار ۳ تحقق صورت وضعیت تکلیف قانون بودجه و عملکرد واگذاری سهام و بنگاه‌های مشمول واگذاری را به تصویر می‌کشد.

طبق گزارش سازمان خصوصی سازی، در سال ۱۳۹۹ مجموعاً ۳۵۵/۸ هزار میلیارد ریال بابت واگذاری شرکت‌های دولتی یا به خزانه واریز شد یا بابت بدهی دولت به اشخاص تهاثر گردید که رشد ۴۱۹/۱ درصدی نسبت به سال ۱۳۹۸ دارد. البته حدود ۳۰/۰ هزار میلیارد ریال از این رقم به حساب درآمد عمومی خزانه واریز شده و مابقی آن به حساب‌های خاص خزانه تعلق داشته است. علاوه بر این، ۴/۸ هزار میلیارد ریال از این ۳۵۵/۸ هزار میلیارد ریال به صورت تهاثر

نمودار ۳- تحقق اهداف بودجه‌ای واگذاری سهام و دارایی بنگاه‌های مشمول واگذاری

مأخذ: سازمان خصوصی سازی، آمار تحقق اهداف بودجه‌ای واگذاری سهام و بنگاه‌ها توسط سازمان خصوصی سازی

۳.۴. صندوق توسعه ملی

در اواخر سال ۱۳۸۷ و پس از قریب به یک دهه تجربه حساب ذخیره ارزی، ایجاد صندوق توسعه ملی با هدف تبدیل بخشی از عواید ناشی از فروش نفت و گاز و میعانات گازی و فرآورده‌های نفتی به ثروت‌های ماندگار، مولد و سرمایه‌های زاینده اقتصادی و همچنین حفظ سهم نسل‌های آینده از منابع نفت و گاز و فرآورده‌های نفتی از طریق اعطای تسهیلات ارزی به طرح‌های دارای بازده بخش‌های خصوصی و تعاونی و بنگاه‌های بخش عمومی غیردولتی مطرح شد. بر این اساس، در قانون بودجه سال ۱۳۸۹ کل کشور، ۲۰ درصد از صادرات نفت خام و میعانات گازی به عنوان منابع ورودی صندوق توسعه ملی لحاظ شد. در اساسنامه صندوق توسعه ملی، مصارف این صندوق به صورت شفاف شرح داده شده و در هیچ‌کدام از آنها اجازه استفاده از این منابع برای مصارف دولتی داده نشده است. با وجود این، در بودجه سال ۱۳۹۹ نیز همچون سنوات گذشته، دولت به دریافت منابع از این صندوق اقدام کرد. سهم صندوق توسعه ملی از عواید نفتی و گازی بر اساس قانون برنامه ششم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی برابر با ۳۶ درصد در سال ۱۳۹۹ تعیین شده بود. در قانون بودجه سال ۱۳۹۹ اگرچه این سهم ۳۶ درصدی لحاظ شده، اما با توجه به شرایط کشور و ناترازی بودجه عمومی دولت، ۱۶ واحد درصد از آن به عنوان استقراض دولت از صندوق توسعه ملی و به صورت برگشت از منابع در زیر مجموعه واگذاری‌های مالی آورده شد تا سهم صندوق در عمل به ۲۰ درصد تنزل یابد. در سال ۱۳۹۸ نیز با وجود تکلیف قانون برنامه ششم توسعه در خصوص سهم ۳۴ درصدی صندوق از عواید نفتی و گازی، سهمی بیش از ۲۰ درصد برای صندوق لحاظ نشده بود. همچنین از محل منابع صندوق توسعه ملی در قانون بودجه سال ۱۳۹۹، معادل ۲ میلیارد و ۷۹۵ میلیون یورو مصارف بودجه‌ای در مواردی از قبیل تقویت بنیه دفاعی در نظر گرفته شد که مغایر اساسنامه صندوق توسعه ملی مبنی بر استقلال صندوق از تکالیف بودجه‌ای محسوب می‌شود. البته این مصارف در لایحه به صورت فرابودجه‌ای و خارج از سرجمع ارقام کلان بودجه لحاظ شده بود که هنگام بررسی این لایحه در مجلس شورای اسلامی، ارقام آن به سقف قانون بودجه سال ۱۳۹۹ اضافه شد و رشد ۱۳۰ درصدی برداشت از صندوق در قانون بودجه ۱۳۹۹ نسبت به لایحه را در پی داشت.

صندوق توسعه ملی طبق قوانین بودجه سالانه، «قانون الحاق برخی مواد به قانون تنظیم بخشی از مقررات مالی دولت ۲» و همچنین «قانون حمایت از توسعه و اشتغال پایدار در مناطق روستایی و عشایری با استفاده از منابع صندوق توسعه ملی»، تسهیلات ریالی نیز پرداخت کرده است. این تسهیلات از ابتدای سال ۱۳۹۰ تا انتهای سال ۱۳۹۳ در چارچوب قراردادهای عاملیت با بانک‌ها بوده و از محل آن مبلغ ۱۱۸/۸ هزار میلیارد ریال به طرح‌ها و پروژه‌های معرفی شده پرداخت شده است. از ابتدای سال ۱۳۹۴ طبق قانون الحاق برخی مواد به قانون تنظیم بخشی از مقررات مالی دولت (۲)، صندوق تسهیلات ریالی را در چارچوب قراردادهای سپرده‌گذاری ریالی در بانک‌ها تخصیص داده است. در این راستا صندوق تا پایان آذرماه ۱۳۹۹ مجموعاً ۳۶۳ هزار میلیارد ریال در بانک‌ها سپرده‌گذاری کرده است. افزون بر این، مطابق بند الف تبصره ۱۸ ماده واحده قانون بودجه سال‌های ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸ کل کشور، مبلغ ۱۳۹/۶ هزار میلیارد ریال در بانک‌های متقاضی سپرده‌گذاری شده است و حدود ۶۷ درصد آن تاکنون توسط بانک‌های عامل به متقاضیان تخصیص داده شده است.

۳.۵. طرح هدفمندی یارانه‌ها

فرآورده‌های نفتی و برق کسر می‌شود و سازمان هدفمندی‌سازی یارانه‌ها منابع باقی‌مانده را به مصارفی از قبیل پرداخت یارانه نقدی و غیرنقدی به خانوارها، کاهش فقر مطلق، کمک به بخش سلامت و یارانه نان و خرید تضمینی گندم اختصاص می‌دهد. جدول ۱۶ منابع و مصارف هدفمندی یارانه‌ها در قانون بودجه سال ۱۳۹۹ و رشد آن نسبت قانون بودجه ۱۳۹۸ را نشان می‌دهد.

در قانون بودجه سال ۱۳۹۹، برای سومین سال پیاپی کل منابع و مصارف طرح هدفمندی یارانه‌ها در قالب یک جدول منعکس شد، در حالی که در قوانین بودجه سال‌های قبل از آن تنها به منابع و مصارف سازمان هدفمندی یارانه‌ها اشاره می‌شد. در واقع از محل فروش فرآورده‌های نفتی، گاز طبیعی، برق و آب، مصارفی از قبیل مالیات بر ارزش افزوده، سهم شرکت ملی نفت از فروش و صادرات فرآورده‌های نفتی، هزینه‌های توزیع و فروش حامل‌های انرژی و واردات

جدول ۱۶- منابع و مصارف هدفمندی یارانه‌ها در قوانین بودجه ۱۳۹۸ و ۱۳۹۹ (هزار میلیارد ریال-درصد)

منابع	قانون بودجه سال ۱۳۹۹	قانون بودجه سال ۱۳۹۸	رشد سال ۱۳۹۹ نسبت به سال ۱۳۹۸	پرداختی‌ها (مصارف)		بخش مربوطه	رشد سال ۱۳۹۹ نسبت به سال ۱۳۹۸	قانون بودجه سال ۱۳۹۸	قانون بودجه سال ۱۳۹۹	رشد سال ۱۳۹۹ نسبت به سال ۱۳۹۸
				عنوان	عنوان					
دریافتی حاصل از فروش داخلی فرآورده‌های نفتی و فروش صادراتی فرآورده‌های نفتی	۱,۶۵۸/۷	۸۹۱/۱	۸۶/۱	۱۰۰/۹	۹۶/۴	عوارض و مالیات بر ارزش افزوده فروش داخلی فرآورده‌های نفتی				۴/۷
دریافتی حاصل از فروش داخلی گاز طبیعی	۳۰۹/۶	۲۴۵/۷	۲۶/۰	۰/۴	۲/۸	عوارض و مالیات بر ارزش افزوده سوخت نیروگاه‌ها				-۸۷/۵
دریافتی حاصل از فروش برق به مشترکین با احتساب عوارض و مالیات بر ارزش افزوده	۲۴۳/۸	۲۱۹/۴	۱۱/۱	۸۰/۰	۴۱/۰	بازپرداخت تعهدات طرح‌های بهینه‌سازی مصرف انرژی، حمایت از حمل‌ونقل عمومی، گازرسانی و جمع‌آوری گازهای همراه و مشعل				۹۵/۱
خوراک میعانات گازی پتروشیمی	۲۵۹/۹	-	-	۱۳/۰	-	عوارض گازرسانی - بابت گاز طبیعی مصرفی (سه‌م ۵۰ درصدی مدارس)	خرانه‌داری کل کشور و سایر بخش‌ها			-
سوخت نیروگاه‌ها	۴/۳	۱۷/۸	-۷۶/۱	۰/۲	-	عوارض گازرسانی - بابت سوخت نیروگاه‌ها (سه‌م ۵۰ درصدی مدارس)				-
منابع حاصل از فروش آب	۳۱/۰	۳۳/۴	-۷/۲	۳/۵	۱۱/۰	اجرای طرح ایمن‌سازی و هوشمندسازی جایگاه‌های سی‌ان‌جی				-۶۸/۰
				۰/۶	۰/۶	اجرای معافیت مدارس از پرداخت هزینه‌های گاز مصرفی				۰/۰
				۰/۳	۰/۳	اجرای معافیت مدارس از پرداخت هزینه‌های برق مصرفی				۰/۰
				۰/۱	۰/۱	اجرای معافیت مدارس از پرداخت هزینه‌های آب مصرفی				۰/۰
				۳/۶	۱۵/۰	بازپرداخت تعهدات وزارت نیرو بابت نیروگاه‌های سیکل ترکیبی (خصوصی و دولتی) از محل سوخت نیروگاه‌ها				-۷۵/۹
				۱۰۴/۶	۱۱۰/۶	هزینه حمل‌ونقل و توزیع فرآورده‌های نفتی				-۵/۴
پالایش و پخش فرآورده‌های نفتی	۲۰/۰	۱۵/۰	۳۳/۳	۲۰/۰	۱۵/۰	عوارض توسعه و نگهداشت و نوسازی شبکه خطوط لوله انتقال نفت خام، میعانات گاز و فرآورده‌های نفتی، تأسیسات و انبارهای فرآورده‌های نفتی و پالایشگاه‌های دولتی	پالایش و پخش فرآورده‌های نفتی			
نفت	۳۷/۷	-	-	۳۷/۷	-	سه‌م ۱۴/۵ درصد شرکت ملی نفت ایران از خوراک میعانات گازی پتروشیمی‌ها				
				۱۸۲/۶	۱۰۹/۲	سه‌م ۱۴/۵ درصد شرکت ملی نفت ایران از محل فروش فرآورده‌های نفتی				۶۷/۲
گاز	۱۲۸/۳	۹۴/۱	۳۶/۴	۱۲۸/۳	۹۴/۱	هزینه‌های تولید، انتقال، توزیع و فروش گاز طبیعی				
				۱۳/۲	۱۷/۰	عوارض گازرسانی - بابت گاز طبیعی مصرفی (سه‌م ۵۰ درصدی شرکت ملی گاز ایران)				-۲۲/۵
				۲۲۵/۰	۲۰۱/۰	عوارض گازرسانی - بابت سوخت نیروگاه‌ها (سه‌م ۵۰ درصدی شرکت ملی گاز ایران)				
برق	۲۲۵/۰	۲۰۱/۰	۱۲/۰	۲۲۵/۰	۲۰۱/۰	هزینه تولید، انتقال، توزیع، فروش و خرید برق از نیروگاه‌های بخش خصوصی				
آب	۳۰/۹	۳۳/۳	-۷/۳	۳۰/۹	۳۳/۳	هزینه تولید، انتقال، توزیع و فروش آب				
جمع پرداختی‌ها	۹,۸۷/۱	۷,۸۰/۸	۲۶/۴	۹,۸۷/۱	۷,۸۰/۸	جمع پرداختی‌ها				
پرداخت یارانه نقدی و غیر نقدی خانوارها	۴۲۸/۰	۴۱۱/۰	۴/۱	۴۲۸/۰	۴۱۱/۰					
کاهش فقر مطلق	۱۵۵/۵	۸۴/۰	۸۵/۱	۱۵۵/۵	۸۴/۰					
بخش سلامت	۵۲/۰	۴۹/۰	۶/۱	۵۲/۰	۴۹/۰					
سایر اهداف قانون برنامه ششم و قانون هدفمندی کردن یارانه‌ها	۱۵۷/۳	۲۱/۲	۶۴۳/۰	۱۵۷/۳	۲۱/۲					
یارانه نان و خرید تضمینی گندم	۱۲۱/۰	۶۱/۵	۹۶/۹	۱۲۱/۰	۶۱/۵					
تغذیه و امور رفاهی دانشجویان	۴/۰	-	-	۴/۰	-					
سایر مصارف هدفمندی - مندرج در جداول ۷ و ۹ قانون بودجه	۲۹۲/۵	-	-	۲۹۲/۵	-					
طرح حمایت معیشتی	۳۱۰/۰	-	-	۳۱۰/۰	-					
جمع مصارف هدفمندی	۱,۵۲۰/۳	۶۲۶/۶	۱۴۲/۶	۱,۵۲۰/۳	۶۲۶/۶	جمع مصارف هدفمندی				
جمع کل دریافتی‌ها	۲,۵۰۷/۳	۱,۴۰۷/۴	۷۸/۱	۲,۵۰۷/۳	۱,۴۰۷/۴	جمع کل پرداختی‌ها	۷۸/۱	۱,۴۰۷/۴	۲,۵۰۷/۳	

ماخذ: قوانین بودجه سال‌های ۱۳۹۸ و ۱۳۹۹

هدفمندی و ۱۲/۵ درصد از مجموع مصارف هدفمندی و غیرهدفمندی را به خود اختصاص می‌دهد. علاوه بر این، با توجه به اضافه شدن منابع حاصل از خوراک پتروشیمی‌ها به منابع تبصره ۱۴ در قانون بودجه سال ۱۳۹۹، ردیفی تحت عنوان «سایر مصارف هدفمندی به شرح اقدام مرتبط مندرج در جداول ۷ و ۹ این قانون» به مصارف این تبصره اضافه شده است که از نظر کارکرد مشابه مصارف بودجه عمومی دولت است، اگرچه با این روش از سرجمع ارقام بودجه عمومی خارج شده است.

براساس گزارش دیوان محاسبات کشور، از مجموع منابع مصوب تبصره ۱۴ قانون بودجه سال ۱۳۹۹ (منابع هدفمندسازی یارانه‌ها)، حدود ۱,۷۸۰/۰ هزار میلیارد ریال معادل ۷۱/۰ درصد محقق شد که از این مبلغ، حدود ۴۷۳/۰ هزار میلیارد ریال به شرکت‌های مشمول اختصاص یافت. علاوه بر این، جمعاً حدود ۳۰/۰ درصد از منابع سازمان هدفمندسازی یارانه‌ها (پس از کسر سهم شرکت‌های مشمول) به منظور پرداخت یارانه نقدی به طور مستقیم به حساب مشمولین (بالغ بر ۷۸ میلیون نفر) واریز شد که معادل ۹۸/۰ درصد جمعیت آخرین سرشماری صورت گرفته است. نکته قابل توجه این است که به علت عدم تحقق کامل منابع سازمان هدفمندسازی یارانه‌ها، ۸۷/۰ درصد از مصارف سهم تولید و اشتغال و ۲۴/۰ درصد از مصارف یارانه نان و خرید تضمینی گندم محقق نشد.

در عین حال در سال ۱۳۹۹ حدود ۳۲۵/۰ هزار میلیارد ریال تحت عنوان بسته حمایت معیشتی (ناشی از افزایش قیمت بنزین) به طور مستقیم به حساب حدود ۶۰ میلیون نفر واریز شد، در حالی که مبلغ وصولی از محل افزایش قیمت بنزین حدود ۲۸۹/۰ هزار میلیارد ریال بود. مابقی تفاوت مبلغ پرداختی با مبلغ وصول شده از محل سایر منابع هدفمندی یارانه‌ها پرداخت شد که مغایر حکم تبصره ۱۴ در قانون بودجه سال ۱۳۹۹ است. علاوه بر این، گزارش دیوان محاسبات کشور نشان می‌دهد وظیفه قانونی حذف سه دهک بالای درآمدی که قرار بود توسط وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی انجام شود، اجرایی نشده است.

۴. تراز پرداخت‌های خارجی

کمتر از مدت مشابه سال ۱۳۹۸ رقم خورده، اما کاهش صادرات شدیدتر از کاهش واردات بوده است و همین امر منجر به افت قابل توجه حساب کالا شده است. ارزش واردات کالا در نه ماهه نخست سال ۱۳۹۹ معادل ۳۲/۹ میلیارد دلار و ۱۲/۸ درصد کمتر از مدت مشابه سال ۱۳۹۸ بوده، در حالی که ارزش صادرات کالا در همین مدت با افت ۲۶/۷ درصدی به ۳۴/۲ میلیارد دلار بالغ شده است. در این مدت ارزش صادرات نفتی^۲ ۳۷/۸ درصد و ارزش صادرات غیرنفتی ۱۵/۵ درصد کاهش یافته است. به این ترتیب صادرات غیرنفتی در نه ماهه نخست سال ۱۳۹۹ معادل ۱۹/۶ میلیارد دلار بوده که بیشتر از صادرات نفتی ۱۴/۶ میلیارد دلاری است. البته در سه ماهه سوم سال ۱۳۹۹ صادرات نفتی از دو فصل قبل بیشتر شده است و ۶/۱ میلیارد دلار از این صادرات نفتی در سه ماهه سوم سال محقق شده است.

از سوی دیگر، واردات نفتی و گازی^۳ کشور در نه ماهه نخست سال ۱۳۹۹ نزدیک به صفر بوده و کل واردات ۳۲/۹ میلیارد دلاری کالا در این مدت مربوط به کالاهای غیرنفتی بوده است. در نتیجه این تحولات، مازاد تراز بازرگانی نفتی با کاهش چشمگیر ۳۷/۸ درصدی نسبت به مدت مشابه سال ۱۳۹۸ به رقم ۱۴/۶ میلیارد دلار و کسری تراز بازرگانی غیرنفتی با کاهش ۸/۴ درصدی به ۱۳/۳ میلیارد دلار در نه ماهه نخست سال ۱۳۹۹ بالغ شده است. کسری حساب

میزان کل دریافتی‌های طرح هدفمندی در قانون بودجه سال ۱۳۹۹ معادل ۲,۵۰۷/۳ هزار میلیارد ریال برآورد شد که تمامی اقلام آن مربوط به درآمدهای حاصل از فروش حامل‌های انرژی است. این منابع رشد ۷۸/۲ درصدی نسبت به قانون بودجه سال قبل از آن داشت. در میان منابع مختلف این تبصره، دریافتی حاصل از فروش فرآورده‌های نفتی داخلی و صادراتی رشد ۸۶/۱ درصدی را نسبت به قانون بودجه سال ۱۳۹۸ ثبت کرد که عامل آن افزایش قیمت بنزین، کاهش مصرف داخلی و افزایش حجم صادرات بود. منابع حاصل از فروش خوراک به واحدهای پتروشیمی در سال ۱۳۹۹ برای نخستین بار به منابع طرح هدفمندی اضافه شد، در حالی که پیش از این بخشی از منابع عمومی دولت بود.

مصارف قانون هدفمندسازی یارانه‌ها در قانون بودجه سال ۱۳۹۹ از دو بخش اصلی مصارف غیرهدفمندی و هدفمندی تشکیل شده است. بخش مصارف غیرهدفمندی به زیربخش‌هایی از جمله خزانه‌داری کل کشور و سایر بخش‌ها، پالایش و پخش فرآورده‌های نفتی، نفت، گاز، برق و آب تقسیم شده است. مصارف هدفمندی در قانون بودجه سال ۱۳۹۹ رشد ۱۴۲/۶ درصدی و مصارف غیرهدفمندی رشد ۲۶/۴ درصدی را در مقایسه با قانون بودجه سال ۱۳۹۸ تجربه کردند. علاوه بر این، نسبت به قانون بودجه سال ۱۳۹۸، سهم مصارف هدفمندی از ۴۴/۵ درصد به حدود ۶۰/۶ درصد افزایش یافت تا سهم مصارف غیرهدفمندی با کاهش ۱۶/۱ واحد درصدی مواجه شود. در ارتباط با پرداخت یارانه نقدی و غیرنقدی به خانوارها، اعتبار این بند با رشد ۴/۱ درصدی از ۴۱۱/۰ هزار میلیارد ریال در قانون بودجه سال ۱۳۹۸ به ۴۲۸/۰ هزار میلیارد ریال در قانون بودجه سال ۱۳۹۹ افزایش یافت که سهمی ۲۸/۱ درصدی از خالص وجوه حاصل از اجرای این قانون (پس از کسر مصارف غیرهدفمندی) دارد.

با توجه به اعمال افزایش قیمت بنزین در آبان‌ماه سال ۱۳۹۸، ردیف جدیدی در سال ۱۳۹۹ تحت عنوان طرح حمایت معیشتی خانوار به مصارف هدفمندی یارانه‌ها اضافه شد که ۳۱۰/۰ هزار میلیارد ریال معادل ۲۰/۳ درصد از کل مصارف

آخرین آمار مربوط به موازنه پرداخت‌های خارجی کشور که در زمان تهیه این گزارش از سوی بانک مرکزی منتشر شده به نه ماهه نخست سال ۱۳۹۹ اختصاص دارد. موازنه پرداخت‌ها که از حاصل جمع سه جزء حساب جاری، خالص حساب سرمایه و اشتباهات و از قلم افتادگی‌های محاسباتی به دست می‌آید، در نه ماهه نخست سال ۱۳۹۹ معادل منفی ۲/۸ میلیارد دلار بوده است. این در حالی است که در مدت مشابه سال ۱۳۹۸ این رقم معادل منفی ۴/۲ میلیارد دلار گزارش شده بود. بررسی اجزای مربوطه نشان می‌دهد که از یک سو مازاد ۶/۲ میلیارد دلاری حساب جاری در نه ماهه نخست سال ۱۳۹۸ به کسری ۷۰۴ میلیون دلاری در نه ماهه نخست سال ۱۳۹۹ تبدیل شده و از سوی دیگر کسری خالص حساب سرمایه^۱ با کاهش ۵۹/۶ درصدی به ۵/۲ میلیارد دلار بالغ شده است. در عین حال ۲۲/۸ درصد به اشتباهات و از قلم افتادگی‌ها افزوده شده و از ۲/۵ میلیارد دلار به ۳/۰ میلیارد دلار رسیده است.

حساب جاری از چهار جزء حساب کالا، حساب خدمات، حساب درآمد و حساب انتقالات جاری تشکیل شده است. حساب کالا (تراز بازرگانی کالایی) که اختلاف ارزش صادرات و واردات کالاها را منعکس می‌کند، در نه ماهه نخست سال ۱۳۹۹ با افت قابل توجه ۸۵/۷ درصدی به ۱/۳ میلیارد دلار تنزل یافته است. در مجموع تجارت کالایی کشور (مجموع ارزش صادرات و واردات) در این مدت ۲۰/۵ درصد

۱. انتقالات سرمایه‌های نظیر بخشش بدهی‌های خارجی، کمک‌های سرمایه‌گذاری، انتقالات سرمایه‌های مهاجران، معاملات دارایی‌های نامشهود، خرید و فروش زمین برای سفارتخانه‌ها و سایر نمایندگی‌های خارجی، سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی، سرمایه‌گذاری در سبب مالی و سایر سرمایه‌گذاری‌ها (تغییر مالکیت در دارایی‌ها و بدهی‌های خارجی یک اقتصاد)
 ۲. شامل صادرات گمرکی و غیرگمرکی نفت خام، فرآورده‌های نفتی، گاز طبیعی، میعانات و مایعات گازی
 ۳. شامل واردات گمرکی و غیرگمرکی فرآورده‌های نفتی، گاز طبیعی، میعانات و مایعات گازی

تجربه کرده است. جدول ۱۷ جزئیات موازنه پرداختها را نشان می‌دهد. برآورد می‌شود با توجه به تغییر ذخایر خارجی در نه ماهه نخست سال ۱۳۹۹، مانده ذخایر خارجی کشور به حدود ۱۲۰/۹ میلیارد دلار بالغ شده باشد. اخیراً صندوق بین‌المللی پول نیز ذخایر ارزی ایران را حدود ۱۱۵ میلیارد دلار تخمین زده بود.

خدمات نیز در این مدت با کاهشی ۳۸/۸ درصدی به حدود ۲/۱ میلیارد دلار رسیده است. حساب درآمد^۱ در این مدت دچار کسری ۳۷۹ میلیون دلاری بوده، در حالی که در مدت مشابه سال ۱۳۹۸ مازاد ۱۷۴ میلیون دلاری را به ثبت رسانده بود. مازاد حساب انتقالات جاری^۲ نیز افزایش اندک ۲/۸ درصدی را

جدول ۱۷- جزئیات موازنه پرداختها (میلیون دلار)

سال	نه ماهه نخست ۱۳۹۹	نه ماهه نخست ۱۳۹۸	درصد تغییر
حساب جاری	-۷۰۴	۶،۱۵۶	-۱۱۱/۴
حساب کالا	۱،۲۷۵	۸،۹۲۲	-۸۵/۷
صادرات کالا (فوب)	۳۴،۲۱۱	۴۶،۶۸۶	-۲۶/۷
صادرات نفتی	۱۴،۶۱۴	۲۳،۴۹۰	-۳۷/۸
صادرات غیرنفتی	۱۹،۵۹۷	۲۳،۱۹۷	-۱۵/۵
واردات کالا (فوب)	۳۲،۹۳۷	۳۷،۷۶۵	-۱۲/۸
گاز و فرآورده‌های نفتی	.	۶	-۱۰۰/۰
سایر کالاها	۳۲،۹۳۷	۳۷،۷۵۹	-۱۲/۸
حساب خدمات	-۲۰،۸۹	-۳،۴۱۵	-۳۸/۸
حساب درآمد	-۳۷۹	۱۷۴	-۳۱۸/۱
حساب انتقالات جاری	۴۸۹	۴۷۶	۲/۸
خالص حساب سرمایه	-۵،۱۵۹	-۱۲،۷۷۷	-۵۹/۶
اشتباها و از قلم افتادگی	۳،۰۲۹	۲،۴۶۷	۲۲/۸
موازنه کل	-۲،۸۳۴	-۴،۱۵۴	-۳۱/۸

مأخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، گزیده آمارهای اقتصادی، شماره‌های مختلف

۴.۱. صادرات و واردات کالا

بر ۷/۴ میلیارد دلار و سهم ۲۱/۳ درصدی از کل صادرات کالا، امارات متحده عربی (بالغ بر ۴/۷ میلیارد دلار و سهم ۱۳/۳ درصدی از کل صادرات کالا)، ترکیه (بالغ بر ۲/۵ میلیارد دلار و سهم ۷/۳ درصدی از کل صادرات کالا) و افغانستان (بالغ بر ۲/۳ میلیارد دلار و سهم ۶/۶ درصدی از کل صادرات کالا) صورت گرفت. این پنج کشور در مجموع ۷۴/۴ درصد ارزش صادرات ایران را در سال ۱۳۹۹ به خود اختصاص دادند، در حالی که پنج کشور اول مقصد صادرات کشور در سال ۱۳۹۸ سهم ۷۳/۵ درصدی و در سال ۱۳۹۷ سهم ۶۶/۸ درصدی از کل صادرات گمرکی ایران داشتند. به عبارت دیگر تمرکز ایران بر چند شریک عمده صادراتی خود بیشتر شده و این امر ریسک تجاری کشور را افزایش داده است. در بین این پنج کشور، سهم چین، امارات و افغانستان از کل صادرات ایران نسبت به سال ۱۳۹۸ افزایش یافته و سهم ترکیه و عراق کاهشی بوده است. ترکیه که در جایگاه چهارم مقاصد صادراتی ایران در سال ۱۳۹۹ قرار گرفته، در سال ۱۳۹۸ جایگاه سوم را داشت، اگرچه در سال ۱۳۹۷ در فهرست پنج کشور عمده هدف صادرات ایران قرار نداشت.

مطابق آمار گمرک که در جدول ۱۸ نشان داده شده است، صادرات گمرکی کشور در سال ۱۳۹۹ نسبت به سال قبل از آن از نظر ارزشی و وزنی به ترتیب ۱۴/۶ درصد و ۱۵/۱ درصد کاهش یافت. رشد منفی ارزش صادرات کالا در این سال در حالی رخ داده که این روند از سال ۱۳۹۷ به این سو تکرار شده و کاهش ارزش ریال ایران در برابر سایر ارزهای بین‌المللی نتوانسته است منجر به افزایش صادرات غیرنفتی ایران شود. یکی از دلایل این امر این است که صادرات غیرنفتی ایران نیز به شدت به نفت وابسته است و محصولات پتروشیمی و میعانات گازی اقلام عمده صادراتی کشور در سال‌های اخیر بوده‌اند. همچنین سیاست‌های دولت در زمینه پیمان‌سپاری ارزی صادرکنندگان و برخی ممنوعیت‌های صادراتی و همچنین تحریم‌های آمریکا (از جمله تحریم‌های مالی و فلزات اساسی) اجازه نداده‌اند که کاهش ارزش پول ملی به تقویت صادرات کالا در این سال‌ها منجر شود.

عمده صادرات کشور در سال ۱۳۹۹ از نظر ارزشی به ترتیب به کشورهای چین (بالغ بر ۹/۱ میلیارد دلار و سهم ۲۵/۹ درصدی از کل صادرات کالا)، عراق (بالغ

جدول ۱۸- آمار صادرات و واردات گمرکی کشور*

درصد تغییرات	۱۳۹۸		۱۳۹۹		
	ارزش (میلیون دلار)	وزن (هزار تن)	ارزش (میلیون دلار)	وزن (هزار تن)	
	۴۴،۰۵۸	۳۵،۸۱۶	۳۸،۸۹۳	۳۳،۷۳۶	صادرات
	۴۰،۹۹۶	۱۳۳،۸۱۳	۳۴،۹۹۸	۱۱۳،۶۷۴	واردات
	-۳،۰۶۲	۹۷،۹۹۷	-۳،۸۹۵	۷۹،۹۳۸	تراز بازرگانی غیرنفتی

مأخذ: گمرک ایران، آمار مقدماتی تجارت خارجی ایران در سال ۱۳۹۹
* بدون احتساب نفت و تجارت چمدانی

واردات گمرکی کشور در سال ۱۳۹۹ از نظر وزنی و ارزشی به ترتیب ۵/۸ درصد و ۱۱/۷ درصد نسبت به سال قبل از آن کاهش یافت. عمده واردات کشور از

۱. عمدتاً شامل دریافت و پراخت‌های مربوط به جبران خدمات کارگران و درآمدها و هزینه‌های سرمایه‌گذاری
۲. شامل انتقالات دولتی، پرداخت مالیات‌های جاری مربوط به درآمد و ثروت و سایر انتقالات مانند وجوه ارسالی کارگران غیرمقیم به کشور مادر، ارسال هدایا برای اشخاص غیرمقیم و کارمزد مطالبات مربوط به بیمه‌های غیرعمر

سال ۱۳۹۸ معادل ۷۰/۷ درصد و در سال ۱۳۹۷ معادل ۵۷/۷ درصد بوده است. بنابراین همانند صادرات، شرکای اصلی وارداتی کشور نیز متمرکزتر از پیش شده‌اند. در بین این پنج کشور، صرفاً سهم امارات از کل واردات ایران نسبت به سال ۱۳۹۸ افزایش یافته و سهم سایر کشورها کاهش یافته است. شایان ذکر است که در پی ممنوعیت واردات خودرو از سال ۱۳۹۷ به این سو، کره جنوبی از لیست پنج کشور عمده شریک وارداتی ایران حذف شده است.

نظر ارزشی به ترتیب از کشورهای چین (بالغ بر ۹/۸ میلیارد دلار و سهم ۲۵/۳ درصدی از کل واردات کالا)، امارات متحده عربی (نزدیک به ۹/۸ میلیارد دلار و سهم ۲۵/۱ درصدی از کل واردات کالا)، ترکیه (بالغ بر ۴/۴ میلیارد دلار و سهم ۱۱/۳ درصدی از کل واردات کالا)، هند (بالغ بر ۲/۱ میلیارد دلار و سهم ۵/۵ درصدی از کل واردات کالا) و آلمان (بالغ بر ۱/۹ میلیارد دلار و سهم ۴/۸ درصدی از کل واردات کالا) انجام شد. این پنج کشور در مجموع حدود ۷۲/۰ درصد ارزش واردات کشور را به خود اختصاص دادند، در حالی که این رقم در

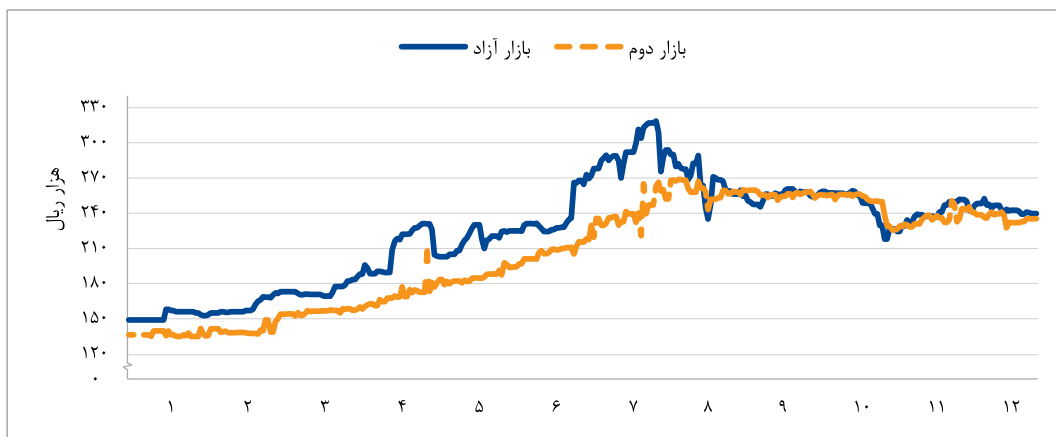
۵. بازار ارز

را با نرخ اسکناس دلار در بازار آزاد بسیار کم کرد. این نرخ در آذر و دی ۱۳۹۹ حتی بالاتر از نرخ اسکناس در بازار آزاد بود، در حالی که به طور تاریخی عمدتاً نرخ‌های بازار دوم در محدوده‌ای پایین‌تر از نرخ‌های اسکناس در بازار آزاد قرار می‌گیرند. برخلاف بازار آزاد، نرخ حواله دلار آمریکا در بازار دوم پس از مشخص شدن نتیجه انتخابات آمریکا کاهش چندانی نیافت و صرفاً در محدوده‌ای نزدیک به نرخ بازار آزاد تثبیت شد. این نرخ از ۱۳۶/۳ هزار ریال در ابتدای سال به قله ۲۶۸/۷ هزار ریال در چهارم آبان‌ماه رسید و پس از آن نوسان چندانی نداشت، به نحوی که در پایان سال با اندکی کاهش به ۲۳۵/۲ هزار ریال رسید. به این ترتیب شکاف میان نرخ دلار آمریکا در برابر ریال در بازار آزاد و بازار دوم که در ابتدای سال معادل ۹/۳ درصد بود و در ۲۱ مهرماه رکورد ۳۷/۷ درصد را به ثبت رسانده بود، از ماه پایانی پاییز به این سو تقریباً از بین رفت، به نحوی که نرخ دلار آمریکا در برابر ریال ایران در فصل زمستان به طور متوسط تنها ۱/۳ درصد بیشتر از بازار دوم بود. در مجموع سال ۱۳۹۹ به طور متوسط نرخ اسکناس دلار آمریکا در بازار آزاد حدود ۹/۲ درصد بیشتر از متوسط نرخ حواله این ارز در بازار دوم بود. این در حالی است که ثبات نرخ رسمی دلار در سطح ۴۲ هزار ریال منجر به ثبت شکاف قابل توجه ۴۲۴/۵ درصدی این نرخ و متوسط نرخ اسکناس دلار در بازار آزاد در سال ۱۳۹۹ شد. در واقع توزیع رانت از این محل برای سومین سال متوالی ادامه داشت. طبق اذعان بانک مرکزی، دریافتی ارزی این بانک در سال ۱۳۹۹ (از محل صادرات نفتی دولت) حدود ۱۵ درصد میانگین سالانه در ۲۰ سال گذشته بوده است. این در حالی است که در این سال بیش از ۱۰ میلیارد دلار ارز با نرخ ترجیحی به واردات کالاهای اساسی، دارو و تجهیزات پزشکی تخصیص یافته که ۲ میلیارد دلار بیشتر از تکلیف قانون بودجه بوده است. در سال ۱۳۹۸ نیز ۱۵ میلیارد دلار ارز با نرخ ترجیحی تخصیص یافت که تنها ۸ میلیارد دلار آن از محل صادرات نفتی دولت تأمین شده بود. طبق آخرین اطلاعات منتشر شده از سوی بانک مرکزی، در سال ۱۳۹۹ واردات ذرت بیشترین سهم دریافت ارز ترجیحی را داشته و پس از آن به ترتیب دارو، روغن خام، تجهیزات و ملزومات پزشکی، کنجاله، دانه‌های روغنی، گندم، جو، کود و کاغذ قرار داشته‌اند. نمودار ۴ نرخ برابری دلار آمریکا بر حسب ریال در سال ۱۳۹۹ در بازار آزاد و بازار دوم را نشان می‌دهد.

روند افزایشی نرخ اسکناس دلار آمریکا در برابر ریال ایران در بازار آزاد که پس از اندکی وقفه، از نیمه دوم سال ۱۳۹۸ مجدداً آغاز شده بود، تا اواخر مهرماه سال ۱۳۹۹ ادامه یافت، اگرچه پس از آن و تا پایان سال روندی نسبتاً کاهشی بر بازار حکمفرما شد. این در حالی است که قیمت حواله دلار آمریکا در برابر ریال ایران در بازار دوم (سامانه نیما) که تا آبان‌ماه روند صعودی داشت پس از آن کاهش چندانی را تجربه نکرد تا این که به نرخ اسکناس همگرا شده و شکاف بین این دو نرخ از بین برود. قیمت اسکناس دلار آمریکا در بازار آزاد در ابتدای سال ۱۳۹۹ معادل ۱۴۹ هزار ریال بود و در روز ۲۶ تیر به قله ۲۳۱ هزار ریال رسید. پس از آن برای یک دوره کوتاه ۱۰ روزه روند کاهشی بر بازار حکمفرما شد تا این نرخ در ۵ مرداد به سطح ۲۰۳ هزار ریال بازگردد، اگرچه به سرعت روند معکوس شد و تا ۲۷ مهرماه این نرخ به قله ۳۱۹ هزار ریال رسید. این نرخ البته مربوط به صرافی‌های مجاز بود و در میان صرافی‌های غیرمجاز نرخ اسکناس دلار آمریکا در برابر ریال ایران فراتر از این ارقام به ثبت رسید. پس از آن و با نزدیک شدن به انتخابات ریاست جمهوری آمریکا، این نرخ روندی کاهشی به خود گرفت، به نحوی که پس از مشخص شدن پیروزی نامزد حزب دموکرات، نرخ برابری دلار آمریکا در برابر ریال ایران در بازار آزاد تا سطح ۲۳۵ هزار ریال در تاریخ ۱۸ آبان‌ماه فروافتاد. البته آزاد شدن واردات کالا با ارز متقاضی (بدون انتقال ارز) طبق تصمیم شورای عالی هماهنگی اقتصادی در آبان‌ماه موجب شد که صاحبان برخی از کالاهای دپوشده در گمرک که پیش از این صرفاً اختیار قرار گرفتن در صف تأمین ارز سامانه نیما را داشتند، اجازه یابند بدون دریافت کد رهگیری بانک نسبت به ترخیص کالا از گمرک - حتی با تأمین ارز از بازار آزاد داخلی - اقدام کنند. این مهم در کوتاه‌مدت منجر به افزایش تقاضای ارز در بازار آزاد شد و اثر افزایشی اندکی بر نرخ ارز داشت. پس از آن بازار ارز روند نسبتاً باثباتی داشت. نرخ اسکناس دلار آمریکا در برابر ریال ایران در ۲۹ دی ماه به سطح ۲۱۸ هزار ریال فروافتاد، اگرچه در پایان سال با اندکی افزایش در نرخ ۲۴۰ هزار ریال به کار خود پایان داد. در نتیجه این تحولات، متوسط نرخ اسکناس دلار آمریکا در برابر ریال ایران (میانگین ساده) در مجموع سال ۱۳۹۹ معادل ۷۵/۴ درصد بیشتر از متوسط سال ۱۳۹۸ بود.

نرخ حواله دلار آمریکا در بازار دوم (نیما) در نیمه دوم سال ۱۳۹۹ فاصله خود

نمودار ۴- نرخ برابری دلار آمریکا بر حسب ریال در بازارهای آزاد (اسکناس) و ثانویه (حواله) در سال ۱۳۹۹

مأخذ: شبکه اطلاع رسانی طلا، سکه و ارز؛ پایگاه اینترنتی <https://www.sanarate.ir>

ارز حاصل از صادرات خود را به صورت حواله ارزی و حداکثر ۲۰ درصد آن را به صورت اسکناس در بازار دوم ارایه کنند. بنگاه‌های تولیدی حداکثر ۳۰ درصد از منابع حاصل از صادرات خود را می‌توانند به منظور تأمین نیازهای وارداتی خود استفاده کنند و باقی مانده آن را باید به صورت حواله ارزی در بازار دوم به فروش رسانند. باید توجه داشت که بخش قابل توجهی از ارز حاصل از صادرات غیرنفتی به صورت خروج سرمایه و بخشی دیگر به صورت تأمین مالی واردات غیررسمی و قاچاق عملاً امکان بازگشت ندارد.

در مجموع در سال ۱۳۹۹ بازار ارز شاهد نوسان بیشتری نسبت به سال قبل از آن بود، کما این که در کنار رشد ۷۵/۱ درصدی متوسط نرخ اسکناس دلار آمریکا در بازار آزاد در برابر ریال، انحراف معیار این نرخ در سال ۱۳۹۹ بیش از ۳/۵ برابر سال قبل از آن بوده و ضریب تغییرات آن که از تقسیم انحراف معیار بر میانگین به دست می‌آید، بیش از دو برابر شده است. جدول ۱۹ نرخ متوسط برابری اسمی دلار آمریکا در برابر ریال را در بازار آزاد در سال‌های ۹۹-۱۳۹۲ نشان می‌دهد.

جدول ۱۹- نرخ اسمی دلار آمریکا در بازار آزاد در سال‌های ۹۹-۱۳۹۲ (ریال)

تغییر ۱۳۹۹ به ۱۳۹۸ (درصد)	۱۳۹۲	۱۳۹۳	۱۳۹۴	۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۷	۱۳۹۸	۱۳۹۹	
۷۵/۱	۳۱,۸۳۸	۳۲,۷۸۵	۳۴,۴۸۴	۳۶,۴۸۷	۴۰,۵۵۲	۱۰۳,۸۷۵	۱۲۸,۲۱۴	۲۲۴,۵۰۶	میانگین
۱۰۲/۳	۳۶,۸۲۷	۳۵,۷۰۰	۳۷,۳۰۰	۴۱,۴۵۰	۴۸,۷۷۰	۱۸۹,۰۰۰	۱۵۷,۴۵۰	۳۱۸,۵۶۰	حداکثر
۳۴/۲	۲۸,۹۵۰	۳۰,۳۵۴	۳۲,۱۰۰	۳۴,۴۰۰	۳۷,۲۲۰	۴۲,۰۰۰	۱۱۱,۰۰۰	۱۴۸,۹۶۰	حداقل
۲۶۹/۱	۲,۳۴۶	۱,۳۵۱	۱,۳۳۵	۱,۶۶۲	۳,۳۵۱	۳۰,۷۰۱	۱۱,۷۹۸	۴۳,۵۵۲	انحراف معیار
۱۱۰/۸	۰/۰۷	۰/۰۴	۰/۰۴	۰/۰۵	۰/۰۸	۰/۳۰	۰/۰۹	۰/۱۹	ضریب تغییرات

مأخذ: شبکه اطلاع رسانی طلا، سکه و ارز تهران؛ محاسبات تحقیق

۶. بخش پولی و اعتباری

۶.۱. کل‌های پولی

تمامی آنها به طور کامل در اختیار سیاست‌گذار پولی یعنی بانک مرکزی نیست که این یکی از مهمترین چالش‌های این حوزه محسوب می‌شود. نتیجه این سیاست‌ها را می‌توان در متغیرهایی از جمله رشد پایه پولی و نقدینگی دید و لذا پیش‌بینی دقیق این متغیرها از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. البته بانک مرکزی

سیاست‌های پولی به مجموعه سیاست‌هایی گفته می‌شود که با استفاده از ابزارهای مرتب با بازار پول و اعتبار جهت تحقق برخی اهداف کلان اقتصادی توسط بانک‌های مرکزی اجرا می‌گردد و سیاست‌های ارزی و اعتباری نیز زیرمجموعه آن محسوب می‌شوند. این سیاست‌ها قاعده‌تأیید دارند که البته در ایران کنترل

رسیده است. بنابراین هر واحد پول پر قدرت در انتهای اسفندماه ۱۳۹۹ با ضریب فزاینده‌ای معادل ۷/۶ واحد به نقدینگی تبدیل شده است. شایان ذکر است که ضریب فزاینده نقدینگی در طول سال ۱۳۹۹ رشد ۸/۸ درصدی داشته است. جدول ۲۰ جزئیات رشد پایه پولی و نقدینگی را از انتهای سال ۱۳۹۷ تا انتهای سال ۱۳۹۹ نشان می‌دهد.

این آمار را به‌روز و با جزئیات کامل در اختیار عموم کارشناسان قرار نمی‌دهد.

ترازنامه سیستم بانکی منتشرشده از سوی بانک مرکزی حاکی از رشد ۲۹/۲ درصدی پایه پولی و ۴۰/۶ درصدی نقدینگی در انتهای اسفندماه ۱۳۹۹ نسبت به زمان مشابه سال قبل از آن است. بر این اساس پایه پولی به ۴,۵۶۰ هزار میلیارد ریال و حجم نقدینگی به ۳۴,۷۶۲ هزار میلیارد ریال در پایان این سال

جدول ۲۰- مصارف نقدینگی به همراه نرخ رشد آن‌ها (هزار میلیارد ریال-درصد)

سهم مانده اجزا از مانده نقدینگی در سال ۱۳۹۹	رشد ۱۳۹۹ به ۱۳۹۷	رشد ۱۳۹۹ به ۱۳۹۸	مانده در پایان دوره			
			۱۳۹۷	۱۳۹۸	۱۳۹۹	
۱۰۰/۰	۸۴/۶	۴۰/۶	۱۸,۸۲۸/۹	۲۴,۷۲۱/۵	۳۴,۷۶۱/۷	نقدینگی
۱۹/۹	۱۴۲/۲	۶۱/۷	۲,۸۵۲/۳	۴,۲۷۳/۰	۶,۹۰۹/۶	پول
۲/۱	۳۴/۲	۲۰/۲	۵۴۷/۵	۶۱۱/۴	۷۳۵/۰	اسکناس و مسکوک در دست اشخاص
۱۷/۸	۱۶۷/۹	۶۸/۶	۲,۳۰۴/۸	۳,۶۶۱/۶	۶,۱۷۴/۶	سپرده‌های دیداری
۸۰/۱	۷۴/۳	۳۶/۲	۱۵,۹۷۶/۶	۲۰,۴۴۸/۵	۲۷,۸۵۲/۱	شبه پول
۶/۵	۱۲۱/۰	۵۶/۶	۱,۰۲۶/۵	۱,۴۴۸/۱	۲,۲۶۸/۲	قرض‌الحسنه پس‌انداز
۲۹/۲	۷۳/۵	۴۳/۳	۵,۸۴۸/۹	۷,۰۸۱/۱	۱۰,۱۴۹/۲	کوتاه‌مدت
۳۱/۶	۲۸/۳	-۳/۱	۸,۵۷۶/۴	۱۱,۳۴۸/۳	۱۱,۰۰۱/۴	یک ساله
۱۰/۷	۱۱,۷۷۰/۴	۹,۴۸۱/۷	۳۱/۴	۳۸/۹	۳,۷۲۷/۳	دو ساله
۰/۰	-۶۲/۵	-۵۰/۰	۰/۸	۰/۶	۰/۳	سه ساله
۰/۰	-۱۸/۴	-۷/۰	۴/۹	۴/۳	۴/۰	چهار ساله
۰/۲	-۶۵/۸	-۳۳/۸	۱۸۳/۶	۹۴/۸	۶۲/۸	پنج ساله
۱/۸	۱۱۰/۱	۴۷/۸	۳۰۴/۱	۴۳۲/۴	۶۳۸/۹	متفرقه
-	۷۱/۶	۲۹/۲	۲,۶۵۶/۹	۳,۵۲۸/۵	۴,۵۵۹/۵	پایه پولی
-	۸۳/۲	۲۷/۴	۲,۴۱۶/۵	۳,۴۷۵/۷	۴,۴۲۷/۲	خالص دارایی‌های خارجی بانک مرکزی
-	-۱۷۵/۱	-۲۴۰/۴	۲۹۲/۰	۱۵۶/۳	-۲۱۹/۴	خالص بدهی بخش دولتی به بانک مرکزی
-	-۱۲/۹	۸/۷	۱,۳۸۱/۷	۱,۱۰۶/۹	۱,۲۰۳/۰	بدهی بانک‌ها به بانک مرکزی
-	-۴۰/۶	-۲۹/۷	-۱,۴۳۳/۳	-۱,۲۱۰/۴	-۸۵۱/۳	خالص سایر اقلام
-	۷/۶	۸/۸	۷/۱	۷/۰	۷/۶	ضریب فزاینده

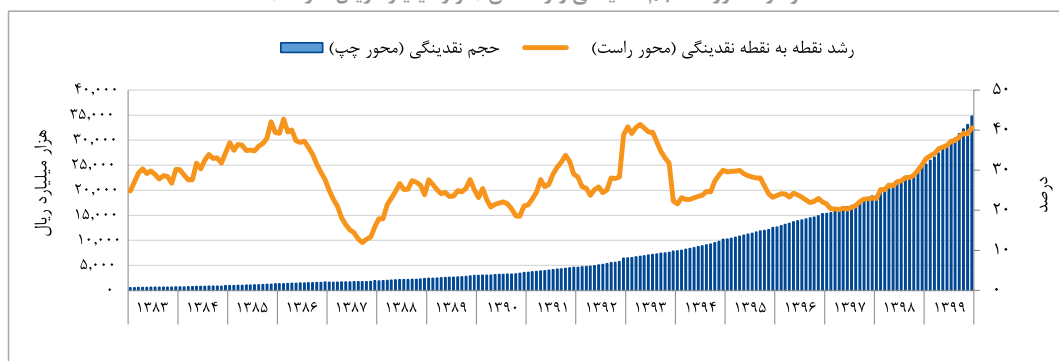
مأخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، گزیده آمارهای اقتصادی

رقم خورده است. این نرخ رشد در سال‌های اخیر بی‌سابقه بوده و تبعات تورمی قابل توجهی را به همراه دارد. نمودار ۵ روند حجم نقدینگی و رشد آن را به تصویر می‌کشد.

روند صعودی رشد نقدینگی در سال ۱۳۹۹ با بیشتر شدن سیالیت نقدینگی نیز

برای بررسی آمار نقدینگی باید به ترازنامه کل سیستم بانکی پرداخت. این ترازنامه از رشد ۶۱/۷ درصدی حجم پول (شامل اسکناس و مسکوک در دست اشخاص و سپرده‌های دیداری) و ۳۶/۲ درصدی شبه‌پول در یک سال منتهی به انتهای اسفند ۱۳۹۹ حکایت دارد که در نتیجه آن رشد ۴۰/۶ درصدی نقدینگی

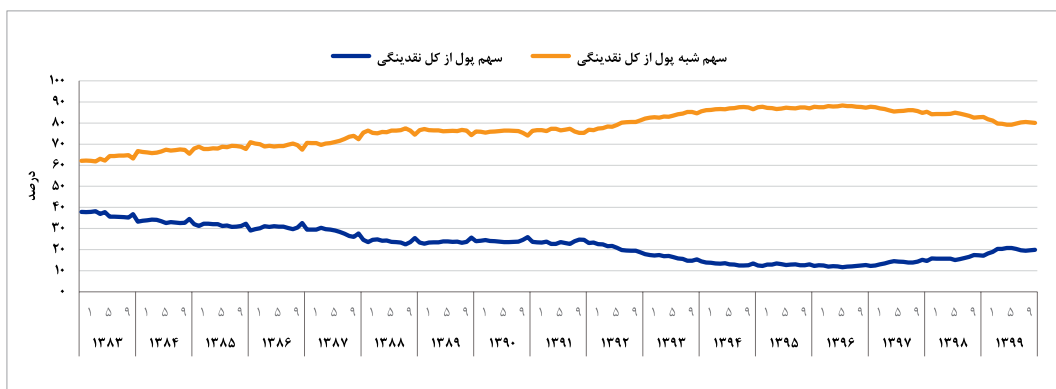
نمودار ۵- روند حجم نقدینگی و رشد آن (هزار میلیارد ریال-درصد)

مأخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، گزیده آمارهای اقتصادی

چه سهم پول از نقدینگی بیشتر باشد، رشد سطح عمومی قیمت‌ها به نسبت بالاتر خواهد بود. سهم پول از کل نقدینگی از ۱۷/۳ درصد در انتهای سال ۱۳۹۸ به ۱۹/۹ درصد در انتهای سال ۱۳۹۹ رسید. این نسبت از سال ۱۳۹۴ تا سال ۱۳۹۶ روند نزولی داشت و در پایان سال ۱۳۹۶ به ۱۲/۷ درصد رسید، اگرچه پس از آن روندی معکوس به خود گرفت تا در انتهای سال ۱۳۹۷ به ۱۵/۱ درصد برسد. نمودار ۶ روند سهم پول و شبه پول از کل نقدینگی را نمایش می‌دهد.

نمودار ۶- روند سهم پول و شبه پول از کل نقدینگی

مأخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، گزیده آمارهای اقتصادی

افزایش شدید خالص بدهی بخش دولتی به بانک مرکزی مهمترین عامل افزایش پایه پولی بود. خالص دارایی‌های خارجی بانک مرکزی در سال ۱۳۹۹ سهم ۹۷/۱ درصدی از پایه پولی داشته است. از طرف دیگر، بدهی بانک‌ها به بانک مرکزی با رشد ۸/۷ درصدی در سال ۱۳۹۹ همراه بوده است. رشد این ارقام در کنار کمتر شدن رقم منفی خالص سایر اقلام، اثر افزایشی بر پایه پولی داشته، در حالی که اثر تغییرات خالص بدهی بخش دولتی به بانک مرکزی بر پایه پولی در این مدت کاهش یافته است. خالص بدهی بخش دولتی به بانک مرکزی با کاهش ۲۴۰/۴ درصدی، از مثبت ۱۵۶/۳ هزار میلیارد ریال در پایان سال ۱۳۹۸ به منفی ۲۱۹/۴ در پایان سال ۱۳۹۹ رسیده است. در واقع در سال ۱۳۹۹ برای اولین بار سپرده‌های بخش دولتی نزد بانک مرکزی از بدهی دولت به این بانک پیشی گرفته است. در مجموع، ترکیب پایه پولی در سال ۱۳۹۹ دستخوش تغییر شده و نقش خالص دارایی‌های خارجی بانک مرکزی از قبل هم پررنگ‌تر شده است. از طرفی، پایه پولی در سال ۱۳۹۹ با ضریب فزاینده قابل توجه ۷/۶ واحد به نقدینگی تبدیل شده است.

افزون بر این، سپرده‌های دیداری در یک سال منتهی به اسفندماه ۱۳۹۹ با رشد ۶۸/۶ درصدی همراه بوده و سهم آن از پول معادل ۸۹/۳ درصد و از کل نقدینگی ۱۷/۸ درصد در پایان این سال بوده است. در مقابل، سهم اسکناس و مسکوک در دست اشخاص از پول در پایان سال ۱۳۹۹ معادل ۱۰/۶ درصد و از کل نقدینگی معادل ۲/۱ درصد رقم خورده است. از طرف دیگر، احیای سپرده‌های دو ساله به عنوان تنها گزینه سرمایه‌گذاری بلندمدت در بازار پول و شکاف حدود ۲۰ تا ۴۰ واحد درصدی نرخ سود سپرده یک ساله و دو ساله سبب رشد حدوداً ۱۰۰ برابری حجم این سپرده‌های بلندمدت در سال ۱۳۹۹ شد تا سهم ۱۳/۴ درصدی از شبه پول داشته باشد. براساس آمار پایه پولی استخراج شده از ترازنامه بانک مرکزی، علت اصلی رشد پایه پولی در سال ۱۳۹۹ رشد ۲۹/۲ درصدی خالص دارایی‌های خارجی بانک مرکزی بوده که عمدتاً متأثر از استفاده دولت از منابع غیرقابل دسترسی صندوق توسعه ملی، تجدید ارزیابی این دارایی‌ها و تسعیر منابع ارزی با نرخ برابری بالاتر بوده است. این عامل در سال ۱۳۹۸ نیز با رشد ۴۲/۰ درصدی کلیدی‌ترین عنصر افزایش پایه پولی بود. این در حالی است که در سال ۱۳۹۷

۶.۲. منابع و مصارف بانکی

نیز که کمترین سهم را از کل دارایی‌های بانک‌ها شامل می‌شود (سهم ۰/۱ درصدی)، در این مدت ۲۴/۹ درصد کاهش داشته است. در سمت بدهی‌ها نیز بزرگترین جزء (با سهم ۶۰/۷ درصد) مربوط به سپرده‌های بخش غیردولتی است که در طول سال ۱۳۹۹ رشد ۴۱/۱ درصدی داشته است. در این میان دو جزء دیگر اقلام بدهی بانک‌ها، یعنی وام و سپرده‌های بخش دولتی و حساب سرمایه به ترتیب با ۷/۷ درصد و ۸۷/۴ درصد کاهش در این مدت همراه بوده‌اند. در واقع حساب سرمایه در انتهای اسفندماه ۱۳۹۹ برای بانک‌های غیردولتی و مؤسسات اعتباری غیربانکی منفی شده است. این مهم از پسرقت کفایت سرمایه بانک‌های غیردولتی و خصوصی شده حکایت دارد که در پی افزایش زبان انباشته آنها به وقوع پیوسته است. جدول ۲۱ خلاصه دارایی‌ها و بدهی‌های بانک‌ها و مؤسسات اعتباری غیربانکی را به تفکیک دولتی (تجاری و تخصصی) و غیردولتی و غیربانکی در پایان اسفندماه سال ۱۳۹۹ به تصویر می‌کشد.

مجموع دارایی‌های (بدهی‌های) بانک‌ها و مؤسسات اعتباری بدون محاسبه اقلام زیر خط در پایان اسفندماه ۱۳۹۹ به ۵۶۰۶۱/۱ هزار میلیارد ریال رسیده که نسبت به اسفندماه سال قبل از آن ۴۲/۰ درصد افزایش نشان می‌دهد. بخش عمده این دارایی‌ها (بدهی‌ها) با سهم ۶۵/۹ درصدی مربوط به بانک‌های غیردولتی و مؤسسات اعتباری غیربانکی بوده و مابقی آن متعلق به بانک‌های تجاری دولتی (با سهم ۱۹/۵ درصدی) و تخصصی دولتی (با سهم ۱۴/۶ درصدی) است. بیشترین سهم از مانده دارایی‌های بانک‌ها و مؤسسات اعتباری غیربانکی به بدهی بخش غیردولتی به آنها (مانده تسهیلات) اختصاص داشته که ۴۲/۹ درصد دارایی بانک‌ها را تشکیل می‌دهد و در یک سال منتهی به پایان اسفندماه ۱۳۹۹ معادل ۴۸/۴ درصد افزایش یافته است و بالاترین رشد سالانه در سمت دارایی‌ها را به خود اختصاص داده است. پس از آن (بدون در نظر گرفتن سایر دارایی‌ها) دارایی‌های خارجی با سهم ۱۶/۴ درصدی قرار دارد که رشد قابل توجه ۴۷/۹ درصدی در این مدت به ثبت رسانده است. اسکناس و مسکوک

جدول ۲۱- خلاصه دارایی‌ها و بدهی‌های بانک‌ها و مؤسسات اعتباری غیربانکی (مانده در انتهای دوره-هزار میلیارد ریال)

شرح	۱۳۹۹	۱۳۹۸	۱۳۹۷	سهم بانک‌ها و مؤسسات اعتباری غیربانکی در سال ۱۳۹۹			درصد تغییر ۱۳۹۹ نسبت به
				تجاری دولتی	تخصصی دولتی	غیردولتی و غیربانکی	
دارایی‌ها (به غیر از ارقام زیر خط)	۵۶,۰۶۱/۱	۳۹,۴۷۰/۳	۳۱,۵۰۴/۸	۱۰,۹۲۴/۴	۸,۱۶۸/۰	۳۶,۹۶۸/۷	۴۲/۰
دارایی‌های خارجی	۹,۱۹۲/۸	۶,۲۱۵/۸	۴,۵۲۰/۱	۱,۳۵۱/۴	۲,۲۵۴/۸	۵,۵۸۶/۶	۴۷/۹
اسکناس و مسکوک	۶۷/۶	۹۰/۰	۸۸/۴	۲۰/۵	۹/۰	۳۸/۱	-۲۴/۹
سپرده نزد بانک مرکزی	۳,۷۵۶/۹	۲,۸۲۷/۱	۲,۰۲۱/۰	۶۹۱/۵	۲۷۶/۴	۲,۷۸۹/۰	۳۲/۹
بدهی بخش دولتی	۴,۱۱۶/۵	۳,۰۰۶/۴	۲,۳۶۷/۳	۱,۱۵۹/۳	۶۶۱/۰	۲,۲۹۶/۲	۳۶/۹
بدهی بخش غیردولتی	۲۴,۰۶۵/۴	۱۶,۲۲۰/۲	۱۳,۱۲۶/۱	۳,۷۴۶/۳	۳,۸۶۳/۸	۱۶,۴۵۵/۳	۴۸/۴
سایر دارایی‌ها	۱۴,۸۶۱/۹	۱۱,۱۱۰/۸	۹,۳۸۱/۹	۳,۹۵۵/۴	۱,۱۰۳/۰	۹,۸۰۳/۵	۳۳/۸
بدهی‌ها (به غیر از اقلام زیر خط)	۵۶,۰۶۱/۱	۳۹,۴۷۰/۳	۳۱,۵۰۴/۸	۱۰,۹۲۴/۴	۸,۱۶۸/۰	۳۶,۹۶۸/۷	۴۲/۰
سپرده‌های بخش غیردولتی	۳۴,۰۲۶/۷	۲۴,۱۱۰/۱	۱۸,۲۸۱/۴	۶,۴۳۵/۶	۳,۲۱۴/۰	۲۴,۳۷۷/۱	۴۱/۱
بدهی به بانک مرکزی	۱,۲۰۳/۰	۱,۰۰۶/۹	۱,۳۸۱/۷	۱۰۵/۰	۴۴۳/۹	۶۵۴/۱	۸/۷
وام‌ها و سپرده‌های بخش دولتی	۳۳۶/۵	۳۶۴/۷	۲۴۹/۷	۱۸۹/۵	۱۰۹/۴	۳۷/۶	-۷/۷
حساب سرمایه	-۶۹/۸	-۵۵۵/۲	۳۷۰/۶	۵۰۹/۹	۳۳۷/۲	-۹۱۶/۹	-۸۷/۴
وام‌ها و سپرده‌های ارزی	۸۰,۱۹۰/۰	۵۰,۵۹۲/۲	۳,۶۸۴/۰	۱,۲۲۵/۷	۱,۹۵۴/۵	۴,۸۳۸/۸	۵۸/۵
سایر بدهی‌ها	۱۲,۵۴۵/۷	۹,۳۸۴/۶	۷,۵۳۷/۴	۲,۴۵۸/۷	۲,۱۰۹/۰	۷,۹۷۸/۰	۳۳/۷

مأخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، گزیده آمارهای اقتصادی

درصد رسیده است. علاوه بر این، نسبت ذخیره قانونی در یک سال منتهی به پایان اسفندماه ۱۳۹۹ کاهش داشته و از ۱۰/۲ درصد در اسفندماه ۱۳۹۸ به ۱۰/۱ درصد در انتهای اسفندماه ۱۳۹۹ رسیده است. این کاهش به اختصاص بخشی از سپرده قانونی بانک‌ها به اعطای تسهیلات کرونا در ماه‌های نخست سال ۱۳۹۹ بر می‌گردد. جدول ۲۲ جزئیات این آمار را نشان می‌دهد.

مانده کل تسهیلات اعطاشده سیستم بانکی در پایان اسفندماه ۱۳۹۹ با ۴۴/۳ درصد رشد نسبت به اسفندماه سال ۱۳۹۸ به ۲۷,۹۲۲/۷ هزار میلیارد ریال رسید. رشد سپرده‌های بانک‌ها و مؤسسات اعتباری غیربانکی طی این مدت کمتر از تسهیلات پرداختی ۴۲/۷ درصد بود و به رقم ۳۸,۷۵۴/۶ هزار میلیارد ریال رسید. در نتیجه، نسبت تسهیلات به سپرده از ۷۹/۴ درصد در انتهای اسفندماه ۱۳۹۸ به ۸۰/۲

جدول ۲۲- مانده تسهیلات و سپرده‌های ریالی و ارزی بانک‌ها و مؤسسات اعتباری در پایان سال ۱۳۹۹

شرح	۱۳۹۹	۱۳۹۸	۱۳۹۷	۱۳۹۶	درصد تغییرات ۱۳۹۹ به	
					۱۳۹۸	۱۳۹۷
تسهیلات (هزار میلیارد ریال)	۲۷,۹۲۲/۷	۱۹,۳۵۵/۸	۱۵,۰۹۰/۲	۱۲,۵۸۷/۱	۴۴/۳	۸۵/۰
سپرده‌ها (هزار میلیارد ریال)	۳۸,۷۵۴/۶	۲۷,۱۶۲/۸	۲۰,۶۷۳/۴	۱۶,۴۶۴/۱	۴۲/۷	۸۷/۵
سپرده‌ها پس از کسر سپرده قانونی (هزار میلیارد ریال)	۳۴,۸۲۴/۰	۲۴,۳۸۱/۱	۱۸,۵۶۸/۳	۱۴,۷۴۱/۹	۴۲/۸	۸۷/۵
نسبت ذخیره قانونی (درصد)	۱۰/۱	۱۰/۲	۱۰/۲	۱۰/۵	-	-
نسبت تسهیلات به سپرده‌ها پس از کسر سپرده قانونی (درصد)	۸۰/۲	۷۹/۴	۸۱/۳	۸۵/۴	-	-

مأخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، آمارهای بانکی

در طول سال ۱۳۹۹، در مجموع ۱۸,۹۸۹/۲ هزار میلیارد ریال تسهیلات توسط سیستم بانکی کشور به بخش‌های مختلف اقتصادی اعطا شده است که در مقایسه با سال ۱۳۹۸ حدود ۸۸ درصد رشد نشان می‌دهد. دو بخش خدمات و صنعت و معدن به ترتیب با ۳۹/۰ درصد و ۳۰/۵ درصد، بیشترین سهم را از دریافت این تسهیلات داشته‌اند. بخش بازرگانی نیز با دریافت حدود ۱۷/۴ درصد از این تسهیلات در رتبه سوم قرار دارد. در بین اهدافی که برای پرداخت این تسهیلات عنوان می‌شود، ۱۱,۶۳۵/۲ هزار میلیارد ریال تسهیلات تأمین سرمایه در گردش سهم ۶۱/۲ درصدی از کل این تسهیلات داشته که ۷۶/۴ درصد از آن به بخش‌های صنعت و معدن و خدمات اختصاص یافته است. پس از

سرمایه در گردش، توسعه، ایجاد و خرید کالای شخصی سه هدف بعدی پرداخت تسهیلات در این سال بوده‌اند که به ترتیب ۱۲/۸ درصد، ۱۱/۲ درصد و ۷/۹ درصد از مجموع کل تسهیلات اعطایی را به خود اختصاص داده‌اند. در بین بخش‌های اقتصادی نمایش داده‌شده در جدول ۲۳ که بر اساس طبقه‌بندی ISIC دسته‌بندی شده‌اند، بیشترین مقدار تسهیلات به منظور توسعه به بخش خدمات (۱,۳۷۰/۱ هزار میلیارد ریال)، بیشترین تسهیلات به منظور ایجاد به بخش صنعت و معدن (۸۹۵/۸ هزار میلیارد ریال) و بیشترین تسهیلات به منظور خرید کالای شخصی به بخش بازرگانی (۱,۳۹۹/۵ هزار میلیارد ریال) تعلق گرفته است. جدول ۲۳ جزئیات این آمار را به تصویر می‌کشد.

جدول ۲۳- تسهیلات پرداختی به تفکیک بخش‌های اقتصادی (هزار میلیارد ریال) و هدف از دریافت آنها در هر بخش (درصد از کل) در سال ۱۳۹۹

هدف از دریافت/بخش اقتصادی	کشاورزی	صنعت و معدن	مسکن و ساختمان	بازرگانی	خدمات	متفرقه	کل بخش‌ها
مجموع	۱,۲۶۵/۲	۵,۷۹۷/۲	۱,۰۴۸/۶	۳,۳۲۰/۰	۷,۴۴۳/۵	۱۱۴/۵	۱۸,۹۸۹/۱
ایجاد	۲۲/۳	۱۵/۵	۲۱/۵	۴/۰	۱۰/۶	۹۰/۹	۱۲/۸
تأمین سرمایه در گردش	۶۵/۸	۷۵/۱	۳۱/۸	۴۷/۲	۶۱/۰	۴/۵	۶۱/۳
تعمیر	۰/۷	۱/۱	۱/۲۰	۰/۳	۱/۸	۰/۱	۲/۲
توسعه	۷/۱	۷/۲	۴/۱	۶/۰	۱۸/۴	۴/۵	۱۱/۲
خرید کالای شخصی	۱/۲	۰/۹	۰/۰	۴۲/۲	۰/۵	۰/۰	۷/۹
خرید مسکن	۰/۲	۰/۱	۲۱/۵	۰/۳	۰/۵	۰/۰	۱/۵
سایر	۲/۶	۰/۱	۱/۰	۰/۱	۷/۱	۰/۰	۳/۱

مأخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، تسهیلات پرداختی به تفکیک بخش‌های اقتصادی و هدف از دریافت طی سال ۱۳۹۹

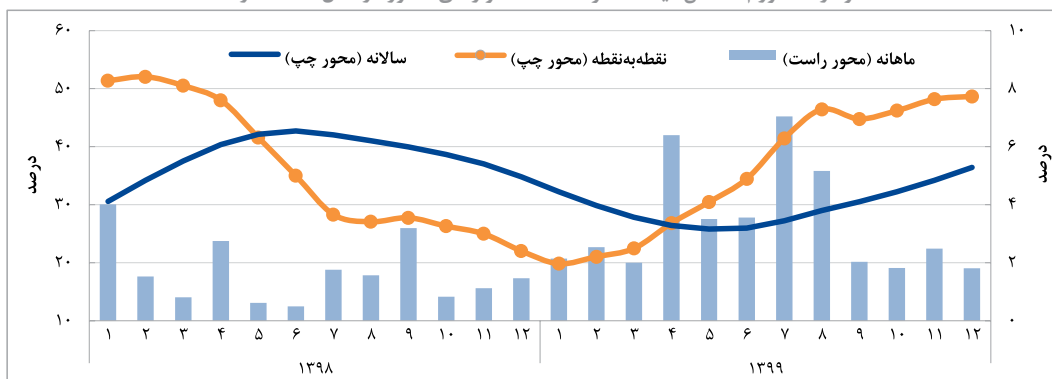
۷. تورم

رسید و نرخ تورم سالانه نیز در انتهای اسفندماه سطح ۳۶/۴ درصد را تجربه کرد. رشد حدود دو برابری نرخ دلار آمریکا در برابر ریال ایران از ابتدای سال تا انتهای مهرماه تحت تأثیر افت درآمدهای ارزی و کندی جریان مبادلات بین‌المللی در دوره شیوع ویروس کرونا، رشد قابل توجه کل‌های پولی، انتظارات تورمی بالا و همچنین افزایش سیالیت نقدینگی، ثبت نرخ‌های بالای تورم ماهانه را تا مهرماه سال ۱۳۹۹ رقم زدند. در ادامه سال استقرار دولت جدید آمریکا و اعلام آمادگی برای مذاکره با ایران تا حدودی به کاهش انتظارات تورمی کمک کرد. به این ترتیب نرخ تورم ماهانه از مهرماه ۱۳۹۹ به این سو روندی نزولی به خود گرفت و متعاقباً از شدت افزایش نرخ تورم نقطه‌به‌نقطه کاسته شد.

بر اساس گزارش مرکز آمار ایران، شاخص قیمت مصرف‌کننده برای کل خانوارهای کشور (اعم از شهری و روستایی) بر مبنای سال پایه ۱۳۹۵ در اسفند ۱۳۹۹ به ۲۹۸/۱ واحد رسید که بیانگر نرخ تورم نقطه‌به‌نقطه ۴۸/۷ درصدی در این ماه است. این نرخ در ادامه روند نزولی سال ۱۳۹۸، تا خردادماه ۱۳۹۹ در محدوده‌ای کمتر از ۲۳/۰ درصد بود، اما از تیرماه افزایش شدیدی را تجربه کرد و پس از آن در مهرماه به قله ۴۱/۴ درصد رسید. نرخ تورم ماهانه نیز در مهرماه اوج ۷/۰ درصد را تجربه کرد که در سال‌های اخیر بی‌سابقه بوده است. در نتیجه، نرخ تورم سالانه نیز با تأخیر و در نیمه دوم سال شروع به افزایش کرد تا در انتهای سال به ۳۶/۴ درصد برسد. متوسط نرخ تورم ماهانه در این سال ۳/۴ درصد بود که بیشترین آن در مهر (۷/۰ درصد) و کمترین آن در آذر و اسفند (۱/۸ درصد) به ثبت رسید. نمودار ۷ انواع نرخ تورم شاخص قیمت مصرف‌کننده خانوارهای کشور را در سال‌های ۱۳۹۸ و ۱۳۹۹ نشان می‌دهد.

بروز تورم‌های بالا در هر کشوری می‌تواند به عنوان یکی از اساسی‌ترین معضلات اقتصادی محسوب شود. رشد شتابان و مستمر سطح عمومی قیمت‌ها در اقتصاد ایران از سال‌های اولیه دهه پنجاه همراه با افزایش چشمگیر درآمدهای نفتی کشور آغاز شد و تا امروز همواره یکی از حادث‌ترین مشکلات اقتصادی-اجتماعی ایران بوده است. ساختار اقتصادی کزکارکرد، ناسالم و تک‌محصولی همراه با سیاست‌های پولی و مالی انبساطی، محدودیت درآمدهای ارزی، تحریم اقتصادی و افزایش هزینه‌های تولید در کنار انتظارات تورمی باعث تداوم تورم بالا در اقتصاد ایران در نیم قرن اخیر شده که البته در برخی سال‌ها بر شدت آن افزوده شده است. نرخ تورم در سال ۱۳۹۷ و اوایل سال ۱۳۹۸ تحت تأثیر عوامل مختلف به طور قابل توجهی بیشتر از نرخ تورم چند سال قبل از آن تحقق یافت که یکی از مهمترین این عوامل رشد سریع نقدینگی در کنار رشد مثبت اندک و گاهی منفی تولید ناخالص داخلی بود و شروع مجدد تحریم‌ها نیز زمینه‌ساز تشدید آن شد. رشد قابل توجه نقدینگی که ریشه در عوامل مختلف (از جمله کسری بودجه مزم دولت) دارد، در این سال‌ها با عواملی از قبیل محدودیت درآمدهای ارزی و رشد ناچیز یا حتی منفی ارزش افزوده ایجاد شده در اقتصاد در هم آمیخت و منجر به جهش بیشتر سطح عمومی قیمت‌ها شد. سال ۱۳۹۹ در حالی شروع شد که نرخ تورم نقطه‌به‌نقطه در انتهای اسفندماه سال ۱۳۹۸ در پی روند نزولی خود از حدود ۵۱/۰ درصد در ابتدای همان سال به ۲۲/۰ درصد رسیده بود. این روند نزولی تا فروردین ماه سال ۱۳۹۹ ادامه یافت، اگرچه در ماه‌های بعد معکوس شد و نرخ تورم ماهانه با شیب فزاینده افزایش یافت تا در تیرماه و مهرماه این سال به ترتیب نرخ‌های تورم ماهانه کم‌سابقه ۶/۴ درصدی و ۷/۰ درصدی ثبت شود. بدین ترتیب، نرخ تورم نقطه‌به‌نقطه در اسفندماه این سال به ۴۸/۷ درصد

نمودار ۷- تورم شاخص قیمت مصرف‌کننده خانوارهای کشور در سال ۱۳۹۹ (درصد)

مأخذ: مرکز آمار ایران، گزارش شاخص بهای مصرف‌کننده، شماره‌های مختلف

سوخت‌ها» و «خوراکی‌ها و آشامیدنی‌ها» معادل ۶۲/۱ درصد است. در تفکیک کالاها و خدمات، نرخ تورم سالانه برای کالاها ۴۴/۰ درصد و برای خدمات ۲۶/۵ درصد به ثبت رسیده است. البته کالاها و خدمات، نرخ تورم سالانه ۸۲/۹ درصدی داشته‌اند که به دلیل ضریب اهمیت اندک ۵/۶ درصدی، نقش آنها در افزایش نرخ تورم سالانه کلیه کالاها اندک بوده است.

در مقایسه بین دهک‌های هزینه‌ای، سبد مصرفی دهک اول نرخ تورم سالانه ۳۴/۶ درصد را تجربه کرده و برای دهک‌های بعدی این نرخ به ترتیب اندکی افزایشی بوده تا برای دهک دهم این نرخ به ۴۳/۵ درصد برسد. به این ترتیب طبق گزارش مرکز آمار، طبقات ضعیف‌تر جامعه تورم کمتری را در مقایسه با دهک‌های بالاتر تجربه کرده‌اند. نرخ تورم در بین استان‌های کشور نیز از حداکثر ۴۰/۱ درصد در کرمانشاه تا حداقل ۳۳/۳ درصد در استان مرکزی متغیر بوده است. جدول ۲۴ تغییرات شاخص قیمت مصرف‌کننده را برای گروه‌های اصلی سبد خانوار در اسفند ۱۳۹۹ نشان می‌دهد.

جدول ۲۴- نرخ تورم شاخص قیمت کالاها و خدمات مصرفی خانوارهای کشور بر حسب بخش‌های اصلی در اسفند ۱۳۹۹ (درصد)

تورم		ضرب اهمیت	شرح
سالانه	نقطه به نقطه		
۲۵/۳	۲۸/۴	۳۵/۵	مسکن، آب، برق، گاز و سایر سوخت‌ها
۳۹/۱	۶۷/۰	۲۶/۶	خوراکی‌ها و آشامیدنی‌ها
۶۵/۶	۵۴/۰	۹/۴	حمل و نقل
۲۹/۹	۴۰/۲	۷/۱	بهداشت و درمان
۳۸/۷	۵۲/۱	۴/۸	پوشاک و کفش
۳۷/۴	۴۷/۸	۴/۲	کالاها و خدمات متفرقه
۴۶/۵	۶۸/۳	۳/۹	مبلمان و لوازم خانگی
۱۶/۵	۲۰/۳	۲/۹	ارتباطات
۲۱/۵	۲۲/۰	۱/۹	آموزش
۴۲/۵	۶۰/۱	۱/۷	تفریح و فرهنگ
۲۹/۷	۴۹/۱	۱/۴	هتل و رستوران
۳۶/۶	۵۱/۷	۰/۶	دخانیات
۳۶/۴	۴۸/۷	۱۰۰/۰	شاخص کل

مأخذ: مرکز آمار ایران، گزارش شاخص قیمت مصرف‌کننده، اسفندماه ۱۳۹۹

۸. بازار سرمایه

متناقض مسئولان در خصوص عرضه سهام شرکت‌های پالایشی به صورت بلوکی یا در قالب صندوق‌های قابل معامله، عملیاتی و اجرایی شدن فروش سهام عدالت، کاهش سقف سرمایه‌گذاری صندوق‌های سرمایه‌گذاری درآمد ثابت در سهام شرکت‌ها از ۱۰/۰ درصد سبد سرمایه‌گذاری به ۵/۰ درصد، اختلالات هسته معاملاتی و انجام معاملات در دو نوبت، بروز صف‌های فروش در پی ترس از تداوم ریزش قیمت‌ها و تخلیه حباب شکل گرفته در بازار سرمایه و در نهایت عرضه سهام شرکت‌های پالایشی در قالب صندوق‌های قابل معامله تحت عنوان پالایش یکم از خردادهای مهم بازار سهام در تابستان بودند. با شدت گرفتن روند نزولی شاخص کل بورس و شکل‌گیری موج خروج سهامداران حقیقی، شاخص کل بورس اوراق بهادار تهران در انتهای فصل پاییز با کاهش ۲۸/۴ درصدی نسبت به سقف تاریخی خود، به سطح ۱,۴۳۹/۱ هزار واحد بازگشت. در این میان، ممنوعیت معاملات روزانه (ممنوعیت فروش سهام خریداری شده در همان روز) در پنجم مهرماه و لغو آن در بیستم آبان‌ماه، انتخابات ریاست جمهوری آمریکا و انتظار ریزش نرخ ارز پس از شکست نامزد جمهوری خواه، و همچنین عرضه‌های سنگین توسط بازارگردانان و حقوقی‌ها در سهام شرکت‌های بزرگ، وضعیت بازار

بازدهی بالای بازار سرمایه در سال‌های ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸ تحت تأثیر جهش نرخ ارز و در نتیجه رشد فروش و سود اسمی بنگاه‌ها، موجب کم‌رنگ شدن بُعد ریسک بازار سرمایه و افزایش جذابیت آن در بین عامه مردم شده بود. این روند در ابتدای سال ۱۳۹۹ نیز ادامه یافت، در حالی که شیوع ویروس کرونا و رکود در سایر بازارهای مالی در کنار تبلیغات بی‌سابقه دولتی برای حضور مردم در بازار سرمایه به این مسأله دامن می‌زد. تعداد کدهای بورسی صادر شده در سال ۱۳۹۹ کمی کمتر از تعداد کل کدهای بورسی صادر شده در طول تاریخ بازار سرمایه تا قبل از این سال بود. شاخص کل بورس اولین روز سال را با ۵۰۸/۷ هزار واحد شروع کرد و در انتهای خرداد ماه به ۱,۲۷۰/۶ هزار واحد رسید که رشد ۱۵۰/۰ درصدی تنها در فصل بهار را نشان می‌دهد. این دوره همچنین با تغییر رئیس سازمان بورس و اوراق بهادار، عرضه دارا یکم^۱ و آغاز فرآیند آزادسازی فروش سهام عدالت همراه بود. تا اواسط فصل تابستان روند صعودی بازار ادامه داشت و در ۱۲ مردادماه شاخص کل بورس رکورد ۲,۰۱۱/۵ هزار واحد را ثبت کرد. پس از آن سقوط بازار سرمایه آغاز شد و در انتهای شهریور شاخص کل بورس به ۱,۵۹۵/۲ هزار واحد فروافتاد. انتشار خبر فروش اوراق سلف نفتی از سوی دولت، اظهارات

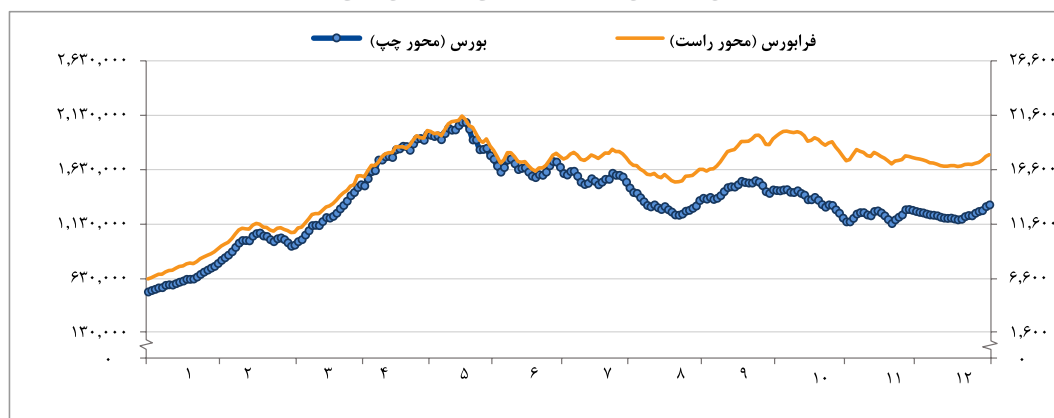
۱. یک صندوق سرمایه‌گذاری قابل معامله که در قالب آن سهام بانکی و بیمه‌ای دولت در سال ۱۳۹۹ به سهامداران خرد واگذار شد.

واحد رسید که نسبت به ابتدای سال ۱۷۲/۹ درصد افزایش داشت. البته به دلیل سهم قابل توجه ابزارهای سرمایه‌گذاری با درآمد ثابت در فرابورس و عدم ریزش قیمت در این ابزارها، روند نزولی شاخص فرابورس شدت کمتری در مقایسه با بورس اوراق بهادار تهران داشت. به عبارت دیگر از ۱۲ مرداد که سقف تاریخی شاخص بورس اوراق بهادار رقم خورد تا انتهای پاییز، شاخص بورس اوراق بهادار ۲۸/۴ درصد فروافتاد، در حالی که افت شاخص فرابورس در این مدت تنها ۵/۴ درصد بود. نمودار ۸ تحولات روزانه شاخص‌های کل بورس و فرابورس را در سال ۱۳۹۹ نشان می‌دهد.

سهام را بیش از پیش با سقوط همراه کرد. در نهایت، قیمت‌گذاری دستوری در صناعی همچون فولاد، سیمان و خودرو در کنار تغییر دامنه نوسان قیمت سهام و کاهش نقدشوندگی و کند شدن اصلاح قیمتی سهام باعث شد شاخص کل با افت ۹/۱ درصدی نسبت به انتهای آذرماه به ۱,۳۰۷/۷ هزار واحد در آخرین روز کاری زمستان برسد. با این وجود، شاخص کل بورس در انتهای اسفندماه ۱۳۹۹ نسبت به اسفندماه ۱۳۹۸ رشد ۱۵۵/۰ درصدی را تجربه کرد که در مقایسه با سایر بازارهای مالی بالاترین بازدهی را ثبت کرده است.

فرابورس هم روند مشابهی داشت و شاخص آن در انتهای اسفند به ۱۷,۹۹۰/۰

نمودار ۸- شاخص کل بورس اوراق بهادار تهران و فرابورس ایران در سال ۱۳۹۹

مأخذ: سایت اینترنتی بورس اوراق بهادار تهران، قابل دسترسی در <http://new.tse.ir> و فرابورس ایران، قابل دسترسی در <http://ifb.ir>

۸.۱. بورس اوراق بهادار تهران

شد. رشد قابل توجه ارزش بازار سهام طبیعتاً با افزایش قابل توجه معاملات همراه بود. ارزش کل معاملات در سال ۱۳۹۹ به ۲۶,۹۹۳/۳ هزار میلیارد ریال رسید که ۲۴,۴۹۱/۲ هزار میلیارد ریال آن مربوط به سهام شرکت‌ها بوده است. این ارقام نسبت به سال ۱۳۹۸ به ترتیب ۴۲۶/۶ درصد و ۴۲۴/۰ درصد رشد داشته‌اند. علاوه بر بازار سهام، ارزش معاملات صندوق‌های قابل معامله و ارزش معاملات بازار اوراق بدهی نیز به ترتیب رشدهای ۵۵۸/۶ درصدی و ۱۱۹/۲ درصدی را در این سال تجربه کردند. جدول ۲۵ اهم این آمار و ارقام را نشان می‌دهد.

رشد ۱۵۵/۰ درصدی شاخص کل بورس در سال ۱۳۹۹ در حالی اتفاق افتاد که شاخص هم‌وزن نیز ۱۴۸/۳ درصد رشد داشت. شاخص هم‌وزن تنها در طول سه ماهه فصل بهار ۱۳۱/۱ درصد افزایش نشان داد. تفاوت ناچیز رشد شاخص کل و شاخص هم‌وزن نشان می‌دهد که به طور متوسط بازدهی سهام شرکت‌های کوچکتر در سال ۱۳۹۹ تفاوت چندانی با بازدهی سهام شرکت‌های بزرگتر نداشته است. ارزش بازار بورس اوراق بهادار تهران در انتهای این سال با ۱۸۴/۷ درصد افزایش نسبت به ابتدای سال به ۵۳,۳۲۷/۰ هزار میلیارد ریال بالغ

جدول ۲۵- برخی شاخص‌ها و آمار مهم بورس اوراق بهادار تهران

شاخص صنعت	انتهای دوره			در طول دوره			درصد تغییر
	شاخص مالی	شاخص کل	شاخص کل هم‌وزن	ارزش بازار سهام	ارزش معاملات کل	ارزش معاملات سهام	
هزار واحد	هزار واحد	هزار واحد	هزار واحد	هزار میلیارد ریال	هزار میلیارد ریال	هزار میلیارد ریال	میلیارد سهم
۴۵۸/۰	۵۳,۳۲۷/۰	۱,۱۵۴/۳	۴۳۹/۸	۱,۳۰۷/۷	۲۶,۹۹۳/۳	۲۴,۴۹۱/۲	۲,۲۱۵/۵
۱۶۱/۰	۱۸,۷۳۱/۷	۴۵۸/۰	۱۷۷/۱	۵۱۲/۹	۵,۱۲۶/۴	۴,۶۷۳/۷	۱,۰۸۶/۲
۱۸۴/۵	۱۸۴/۷	۱۵۲/۰	۱۴۸/۳	۱۵۵/۰	۴۲۶/۶	۴۲۴/۰	۱۰۴/۰

مأخذ: شرکت بورس اوراق بهادار تهران، مدیریت آمار و اطلاعات، گزارش تفصیلی ماهانه بازار، اسفند ۱۳۹۹

برای اولین بار سهام خود را وارد بورس کردند که در مجموع به تأمین مالی ۱۴۶/۵ هزار میلیارد ریالی از این طریق منجر شد. جدول ۲۶ جزئیات روش‌های مختلف تأمین مالی شرکت‌های بورسی را در سال‌های ۱۳۹۸ و ۱۳۹۹ با هم مقایسه می‌کند.

شرکت‌های حاضر در بورس تهران در سال ۱۳۹۹ معادل ۹۳۱/۹ هزار میلیارد ریال تأمین مالی انجام دادند که حدود ۶۸/۷ درصد آن از طریق افزایش سرمایه (مطالبات و آورده نقدی، یا اندوخته‌ها و سود انباشته) و حدود ۱۵/۵ درصد آن با انتشار اوراق بدهی و اوراق اختیار فروش تبعی صورت گرفت. همچنین ده شرکت

جدول ۲۶- روش‌های تأمین مالی شرکت‌های حاضر در بورس

درصد تغییر ۱۳۹۹ به ۱۳۹۸	۱۳۹۸		۱۳۹۹		جمع کل
	سهام از کل	ارزش	سهام از کل	ارزش	
	درصد	هزار میلیارد ریال	درصد	هزار میلیارد ریال	
۱۳۹/۰	۱۰۰/۰	۳۹۰/۰	۱۰۰/۰	۹۳۱/۹	عرضه اولیه
۳۸۶/۷	۷/۷	۳۰/۱	۱۵/۷	۱۴۶/۵	افزایش سرمایه (به جز تجدید ارزیابی دارایی)
۱۵۷/۱	۸۵/۶	۲۴۹/۲	۶۸/۷	۶۴۰/۶	انتشار اوراق بدهی
۵۶۱/۰	۵/۲	۲۰/۴	۱۴/۴	۱۳۴/۶	انتشار اوراق اختیار فروش تبعی
۷۸/۲	۱/۵	۷۱/۵	۱/۱	۱۰/۱	

مأخذ: شرکت بورس اوراق بهادار تهران، مدیریت آمار و اطلاعات، گزارش تفصیلی ماهانه بازار، اسفند ۱۳۹۹

۸.۲. فرابورس ایران

حجم معاملات انجام‌شده در سال ۱۳۹۹ معادل ۴۵/۷ درصد نسبت به سال قبل از آن افزایش یافته و به ۶۵۲/۸ میلیارد ورقه بالغ شده است. این حجم از معاملات در تعداد دفعات بسیار بیشتری نسبت به سال ۱۳۹۸ رقم خورده، به نحوی که تعداد معاملات در این مدت رشد قابل توجه ۱۸۹/۰ درصدی را تجربه کرده است. این مهم نشان می‌دهد که اندازه معاملات در سال ۱۳۹۹ به نسبت سال ۱۳۹۸ کوچک‌تر شده و دلیل آن می‌تواند ورود خیل عظیم اشخاص حقیقی جدید به این بازار باشد. جدول ۲۷ خلاصه این اطلاعات را در مقایسه با سال ۱۳۹۸ نشان می‌دهد.

ارزش کل بازار در فرابورس ایران طی سال ۱۳۹۹ بیش از ۱۷۵/۰ درصد رشد داشت و به نزدیک ۱۹,۱۳۶/۱ هزار میلیارد ریال رسید که حدود ۸۵/۰ درصد آن مربوط به ارزش سهام شرکت‌ها، ۱۲/۹ درصد مربوط به اوراق بدهی و مابقی مربوط به صندوق‌های قابل معامله و گواهی تسهیلات مسکن بوده است. اگر تنها بازار سهام را در نظر بگیریم، رشد ارزش بازار نسبت به سال ۱۳۹۸ به ۱۸۱/۶ درصد می‌رسد. در نتیجه مجموع ارزش بازار سهام در بورس و فرابورس در انتهای سال ۱۳۹۹ به ۶۸,۹۹۸/۴ هزار میلیارد ریال رسیده است که رشد ۱۸۰/۸ درصدی را نسبت به انتهای سال ۱۳۹۸ نشان می‌دهد. علاوه بر این،

جدول ۲۷- برخی شاخص‌ها و آمار مهم فرابورس ایران

شاخص کل	انتهای دوره		در طول دوره		درصد تغییرات
	ارزش بازار سهام	ارزش کل بازار	حجم کل معاملات	ارزش کل معاملات	
	هزار میلیارد ریال	هزار میلیارد ریال	میلیون ورقه	هزار میلیارد ریال	
۱۷,۹۹۰/۴	۱۶,۴۵۰/۷	۱۹,۱۳۶/۱	۶۵۲,۸۰۵/۹	۱۷,۷۱۵/۵	۱۳۹۹
۶,۵۹۱/۳	۵,۸۴۱/۱	۶,۹۵۵/۲	۴۴۷,۹۷۸/۹	۳,۲۴۲/۰	۱۳۹۸
۱۷۲/۹	۱۸۱/۶	۱۷۵/۱	۴۵/۷	۴۴۶/۴	

مأخذ: فرابورس ایران، اداره آمار و تحلیل اطلاعات، گزارش آماری سالانه ۱۳۹۹

واقع، از مجموع ۷۲۲/۰ هزار میلیارد ریال اسناد خزانه اسلامی منتشر شده در سال ۱۳۹۹، ۳۹۰/۰ هزار میلیارد ریال وارد بازار ثانویه اوراق بدهی در فرابورس شده است. بر این اساس، به دنبال تأمین منابع نقدی و غیرنقدی بودجه دولت، رشد حجم و ارزش معاملات در بازار ابزارهای نوین مالی در سال ۱۳۹۹ نسبت به سال ۱۳۹۸ به ترتیب ۳۵۹/۰ درصد و ۶۵۸/۰ درصد بوده است. صندوق‌های سرمایه‌گذاری قابل معامله و جسورانه نیز دو بخش دیگر بازار ابزارهای نوین مالی‌اند که طی این سال ارزش معاملات آن‌ها به ترتیب حدود ۴۱۸/۰ درصد و ۱,۲۳۹/۴ درصد رشد داشته است. از سال ۱۳۹۸ یک صندوق سرمایه‌گذاری خصوصی^۱ نیز برای اولین بار وارد این بازار شده و در کنار تأمین مالی جمعی^۲، جزو ابزارهای تازه وارد به این گروه محسوب می‌شود. گواهی تسهیلات مسکن نیز زیرمجموعه دیگری از این بازار است که با افزایش ۷۹/۸ درصدی ارزش معاملات در سال ۱۳۹۹ همراه شده است. جدول ۲۸ ارزش و تعداد نمادهای معامله‌شده در بازار ابزارهای نوین مالی را به تفکیک نشان می‌دهد.

به غیر از اوراق مالکیتی، سایر اوراق بهادار موجود در فرابورس ایران در زیرمجموعه ابزارهای نوین مالی طبقه‌بندی می‌شوند. اگرچه بازار ابزارهای نوین مالی تنها حدود ۱۴/۰ درصد از کل ارزش بازار را در سال ۱۳۹۹ شامل شده، اما نزدیک به ۴۷/۰ درصد از کل ارزش معاملات فرابورس در طول این سال در این بازار صورت گرفته است. اوراق تأمین مالی بخش مهمی از این بازارند که بزرگ‌ترین جزء آن در سال ۱۳۹۹ - برخلاف سال‌های قبل که اسناد خزانه اسلامی دولت بود - اوراق مرابحه عام دولت است. تأمین مالی نقدی کسری بودجه دولت در سال ۱۳۹۹ منجر به برگزاری ۴۲ مرحله حراج اوراق بدهی دولت از سوی بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران شد تا سهم مانده اوراق مرابحه دولت از کل اوراق بدهی دولتی در سال ۱۳۹۹ به ۴۲/۴ درصد بالغ شود. از طرف دیگر، اوراق موسوم به اخزا (اسناد خزانه اسلامی) که به منظور تأمین مالی دولت برای پرداخت بدهی دولت به پیمانکاران منتشر می‌شود، در بازار ثانویه وارد فرابورس می‌شود که این رقم در طول سال ۱۳۹۹ نزدیک به ۳۹۰/۰ هزار میلیارد ریال بوده است. در

۱. پذیرهنویسی اولین صندوق سرمایه‌گذاری خصوصی با نماد نوآور و سرمایه ۵۰۰ میلیارد ریالی در اوایل اسفندماه ۱۳۹۸ صورت گرفت. صندوق‌های سرمایه‌گذاری خصوصی در میان ابزارهای بازار سرمایه برای کسب بازدهی در فعالیت‌هایی از پیش تعیین‌شده، مجوز فعالیت می‌گیرند. این صندوق‌ها از طریق تملک در شرکت‌هایی که نیازمند تجدید ساختارند - همانند شرکت‌های موجود در بازار پایه، شرکت‌های اخراجی از بورس و خارج از بازار سرمایه - شرایط ورود نقدینگی را برای آنها فراهم می‌کنند.

۲. تأمین مالی جمعی (Crowdfunding)، یکی از شیوه‌های نوین تأمین مالی است که اغلب برای شرکت‌های استارت‌آپ مورد استفاده قرار می‌گیرد و به عنوان یک «فراخوان عمومی» از طریق اینترنت برای تأمین منابع مالی در قالب کمک‌های مالی یا در ازای برخی پاداش‌ها و یا به صورت سهام، به منظور حمایت از ایده‌ها و طرح‌ها برای مقاصد خاص تعریف می‌شود. تأمین سرمایه از این روش برای شرکت‌هایی که در بورس و فرابورس پذیرش شده‌اند، منع شده است تا رقابت صرفاً برای تأمین سرمایه شرکت‌های کوچک و دارای طرح و ایده نو صورت پذیرد.

جدول ۲۸- ارزش معاملات در بازار ابزارهای نوین مالی فرابورس (هزار میلیارد ریال)

درصد تغییر	۱۳۹۸	۱۳۹۹		
۱۴۲/۲	۲۸۵/۰	۶۹۰/۱	اسناد خزانه اسلامی	صکوک
۴۹/۶	۶۳/۰	۹۴/۲	اجاره	
۵۲۸,۸۳/۴	۰/۰	۱۸/۰	رهنی	
-۲۱/۴	۵۶/۱	۴۴/۱	مشارکت	
۱۶,۵۲۱/۷	۳۱/۴	۵۲۲,۴/۷	مراجعه	
۱۷۸/۵	۴۷۵/۱	۱,۳۲۲/۸	منفعت	
۴۱۸/۰	۱۷۴/۷	۹۰۴/۹	سرمایه‌گذاری قابل معامله	صندوق
۱,۲۳۹/۴	۰/۱	۰/۹	سرمایه‌گذاری جسورانه	
۱۰۵/۷	۰/۱	۰/۳	سرمایه‌گذاری خصوصی	مشتمه
۷۹/۹	۱۱/۳	۲۰/۴	گواهی تسهیلات مسکن	
۵۰/۸	۰/۱	۰/۲		تأمین مالی جمعی
۶۵۸/۵	۱,۰۹۷/۰	۸,۳۲۰/۷		مجموع

مأخذ: فرابورس ایران، اداره آمار و تحلیل اطلاعات، گزارش آماری سالانه ۱۳۹۹

میلیارد ریال - بدون محاسبه تجدید ارزیابی دارایی‌ها - افزایش سرمایه داده‌اند و نزدیک به ۱۲۲/۰ هزار میلیارد ریال نیز عرضه اولیه سهام شرکت‌های تازه‌وارد به فرابورس صورت گرفته است. جدول ۲۹ جزئیات این روش‌های تأمین مالی از طریق فرابورس را در سال‌های ۱۳۹۸ و ۱۳۹۹ نشان می‌دهد.

در سال ۱۳۹۹ بالغ بر ۱,۹۴۵/۰ هزار میلیارد ریال تأمین مالی از طریق فرابورس ایران صورت گرفته که ۱۵۳/۹ درصد بیشتر از سال قبل از آن است. از این مقدار ۶۷/۹ درصد شامل پذیره‌نویسی اوراق و ۲۰/۰ درصد مربوط به اسناد خزانه اسلامی بوده است. در این سال شرکت‌های حاضر در فرابورس حدود ۱۱۲/۰ هزار

جدول ۲۹- روش‌های تأمین مالی از طریق فرابورس

درصد تغییر ۱۳۹۹ به ۱۳۹۸	۱۳۹۸		۱۳۹۹		
	سهام از کل (درصد)	ارزش (هزار میلیارد ریال)	سهام از کل (درصد)	ارزش (هزار میلیارد ریال)	
۱۵۳/۹	۱۰۰/۰	۷۶۶/۱	۱۰۰/۰	۱,۹۴۵/۰	جمع کل
۴۳۱/۱	۳/۰	۲۲/۹	۶/۳	۱۲۲/۰	عرضه اولیه
۲۱۸/۲	۴/۶	۳۵/۳	۵/۸	۱۱۲/۴	افزایش سرمایه (به جز تجدید ارزیابی دارایی)
۱۷/۶	۴۳/۲	۳۳۱/۲	۲۰/۰	۳۸۹/۶	اسناد خزانه اسلامی
۲۵۰/۸	۴۹/۲	۳۷۶/۵	۶۷/۹	۱,۳۲۰/۹	پذیره‌نویسی

مأخذ: فرابورس ایران، اداره آمار و تحلیل اطلاعات، گزارش آماری سالانه ۱۳۹۹

۹. محیط کسب و کار

که از سال ۲۰۰۳ تا سال ۲۰۲۰ در قالب گزارش‌های سالانه به ارزیابی محیط کسب‌وکار از منظر ده شاخص اصلی پرداخته است. متأسفانه به دلیل افزایش پاره‌ای از تخلفات در زمینه دستکاری داده‌های برخی از کشورها از جمله داده‌های مربوط به عربستان سعودی در گزارش بانک جهانی در سال ۲۰۲۰، انتشار گزارش سال ۲۰۲۱ تا نهایه شدن نتیجه بازرسی و اصلاح فرآیندها به تعویق افتاده و در زمان تهیه این گزارش انتشار عمومی نیافته است.

همچنین گزارش معتبر مجمع جهانی اقتصاد از شاخص رقابت‌پذیری جهانی که تا سال ۲۰۱۹ به رتبه‌بندی کشورها در چهار مؤلفه کلی عوامل مربوط به توانمندسازی محیط، سرمایه انسانی، بازار و عوامل مربوط به پویایی و نوآوری فضای کسب‌وکار می‌پرداخت، در سال ۲۰۲۰ به دلیل شیوع ویروس کرونا از رتبه‌بندی کشورها پرهیز کرده و صرفاً به آرایه راهکارهایی برای بازگشت اقتصادهای جهانی به رونق اقتصادی بسنده کرده است. در ادامه به بررسی برخی دیگر از شاخص‌های مربوط به محیط کسب‌وکار پرداخته شده است.

منظور از محیط کسب‌وکار مجموعه عوامل تأثیرگذار بر عملکرد یک بنگاه است که در کنترل مدیران آن نیست. بهبود فضای کسب‌وکار لازمه حضور مؤثر و موفق بخش خصوصی در اقتصاد است. دولت به عنوان شکل‌دهنده نهادها و قواعد مؤثر بر عملکرد بنگاه‌ها تأثیر قابل توجهی در مساعد یا نامساعد کردن محیط کسب‌وکار دارد. دولت می‌تواند از طریق کاهش مداخلات غیرضروری در امور بنگاه‌ها، به رسمیت شناختن آزادی‌ها و حقوق مالکیت صاحبان کسب‌وکار و همچنین اجتناب از توزیع رانت به طرق مختلف بین فعالان اقتصادی، اعتماد سرمایه‌گذاران و کارآفرینان را جذب کرده و زمینه دستیابی به رشد اقتصادی را فراهم کند. چندین مؤسسه معتبر بین‌المللی به صورت سالانه محیط کسب‌وکار در کشورهای مختلف را بررسی می‌کنند و نتایج را در قالب چند شاخص گزارش می‌کنند. در نظر گرفتن مجموع این شاخص‌ها تصویر جامعی از محیط کسب‌وکار در کشور و الزامات و اولویت‌های بهبود آن در آینده به دست می‌دهد.

یکی از شاخص‌های مهم در این زمینه شاخص انجام کسب‌وکار بانک جهانی است

۹.۱. بررسی محیط کسب‌وکار کشور از نظر آزادی اقتصادی و فساد

کرده است. در مؤلفه نظارت نیز امتیاز ایران ۵/۵ و رتبه آن ۱۴۹ ارزیابی شده است. امتیاز زیرشاخص نظارت بر بازار اعتبار ۶/۴، امتیاز زیرشاخص نظارت بر بازار کسب‌وکار ۵/۲ و امتیاز زیرشاخص نظارت بر بازار کار ۴/۷ بوده است. نکته قابل توجه این است در بین ۱۴۱ کشور مورد بررسی در فاصله سال‌های ۲۰۰۸ تا ۲۰۱۸، ایران پس از ونزوئلا، سوریه، مصر و بحرین، یکی از پنج کشوری است که در شاخص ترکیبی آزادی بشری^۳ (حاصل ترکیب شاخص آزادی اقتصادی^۴ و شاخص آزادی فردی^۵) بیشترین پسرقت را به ثبت رسانده است.

شاخص آزادی اقتصادی مؤسسه هریتج بر حسب ۱۲ مؤلفه حقوق مالکیت، اثربخشی قضاوت در دادگاه، یکپارچگی دولت، فشار مالیاتی، هزینه‌کرد دولت، سلامت بودجه‌ای، آزادی کسب‌وکار، آزادی نیروی کار، آزادی سیاست‌گذاری پولی، آزادی تجارت، آزادی سرمایه‌گذاری و آزادی مالی مورد محاسبه قرار می‌گیرد. بر اساس گزارش مؤسسه هریتج در سال ۲۰۲۱، ایران در بین ۱۷۸ کشور مورد مطالعه در جایگاه ۱۶۸ قرار گرفته است که نشان‌دهنده چهار پله تنزل نسبت به سال ۲۰۲۰ است. به عبارت دیگر تنها کشورهای سورینام، تیمور شرقی، کیریباتی، بولیوی، اریتره، زیمبابوه، سودان، کوبا، ونزوئلا و کره شمالی وضعیتی بدتر از ایران داشته‌اند. البته کشورهای عراق، لیبی، لیختن‌اشتاین، سومالی، سوریه و یمن در این رتبه‌بندی مورد ارزیابی قرار نگرفته‌اند. وضعیت ایران تنها در مؤلفه هزینه‌کرد دولت نسبت به سال قبل بهبود یافته و در سایر مؤلفه‌ها شاهد پسرقت بوده است. مهمترین عامل افت چهار پله‌ای رتبه ایران نیز پسرقت در زمینه اثربخشی قضاوت بوده است. بر اساس این گزارش، نامساعدترین رتبه ایران در بین مؤلفه‌های آزادی اقتصادی کشور به ترتیب مربوط به آزادی مالی، آزادی سرمایه‌گذاری و آزادی سیاست‌گذاری پولی و در مقابل مساعدترین رتبه مؤلفه‌ها به ترتیب مربوط به هزینه‌کرد دولت، فشار مالیاتی و سلامت بودجه‌ای بوده است. جدول ۳۰ وضعیت ایران را در این شاخص نشان می‌دهد.

چند مؤسسه بین‌المللی به صورت سالانه به ارزیابی درجه آزادی اقتصادی در کشورهای می‌پردازند که مؤسسه فریزر با معرفی شاخصی در نشریه آزادی اقتصادی جهان^۱ و مؤسسه هریتج با ارایه شاخصی به نام شاخص آزادی اقتصادی^۲ از مهم‌ترین آنها به شمار می‌روند. ارزیابی مؤسسه فریزر از درجه آزادی اقتصادی کشورها بر اساس پنج مؤلفه اندازه دولت، سیستم‌های قانونی و حقوق مالکیت، ثبات پولی، آزادی تجارت بین‌المللی و نظارت (مربوط به بازار اعتبارات، بازار کار و کسب‌وکار) صورت می‌گیرد. آخرین گزارش مؤسسه فریزر که در سال ۲۰۲۰ منتشر شده، حاوی نتایج ارزیابی آزادی اقتصادی ۱۶۲ کشور جهان در سال ۲۰۱۸ است که در آن ایران با کسب رتبه ۱۵۸، نسبت به سال قبل از آن ۱۵ پله تنزل داشته است. تنها کشورهای ونزوئلا، سودان، لیبی و آنگولا وضعیتی بدتر از ایران داشته‌اند. بهترین رتبه ایران در بین این پنج مؤلفه مربوط به اندازه دولت (امتیاز ۵/۹ از ۱۰/۰ و رتبه ۱۱۷) و بدترین آن مربوط به تجارت بین‌المللی (امتیاز ۲/۳ از ۱۰/۰ و رتبه ۱۶۱) بوده است. در مؤلفه اندازه دولت، امتیاز ۸/۰ برای زیرشاخص بارانه‌ها و پرداخت‌های انتقالی کمک قابل توجهی به کسب این رتبه کرده است. در مقابل امتیاز زیرشاخص تملک دارایی‌های دولتی معادل ۳/۰ ارزیابی شده است. در مؤلفه تجارت بین‌المللی نیز امتیاز نرخ ارز بازار غیررسمی صفر بوده، امتیاز تحرک سرمایه و افراد فراتر از ۰/۴ نرفته، امتیاز تعرفه‌های تجاری ۴/۱ ارزیابی شده و امتیاز موانع تجاری نظارتی ۴/۷ محاسبه شده است. در مؤلفه ثبات پولی رتبه ایران ۱۵۴ و امتیاز آن ۶/۲ محاسبه شده است. زیرشاخص آزادی تملک ارزهای خارجی امتیاز کامل ۱۰ را کسب کرده، رشد پول امتیاز ۶/۰ را گرفته، امتیاز انحراف معیار تورم ۴/۸ بوده و امتیاز تورم سال‌های اخیر از ۳/۹ فراتر نرفته است. در مؤلفه سیستم‌های قانونی و حقوق مالکیت، امتیاز ایران ۴/۲ و رتبه آن ۱۲۹ ارزیابی شده است. زیرشاخص استقلال قضایی در این زمینه کمترین امتیاز و زیرشاخص هزینه‌های نظارتی بیشترین امتیاز را کسب

جدول ۳۰- وضعیت ایران در شاخص آزادی اقتصادی مؤسسه هریتج ۲۰۲۱

مؤلفه	رتبه	امتیاز
هزینه‌کرد دولت	۲۳	۹۰/۱
فشار مالیاتی	۷۲	۸۰/۸
سلامت بودجه‌ای	۸۵	۸۲/۸
آزادی کسب‌وکار	۱۲۵	۵۷/۱
یکپارچگی دولت	۱۳۴	۳۱/۸
آزادی نیروی کار	۱۳۵	۵۰/۱
اثربخشی قضاوت	۱۳۶	۲۸/۳
حقوق مالکیت	۱۵۵	۳۳/۵
آزادی تجارت	۱۶۷	۵۴/۲
آزادی سیاست‌گذاری پولی	۱۷۳	۴۲/۱
آزادی سرمایه‌گذاری	۱۷۴	۵
آزادی مالی	۱۷۶	۱۰

مآخذ: مؤسسه هریتج، شاخص آزادی اقتصادی ۲۰۲۱

1. Economic Freedom of the World (EFW)
2. Index of Economic Freedom (IEF)
3. Human Freedom
4. Economic Freedom
5. Personal Freedom

۱۲۹ کشور مورد مطالعه قرار دارد. از سوی دیگر، در زمینه شاخص ادراک فساد^۲ که از سوی مؤسسه شفافیت بین‌الملل^۳ منتشر می‌شود، ایران در سال ۲۰۲۰ با سه پله تنزل نسبت به سال قبل از آن، رتبه ۱۴۹ را در میان ۱۸۰ کشور به خود اختصاص داده است.

۹.۲. نتایج پایش محیط کسب‌وکار از سوی اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی ایران

شاخص عددی بین ۰ و ۱۰۰ است که عدد ۱۰ بدترین وضعیت ممکن را نشان می‌دهد. در فصل مورد بررسی، فعالان اقتصادی مشارکت‌کننده در این پایش، سه مؤلفه غیرقابل پیش‌بینی بودن و تغییرات قیمت مواد اولیه و محصولات، بی‌ثباتی سیاست‌ها و قوانین و مقررات و رویه‌های اجرایی و دشواری تأمین مالی از بانک‌ها را - همچون سال گذشته - نامساعدترین و سه مؤلفه محدودیت دسترسی به آب، محدودیت دسترسی به حامل‌های انرژی (برق، گاز، گازوئیل و ...) و محدودیت‌های دسترسی به شبکه تلفن همراه و اینترنت را - همچون سال گذشته - مساعدترین مؤلفه‌های محیط کسب‌وکار معرفی کردند. شایان ذکر است که از پاییز ۱۳۹۶ تاکنون همواره غیرقابل پیش‌بینی بودن و تغییرات قیمت مواد اولیه و محصولات به عنوان نامساعدترین مؤلفه کسب و کار ارزیابی شده است و نشان از اثر بحران تورم بر کسب‌وکارها دارد. در این شرایط استفاده از مفاهیم نامعتبری همچون «هدایت نقدینگی به سمت تولید» نه تنها کمکی به رونق تولید و رفع مشکلات تولیدکنندگان نمی‌کند، بلکه با تشدید رشد نقدینگی و تورم، وضعیت را بدتر از قبل خواهد کرد. نمودار ۹ روند شاخص کل محیط کسب‌وکار را به صورت فصلی از بهار ۱۳۹۶ تا زمستان ۱۳۹۹ نشان می‌دهد. به نظر می‌رسد پس از شوک ناشی از تحریم‌های جدید آمریکا، به مرور کسب‌وکارها با شرایط جدید سازگارتر شده و تلاش برای ثبات سیاست‌های ارزی و تجاری نیز منجر به بهبود اندک وضعیت محیط کسب و کار به ویژه در نیمه دوم سال ۱۳۹۹ شده است.

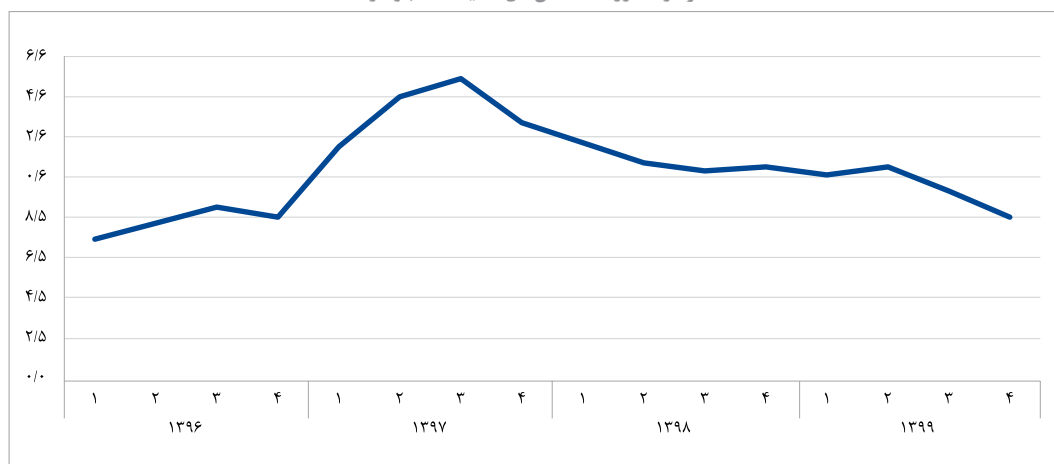
همچنین در رابطه با حقوق مالکیت و ادراک فساد که در میزان درجه آزادی فعالیت‌های اقتصادی مؤثرند، آخرین گزارش شاخص بین‌المللی حقوق مالکیت^۱ که توسط اتحادیه حقوق مالکیت^۲ منتشر می‌شود و مربوط به سال ۲۰۲۰ است، نشان می‌دهد که ایران با ۱۰ پله سقوط نسبت به سال قبل از آن در جایگاه ۱۱۳ در بین

به موجب قانون بهبود مستمر محیط کسب‌وکار مصوب سال ۱۳۹۰، اتاق‌های بازرگانی کشور موظف‌اند به منظور اطلاع‌رسانی سیاست‌گذاران از وضعیت محیط کسب‌وکار در کشور، شاخص‌های ملی محیط کسب‌وکار در ایران را تدوین کرده و به طور سالانه و فصلی حسب مورد به تفکیک استان‌ها، بخش‌ها و فعالیت‌های اقتصادی اعلام کنند. در ابتدا مرکز پژوهش‌های مجلس مسئولیت انتشار این گزارش‌ها را بر عهده داشت، اما در سال ۱۳۹۴، اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی ایران با همکاری اتاق‌های تعاون و اصناف در قالب یک طرح پژوهشی اقدام به شناسایی و معرفی شاخص‌های ملی پایش محیط کسب‌وکار کرد و از سال ۱۳۹۵ به این سو تهیه گزارش در مرکز پژوهش‌های مجلس متوقف شد.

آخرین گزارش فصلی منتشر شده از سوی اتاق بازرگانی در زمینه پایش محیط کسب‌وکار ایران مربوط به زمستان ۱۳۹۹ است. در این گزارش، داده‌های پیمایشی حاصل از ادراک‌سنجی از وضعیت مؤلفه‌های محیط کسب‌وکار کشور از ۲ هزار و ۴۰۰ فعال اقتصادی زیرمجموعه سه اتاق بازرگانی، تعاون و اصناف و با استفاده از روش تکمیل پرسشنامه الکترونیکی و همچنین آمارگیری تلفنی با کمک رایانه صورت گرفته است و داده‌های آماری نیز از منابع آماری رسمی کشور تهیه و مورد بررسی قرار گرفته‌اند.

بر اساس نتایج این گزارش، شاخص ملی محیط کسب‌وکار در زمستان ۱۳۹۹ به عدد ۵/۸۰ رسیده است که در مقایسه با شاخص ۶/۰۵ واحدی در زمستان سال ۱۳۹۸، از بهبود نسبی وضعیت حکایت دارد. لازم به ذکر است که این

نمودار ۹- روند شاخص کل محیط کسب‌وکار*

مأخذ: اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی ایران، گزارش‌های فصلی پایش محیط کسب‌وکار، زمستان ۱۳۹۹
* کاهش شاخص نشانه بهبود وضعیت محیط کسب و کار است.

1. International Property Right Index
2. Property Right Alliance
3. Corruption Perception Index
4. Transparency International

محدودیت دسترسی به آب و غیرقابل پیش‌بینی بودن و تغییرات قیمت مواد اولیه و محصولات بوده است. جدول ۳۱ شاخص محیط کسب‌وکار را به تفکیک مؤلفه‌های پیمایشی در گزارش مذکور نشان می‌دهد.

در زمستان ۱۳۹۹، از نظر فعالان اقتصادی کشور وضعیت محیط کسب‌وکار در بخش کشاورزی نامناسب‌ترین بوده و پس از آن به ترتیب بخش‌های خدمات و صنعت قرار دارند. در هر سه بخش، مساعدترین و نامساعدترین مؤلفه به ترتیب

جدول ۳۱- شاخص محیط کسب‌وکار به تفکیک مؤلفه‌های پیمایشی سه اتاق بازرگانی، تعاون و اصناف در سال ۱۳۹۹

مؤلفه‌های پیمایشی محیط کسب‌وکار	زمستان ↓	پاییز	تابستان	بهار
غیرقابل پیش‌بینی بودن و تغییرات قیمت مواد اولیه و محصولات	۸/۵۶	۸/۶۲	۸/۹۳	۸/۵۳
بی‌ثباتی سیاست‌ها، قوانین و مقررات و رویه‌های اجرایی ناظر بر کسب‌وکار	۷/۵۰	۷/۶۲	۷/۸۷	۷/۴۴
دشواری تأمین مالی از بانک‌ها	۷/۴۲	۷/۵۴	۷/۶۳	۷/۶۱
موانع در فرآیندهای اداری و اخذ مجوزهای کسب‌وکار در دستگاه‌های اجرایی	۶/۹۰	۷/۰۶	۶/۸۷	۶/۷۷
فساد و سوء استفاده افراد از مقام و موقعیت اداری در دستگاه‌های اجرایی	۶/۶۰	۶/۶۸	۶/۷۵	۶/۵۸
رویه‌های ناعادلانه ممیزی و دریافت مالیات	۶/۵۳	۶/۶۱	۶/۴۷	۶/۶۳
دخالت‌های غیرمنطقی نهادهای حاکمیتی در تعیین قیمت‌ها در بازار	۶/۴۳	۶/۴۱	۶/۶۸	۶/۴۰
برداشت‌های سلیقه‌ای از قوانین و مقررات توسط مأموران محیط زیست، شهرداری، گمرک، بهداشت و ...	۶/۴۰	۶/۴۴	۶/۵۰	۶/۳۷
وجود انحصار، امتیاز یا هر نوع رانت به یک یا تعدادی از رقبای بازار	۶/۳۱	۶/۴۵	۶/۷۱	۶/۶۴
تولید و عرضه نسبتاً آزاد کالاهای غیراستاندارد و تقلبی در بازار	۶/۲۶	۶/۴۱	۶/۷۴	۶/۷۶
ضعف دادگاه‌ها در رسیدگی به شکایات و پیگرد مؤثر متجاوزان به حقوق دیگران	۶/۲۴	۶/۱۳	۶/۲۹	۶/۴۲
وجود رقابت غیرمنصفانه شرکت‌ها و مؤسسات دولتی یا شبه‌دولتی در بازار	۶/۲۳	۶/۲۱	۶/۵۰	۶/۵۶
رویه‌های سختگیرانه اداره‌های کار و بیمه تأمین اجتماعی برای مدیریت نیروی انسانی	۶/۱۷	۶/۲۸	۶/۴۱	۶/۳۷
فقدان یا شفاف نبودن آمار و اطلاعات مورد نیاز برای فعالیت اقتصادی	۶/۱۲	۶/۳۳	۶/۶۳	۶/۴۹
عرضه کالاهای و محصولات قاچاق در بازار ایران	۵/۹۱	۶/۰۱	۶/۳۱	۶/۳۴
فقدان ارتباط مناسب میان عوامل تأمین مواد اولیه، تولید و عرضه یک محصول در بازار	۵/۶۰	۵/۷۸	۶/۰۲	۵/۸۵
کارگری عمومی و ضعف در بازار	۵/۶۰	۵/۸۹	۶/۱۷	۶/۱۴
کمبود فناوری‌های نوین و تجهیزات مورد نیاز	۵/۵۱	۵/۷۶	۵/۹۶	۵/۹۶
بی‌تعهدی طرف‌های قرارداد و معامله به اجرای تعهدات و وعده‌هایشان	۵/۵۰	۵/۶۰	۵/۷۴	۵/۵۷
ضعف زیرساخت‌های حمل‌ونقل (جاده‌ای، ریلی، هوایی، دریایی و بندری)	۵/۴۳	۵/۴۶	۵/۶۴	۵/۷۶
ضعف نظام توزیع و مشکل در رساندن محصول به بازار	۵/۲۲	۵/۳۳	۵/۴۹	۵/۴۲
کمبود نیروی کار ماهر	۴/۹۹	۵/۱۹	۵/۴۴	۵/۲۹
کمبود تقاضا در بازار	۴/۹۸	۵/۱۳	۵/۳۷	۵/۴۳
تمایل عمومی به خرید کالاهای خارجی و بی‌ رغبتی به خرید محصولات ایرانی	۴/۸۵	۵/۱۴	۵/۰۴	۵/۱۲
نحوه استقبال مشتریان از نوآوری و ابتکار در ارائه خدمات و محصول	۴/۱۷	۴/۲۲	۴/۰۹	۴/۳۶
محدودیت‌های دسترسی به شبکه تلفن همراه و اینترنت	۳/۵۵	۳/۷۳	۳/۸۴	۳/۷۵
محدودیت دسترسی به حامل‌های انرژی (برق، گاز، گازوئیل و ...)	۳/۳۰	۳/۲۱	۳/۳۲	۳/۴۰
محدودیت دسترسی به آب	۳/۰۰	۳/۰۷	۳/۲۷	۳/۴۸

مأخذ: اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی ایران، گزارش‌های فصلی پایش محیط کسب‌وکار

ارزیابی زمستان ۱۳۹۹ نشان می‌دهد که استان‌های کردستان، کرمان و چهارمحال و بختیاری به ترتیب دارای بدترین و سمنان، مرکزی و آذربایجان شرقی به ترتیب دارای مساعدترین وضعیت محیط کسب‌وکار بوده‌اند. همچنین در بین رشته فعالیت‌های اقتصادی، رشته فعالیت‌های «سایر فعالیت‌های خدماتی»، «فعالیت حرفه‌ای، علمی و فنی» و «فعالیت اداری و خدمات پشتیبانی» به ترتیب دارای بدترین وضعیت محیط کسب‌وکار و «مالی و بیمه»، «استخراج معدن» و «تولید صنعتی (ساخت)» به ترتیب بهترین وضعیت محیط کسب‌وکار را در مقایسه با سایر رشته فعالیت‌های اقتصادی در کشور داشته‌اند. از نظر اندازه بنگاه، بنگاه‌هایی که بیش از ۲۰۰ نفر کارکن دارند مساعدترین وضعیت محیط کسب‌وکار و بنگاه‌هایی که بین ۶ تا ۱۰ نفر کارکن دارند نامساعدترین وضعیت

محیط کسب‌وکار را داشته‌اند. از نظر سابقه فعالیت بنگاه، در بنگاه‌هایی که فعالیت اقتصادی آنها زیر ۲ سال است، مساعدترین وضعیت محیط کسب‌وکار اعلام شده و بنگاه‌های اقتصادی با سابقه فعالیت بین ۶ تا ۱۰ سال، نامساعدترین وضعیت محیط کسب‌وکار را گزارش کرده‌اند. بنگاه‌های اقتصادی مشارکت‌کننده در این طرح به طور متوسط با ۴۲/۷ درصد از ظرفیت اسمی خود فعالیت داشته‌اند که هرچه بنگاه‌ها در سطح بالاتری از ظرفیت خود فعالیت داشته‌اند، وضعیت محیط کسب‌وکار را مساعدتر گزارش کرده‌اند. این مسأله نشان می‌دهد که برای افزایش رونق تولید، رفع موانع پیش روی تولید و بهبود محیط کسب‌وکار مؤثرتر از اتخاذ سیاست‌های پولی و بودجه‌ای انبساطی خواهد بود.

این صفحه بنا به ضرورت صفحه‌آرایی سفید گذاشته شده است

ساختمان ادارات مرکزی بانک خاورمیانه

تهران، خیابان احمد قصیر (بخارست)، نبش خیابان پنجم

تلفن: ۴۲۱۷۸۰۰۰ فکس: ۸۸۷۰۱۰۹۵

کدپستی: ۱۵۱۳۶۴۵۷۱۷ صندوق پستی: ۱۵۸۷۵-۴۴۴۵

www.middleeastbank.ir info@middleeastbank.ir